

Voruta

Nr. 12 (802) 2014 m. rugpjūčio 30 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt / 0,29 €

Šiame numeryje

5 Ingrida JOKŠIENĖ

Ir vėl sueiga pas Martyną Jankų

7 Alfonsas KAIRYS

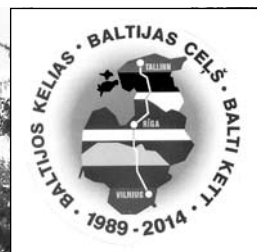
Lietuviškoji Rūta
Karaliaučiaus žemėje

10 Dr. Arūnas BUBNYS

AK 3-ioji brigada
1943-1944 metais

Baltijos keliui – 25 –eri metai

Lietuva išpūdingai paminėjo Baltijos kelio 25 – metį. 1989 m. rugpjūčio 23 d. apie 2 mln. Lietuvos, Latvijos bei Estijos piliečių sustojo Baltijos kelyje, kad paliudytų savo apsisprendimą gyventi nepriklausomose valstybėse ir pasmerktų Molotovo – Ribentropo paktą, pagal kurį visos trys Baltijos valstybės buvo okupuotos ir inkorporuotos į Sovietų Sąjun-

gos sudėtį. Per visą Baltijos kelio atkarpą vien tik Lietuvoje buvusiose vietose sustojo tūkstančiai anuometinių ir visiškai naujų dalyvių, kad pagerbtų tuos, kurie nebijojo Sovietų okupacijos laikais stovėti Baltijos kelyje.

Šioje nuotraukoje matome Elektrėnų, Kaišiadorių ir Trakų r. gyventojus, atvykusius paminėti Baltijos kelio 25 – metį Vilniaus –

Ukmergės kelyje ties Viesomis, prie Bagaslaviškio sankryžos, prie Jono Kasparavičiaus ir jo sūnų Ramūno bei Vido Kasparavičių sukurto kryžiaus, dalyvaujant prof. Vytautui bei Gražinai Landsbergiams.

„Vorutos“ inform.
Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Lietuva ir Karaliaučius. Pokalbis su Aleksandru Štromu

Aleksandras Štromas

1995 m. liepos 18 d. Mažosios Lietuvos reikalų tarybos būstinė A. Jakšto 9-203. Kalbėjosi MLRT pirmininkas Vytautas Šilas su Lietuvos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus augintiniu Aleksandru Štromu. Pokalbį registravo MLRT reikalų vedėja Danutė Bakanienė.

V. Šilas. Daug kas pašneka, kad Stalinas siūlė 1946 m. žiemą ar vėliau (istorikas J. Jurginis) Karaliaučiaus kraštą Lietuvai. Bet konkrečių duomenų kaip ir nesurandame. Jums, gyvenusiems A. Sniečkaus namuose, gal žinomi šie dalykai.

A. Štromas. Taip aš girdėjau 1946-47 m., kad Maskva siūlo Potsdamo konferencijos metu gautą Karaliaučiaus kraštą Lietuvai. Girdėjau, kad „Lietuvai gresia Karaliaučiaus

prijungimas“. Klausimas buvo ne kaip priimti Karaliaučiaus kraštą, bet kaip nepaimti to krašto.... Buvo svarstoma taktika kaip atsikratyti. Bijota gauti anklavą su dideliu skaičiumi rusakalbių, kuris būtų dirbtinai prijungtas prie Lietuvos. Bet antrą kartą, kai pasiūlė N. Chruščiovas, teko naudotis Suslovo-Ščerbakovo parama kad išvengus Karaliaučiaus. Lietuvos KP ir jo I sekretoriaus A. Sniečkaus politika buvo aiški – Karaliaučiaus kraštas Lietuvai pražūtingas.

V. Šilas. Mes pavedėme savo istorikams rasti reikiamus raštus, bet jų archyvuose nėra.

A. Štromas. Ten jų ir nebus. Tokie dalykai turėtų būti Maskvoje. Čia jų nereikėjo, nes Lietuvai reikėjo tik gintis. CK Politbiuras daugelio dalykų neprotokolavo. Nes nutarimų nebūdavo priimama... Bet metraštininkai kartais parašo tai ką išgirsta...

V. Šilas. Geografas V. Gudelis su kelias kolegomis 1944 m. rudenį buvo išskviesti pas Vilniaus Universiteto rektorių K. Bieliuką (taip pat geografa), kad būtų paruošti lietuviški Karaliaučiaus krašto žemėlapiai, o 1945 m. pradžioje jiems pasakė, kad tokių žemėlapių jau nebereikia...

A. Štromas. Pagal esamą medžiagą visi liudija tą patį, jog buvo siūlomas Karaliaučius, bet Lietuvos vyriausybė į tai žiūrėjo kaip į didelę grėsmę Lietuvai. Lietuva buvo sugriautas kraštas, reikėjo atlikti daug kitų darbų ir t.t.

Nukelta į 9 p.

Donelaitis ir Vydūnas lietuvybės sargyboje

Dr. Vacys BAGDONAVIČIUS, Vilnius

Vydūniečių stovyklos dalyviai prie Martyno Jankaus kapo

Taip jau buvo lemta, kad didžiam XX amžiaus Prūsijos lietuviui Vydūnui teko dėti bene paskutinius lietuvių raštijos šiame krašte taškus. Pradžią jai savo

katekizmo prastais žodiais lietuvininkų ir žemačiūnų 1547 metais davė Martynas Mažvydas, o XVIII a. į pasaulinio lygio

Nukelta į 3 p.

Pro memoria

Mirė Endrius Kristupas Jankus

Endrius Kristupas Jankus

2014 m. liepos 23 d. Australijoje mirė Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus vaikaišis, Endrius Jankus. Su jo išėjimu amžinybėn baigėsi vyriškoji šios giminės linija.

Endrius Jankus gimė Martyno Jankaus sūnaus Martyno šeimoje 1929 m. birželio 7 d. Drevernoje. Čia jis baigė pradinę mokyklą. Iš trijų atžalų Endrius buvo jauniausias, tad ir jo gyvenimas Lietuvoje buvo pats trumpiausias. Jis vienintelis šeimos atstovas, kuris gimė ne Bitėnuose.

Tačiau Endriaus vaikystė iki pat atsisveikinimo su tėvyne antrojo pasaulinio karo metais tampa susijusi su Bitėnais ir Rambynu. 1939 m. hitlerininkams atplėšus Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos, šeima grįžo į Bitėnus, kur būdami visi drauge galvojo būsimam gyvenimui. Tačiau ramybės nebuvo ir šeima išvyko į Jurbarką. Jurbarko gyvenimas trumpai. 1940 m. rudenį tėvą atleido iš darbo ir šeima vėl bandė grįžti į Bitėnus, nes juos pasiekė žinia, kad yra tremiamųjų į Sibirą sąrašuose. Bet į Bitėnus jie jau niekada negrįžo. Gavę leidimą išvykti, iš Smalininkų buvo nuvežti į Tilžę. Iš ten traukinys pajudėjo į Vakarų. 1940-ųjų metų Kalėdos Jurbarko buvo paskutinės, kai visa šeima sėdėjo prie bendro stalo. Nuo tada prasidėjo kiekvieno iš jų skirtingas gyvenimo ir išgyvenimo kelias.

1946 m. Endrius Jankus Vokietijoje baigė lietuvių pabėgėlių gimnaziją, o 1947 m. išvyko į Australiją. Aštuoniolikmetis Endrius Jankus į Australiją atvyko pirmuoju imigrantų laivu, kurį rėmė Australijos vyriausybė. Endriui

Jankui ir kitiems jauniems perkeltųjų asmenų stovyklų gyventojams buvo pasiūlyta vykti į Australiją. Po 6 savaitų kelionės imigrantų laivą pasitiko ministras Calwell savo kalboje pabrėždamas, kad Australijai reikia jaunų darbščių žmonių ir visos patirtos kančios tegul nueina į praeitį. Australija pažada būti draugiška kiekvienam ir nuo šiol jie gyvens pilnavertį gyvenimą. Endrius Pertho technikos institute (School of Mines) igijo kalnakasybos inžinieriaus diplomą. Dirbo įvairiose kompanijose. Vėliau įsteigė savo firmą Explosives Engineering Pty. Ltd. Vykdydė projektus ir užsienio šalyse, Amerikoje, Kanadoje. Gyveno prie Hobarto (Tasmanija), šalia vandenyno.

Su žmona Rosemary išaugino tris vaikus, dukras – Lindą, Maryannę ir sūnų Martiną, kuris mirė 2008 metais. Endrius Jankus yra sakęs: „Vaikams neskiepiju meilės Lietuvai, nenorėjau, kad ir jiems, kaip man visą gyvenimą gėltų širdį dėl prarastos tėvynės“. O pats Endrius Jankus visada buvo kartu su Lietuva,

sekė įvykius, džiaugėsi Lietuvos valstybės atkūrimu. Buvo atkaklus ir ryžtingas. Iki pat 1988 m. ieškojo savo brolio Jurgio žūties vietos ir aplinkybių. Aktyviai dalyvavo Australijos lietuvių veikloje, buvo jūrų skautas. Rašė istorinius ir poleminius straipsnius į Australijos ir Amerikos laikraščius. Finansiškai rėmė leidinius apie Mažąją Lietuvą. Endrius Jankus buvo Mažosios Lietuvos Fondo mecenatas, senelio Martyno Jankaus idėjų propaguotojas. 1993 m. su seserimi Ieva dalyvavo Martyno Jankaus palaikų perlaidojimo iškilnėse Bitėnuose. Paskutinį kartą Tėvyne aplankė 1998 m., bet nepalioję kartojęs, „gimtinė visada manyje“.

2014 m. liepos 29 d., 10 val. 30 min. Endriaus Jankaus palaikai buvo kremuoti. Urna su Endriaus Jankaus pelenais bus palaidota Bitėnų – Šilėnų kapinėse, kur Endrius amžiams susijungs su savo artimaisiais.

Giedrė SKIPITIENĖ, Rambynų regioninio parko kultūrologė, Pagėgių sav.

Bitėnuose 1994-07-03. Iš kairės: Kazimieras Žemgulis, Endrius Jankus, Birutė Žemgulienė, prieš ją stovi anūkė Birutė Žemgulytė, šalia jos – brolis Stepas Žemgulis, už jo Laima Žemgulienė (vaikų mama), už jos Aurelijus Žemgulis (vaikų tėvas, vyriausias Birutės ir Kazimiero Žemgulių sūnus), Algirdas Šarauskas

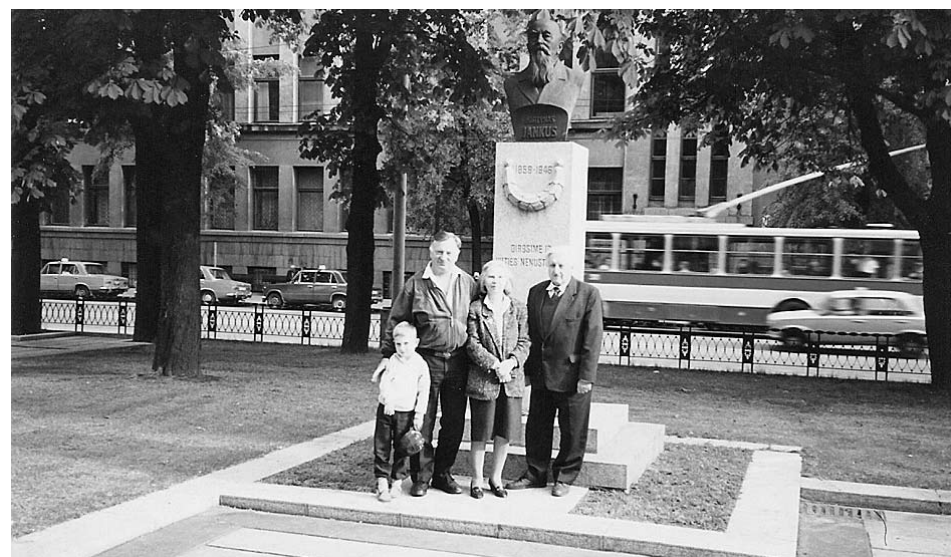
Endriaus šeima. Stovi: sūnus Martynas (su barzda), jo žmona Kelly, dukra Linda, jos vyras Steven. Sėdi: Endrius, dukra Maryanne su dukrele Megan, žmona Rosemary. 1996 m.

Endrius Jankus ir Rosemary Rambyne prie aukuro 1992 m. Šalia stovi Birutė Žemgulienė ir Vytautas Kacucevičius

Eva ir Endrius Kaune 1993 m.

Eva ir Endrius bei Algirdas Šarauskas Kaune 1993 m. Prie Endriaus A. Šarauskas vaikaitis

Mirus Valstybės Tarybos nario, Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus vaikaičiui Endriui Kristupui Jankui, reiškiamo gilią užuojautą jo seseriai, Pagėgių krašto garbės pilietei Evai Mildai Jankutei-Gerolai ir velionio artimiesiems.

Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejus,
Pagėgių savivaldybės administracija

Nuoširdžiai užjaučiame ponį Evą Mildą Jankutę-Gerolą dėl brolio Endriaus mirties.

Giedrė ir Eugenijus Skipičiai

Dėl Endriaus Kristupo Jankaus mirties (Australijoje) nuoširdžiai užjaučiame jo seserį Evą Mildą Jankutę-Gerolą.

Rambynų regioninio parko direkcija,
Diana Milašauskienė,
„Vorutos“ laikraščio redakcija,
vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius

2014 m. liepos 23 d. tolimojoje Australijoje mirus Endriui Jankui reiškiu giliausią užuojautą draugei Evai Mildai Jankutei-Gerolai.

Arianė Bortkevičienė

Donelaitis ir Vydūnas lietuviybės sargyboje

Dr. Vacys BAGDONAVIČIUS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

Vacys Bagdonavičius

aukštumas savo „Metais“ iškėlė Kristijonas Donelaitis. Paradoksalu: nors pirmąją lietuvišką ne tik šio krašto, bet ir visų lietuvių knygą - minėtąjį katekizmą (ne kopiją, o Karaliaučiuje spausdintą originalą) galime net pavartyti, užsukę į Vilniaus universiteto biblioteką, nors „Metai“ šiandien milijoniniais tiražais įvairiomis pasaulio kalbomis pasklidę po didžiąją planetos dalį, tačiau bene paskutinioji užnemunęs Rytrūsiuose, Tižėje, atspausdinta lietuviškoji knyga, kurios autorius - Vydūnas, atrodo dingusi amžiams. Jo traktatą „Žmonijos sąmoningumas jos tikybinuose padavimuose, šventraščiuose ir šventuose žymženkliuose“ 1941 m. atspausdintas O. Mauderodės spaustuvė, bet autorius laikytas politiškai nepatikimu, todėl valdžia nedavė leidimo knygą platinti. Visas tiražas, akylai saugomas, trejetą metų išgulėjo spaustuvės sandėlyje, o vėliau ji prarijo besibaigiančio karo liepsnos. Žinoma, tai ne paskutinė Vydūno ar apskritai šio krašto žmogaus parašyta lietuviška knyga, po karo jų pasirodė ne viena, bet Karaliaučiaus krašte - jau nebe.

Vydūnas 1947 - 1948 m. išleido 5 nedidelės apimties knygeles (jeigu pridėsime vienos iš jų dar ir vokiškąjį variantą, bus 6). Visos jos išspausdintos 1947-1948 metais. Paskutinę, pavadintą „Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip ji vaizdavo Kristijonas Donelaitis“ išleido mažlietuvių, pasitraukusių į Vokietijos gilumą, 1947 m. įsteigta Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisija, atspausdino Kaselyje-Matenberge veikusi leidykla ir spaustuvė AISTIA. Komisija šią Vydūno knygelę prieš metus jau buvo išleidusi vokiškai (*Die Lebenswelt im Preussischen Litauen ums Jahr 1770 nach den Dichtungen des Pfarrers Christian Donelaitis mit ihrer volkischen Bedeutung*). Taigi paskutinė Vydūno knyga (lietuviškasis variantas). - tai studija apie XVIII amžiaus būrų dainiaus nemirtingąją poemą su keletu Vytauto Kazimiero Jonyno iliustracijų, sukurtų „Metų“ 1940-ųjų leidimui.

Donelaitis atsidūrė Vydūno akiratyje gana anksti. Sprendžiant pagal kai kurias su tautišku susijusias idėjas paraleles, būrų dainiaus kūryba paskatino tilžiškį mąstytoją eiti su savo tautos dalimi, nuo amžių gyvenusia Rytų Prūsijoje, regis tiesiog pasmerkta vokiškai asimiliacijai, bet pabudusia ir ėmusia priešintis lemčiai. Sunku pasakyti, ar jaunas Vydūnas, kai tvirtai apsisprendė savo veikimu „*garbėn kelti lietuviškumą*“, jau buvo idėmiai perskaitęs „Metus“, išgilinęs į poemoje juntamą gadinęs, „*kai prūsai vokiškai kalbėt dar nemokėjo*“, ilgesį. Tačiau gyvenimo pabaigoje mąstytojas pabrėžė „Metuose“ radęs patvirtinimą to, ką pats buvo visa savo kūryba skelbė ir stengėsi įgyvendinti. Poeto intencijos tautišku atžvilgiu nuostabiai sutapo su Vydūno siekiais.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog Donelaitį ir Vydūną tesieja tik tai, kad jie abu, nors gyveno skirtingose epochose, buvo Prūsų, arba Mažosios Lietuvos raštijos atstovai, neabejingi etniniam savo tėvynainių likimui. Žinoma, ir toji sąsaja yra pakankamai reikšminga, kad galėtume juos gretinti ir lyginti. Tačiau jų literatūrinio palikimo pobūdis tam mūsų pirmajam žvilgsniui tarsi sako, kad tie didieji mažlietuvi

priklauso ne tik skirtingoms epochoms, bet ir skirtingiems kūrybos pasauliams. Donelaitis mus patraukia turtinga ir išraiškinga kalba, realistiškai piešiamų vaizdų sodrumu, meistriškai perteikta XVIII a. lietuvininkų valstiečių gyvenimo panorama. Šiuo požiūriu už Vydūną jam artimesnė būtų XX a. pirmosios pusės Mažosios Lietuvos rašytoja Ieva Simonaitytė. Vydūnas - filosofinės dramos kūrėjas, misterijos žanro puoselėtojas, kalbas simboliais ir alegorijomis, savo dramose iš jų konstruojantis vizijomis išreiškiamą idėjų pasaulį. Tas pirmas žvilgsnis mūsų neapgauna - kaip kūrėjai, Donelaitis ir Vydūnas ištis yra visai kitokie. Ne tik kūrybinės raiškos pobūdžiu, bet tam tikra prasme ir kūrybos problematika. Tą problemą kitoniškumą netiesiogiai yra pažymėjęs pats Vydūnas. 1914 metais poeto 200-ju gimimo metų proga Tilžėje skaitytame pranešime jis aukštai įvertino Donelaičio literatūrinį meistriškumą ir nuopelnus atskleidžiant lietuvių kalbos grožį, turtingumą, išraiškingumą, jau po poeto mirties paskelbtų „Metų“ vaidmenį šiai kalbai išivertinant viešojoje vartosenoje bei tautos savimonės raidoje, tačiau kartu konstatavo, kad Donelaičio vaizdavimo galia esanti pernelyg sutelkta į paviršinį gyvenimą, į „*mažmozius ir menkumus*“ ir kad tos galios pristigę pažvelgti į gilesnius „*žmonių troškimus, tautos, žmonijos klausimus ir pasiilgimus*“.¹ Pačiam Vydūnui kaip tik labiausiai rūpėjo nuo kasdienybės pakylėti su žmogaus, tautos, žmonijos būtimi susiję metafizinio pobūdžio klausimai, kurie, jo 1914 m. išsakytu manymu, Donelaičiui nebuvo labai svarbūs. Iš esmės tokią poziciją „Metų“ poetinio vertinimo ir problematikos „žemiškumo“ atžvilgiu lietuvių literatūrai skirtose apžvalgose Vydūnas dar ne sykį yra pakartojęs ir vėliau. Šiose apžvalgose taip pat parodoma, kaip aukštai „Metus“ vertino išvokę vokiečių ir kitų tautų kūrėjai ir mokslininkai, pažymima, kad kūrybiškai panaudodamas graikiškąjį antikinių hegzametą Donelaitis aplenkė didžiuosius savo laiko vokiečių poetus Friedrichą Gottliebą Klopstocką, Johanną, Wolfgangą Goethe, Friedrichą Schillerį ir kitus, kurie to panaudojimo ėmėsi kiek vėliau.²

Gyvenimo pabaigoje Vydūnas Donelaičio santykį su žemiškąja realybe ir metafizika interpretavo jau kiek kitaip negu pirmaisiais XX a. dešimtmečiais. Tai rodo minėtoji paskutinioji Donelaičiui skirta jo knyga „Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip ji vaizdavo Kristijonas Donelaitis“. Joje savais žodžiais atpasakojamas „Metų“ turinys, kuris, kaip ir poemos pasakojimo tonas ir stilistika, perteikiamas gana tiksliai. Tokį perpasakojamąjį edukologinį knygos pobūdį salygojo tai, kad ji buvo skirta karo iš tėvynės (daugiausia iš Mažosios Lietuvos) išbėkusių pabėgėlių dvasiai stiprinti bei tremtyje Vokietijoje įsikūrusių gimnazijų moksleiviams mokantis lietuvių kalbos ir literatūros. Pats Vydūnas yra ne kartą priminęs, kad „Metai“ po jų paskelbimo ilgą laiką pasitarnavo besimokantiems lietuvių kalbos kaip puikus labai turtingas tos kalbos šaltinis. Tad šia savo knygele jis jautėsi ypatingomis priverstinės tremties sąlygomis pratešias senas nemirtingos poemos panaudojimo didaktiniais tikslais tradicijas.

Knygoje svarbus ne tik savais žodžiais perteiktas „Metų“ turinys. Nedidelė, bet labai reikšminga jos dalį sudaro paties autoriaus santykį su Donelaičiu bei jo kūryba nusakantys įvadinis ir baigiamasis tekstai. Juose į XVIII amžiaus lietuvininkų poeto kūrybinį palikimą Vydūnas pažvelgia pro savo skelbtų filosofinių idėjų prizmę. Viena iš svarbiausių tarp tų idėjų yra glaudžios žmogaus ir tautos sąsajos idėja. Pačiam Vydūnui tos sąsajos būtinybė jokių abejonių nekėlė. Jos pagrindimui, aiškinimui, vaizdingam parodymui iš esmės skirta visa jo tiek filosofinė, tiek grožinė kūryba. O kad ir pačiomis nepalankiausiomis sąlygomis toji sąsaja jo gimtąjį kraštą nenutrūktų, mąstytojas ir kūrėjas ėmėsi ir praktinės kultūrinės dirigento ir režisieriaus veiklos, kuria norėjo tiek savo tėvynainiams, tiek pasauliui

parodyti, jog jo tauta yra gyva, ne tik dėl to, kad turi turtingą dvasinį paveldą, bet ir dėl to, kad dabar kuria naujas kultūros vertybes. Tiek kaip filosofas, tiek kaip dramaturgas jis pats buvo vienas iš aktyviausių tokių vertybių kūrėjų.

Minėtose Donelaičiui skirtos knygos įvadinėje ir baigiamojoje dalyse Vydūnas teigia, jog „Metuose“ sodriais lietuvininkų valstiečių gyvenimo vaizdais kaip tik ir parodoma, koks yra tampus tautiškuo ir žmoniškumo ryšys ir kokios yra pragaištingos igimtojo tautiškuo niekinimo pasekmės žmoniškumui ir dorovei. „*Labai reikšminga yra tai, ką Kr. D. apie tai kalba, kaip dorai lietuviui elgtis, kada jie dar nėra atsikreipę nuo lietuviškumo*, - rašoma knygoje. - *Todėl jis ir kartotinai ragina apsisaugoti nuo nuslinkimo, nuo nutautimo. Žmonių vertybės žymiai menkėja, taip jis sako, kada jie paveldėtomis ypatybėmis nebesirūpina ir pratinami apsireikšti ir elgtis kaip svetimieji. Tada tikrasis žmoniškumas lietuviuose tiesiog slopinamas. Ir taip tada lietuviškumas nebetenka žmonėse savo reikšmės ir išnyksta*“.³ Paties Vydūno aiškinimu, tautiškuo ypatingos svarbos dalykas yra ne tik socialinė, bet netgi labiau metafizinė prasme ir yra sietinas su religiniu žmogaus būties matmeniu. Anot mąstytojo, kiekviena tauta turinti Kūrėjo jai skirtą būties uždavinį, todėl niekam nevalia ginčyti jos teisės į buvimą ir kūrybinę raišką. Tik niekieno nekludoma ji galės tą savo uždavinį įvykdyti. Dievo akyse nei nutautinimas, nei nutautėjimas nėra pateisinami. Kur toks pateisinimas ar pasiteisinimas atsiranda, prasideda tikras žmoniškumo nuosmukis. Donelaičio laikais sentėvų tradicijomis, dorove bei religingumu grįsta lietuvininkų tautiškuo pajauta ėmė silpti. Jai silpstant ėmė smukti dorovė, ne į gera keistis paveldėti papročiai. Tokius pokyčius salygojo tai, kad po XVIII a. pradžioje Mažąją Lietuvą nusiaubusio maro čia buvo atkeldinta nemažai kolonistų kitataučių - vokiečių, šveicarų, prancūzų. Lietuviškąjį etnosą išlaikiusiems senbuvams jie primetė visokias dažnai ne labai kokias naujoves, kurių vaikantis norėta tapti panašesniais į neva labiau civilizuosius naujakurius. Nepalanki autochtonams lietuvininkams buvo ir dar iki maro vykdyta krašto valdžios politika, kuri visaip sunkino jų ūkinę veiklą bei socialinę padėtį, sudarė geresnės sąlygas išivertinti atvykėliams vokiečiams. Nenuostabu, kad tokios diskriminacinės politikos dėka ėmė rasti ir silpnėsnes dvasios lietuvininkų noras atsakyti savo etninės priklausomybės arba bent valdžios pareigūnų akivaizdoje demonstruoti tokį atsakymą ar ketinimą atsakyti. Masinė kolonizacija tokiame ištikimybės etninei savasčiai menkėjimui sudarė dar palankesnes socialines bei kultūrinės prielaidas.

Žinoma, į etninės krašto sudėties radikalų pakeitimą orientuota Prūsijos valdžios politika greitų rezultatų nedavė. Pernelyg tvirti buvo krašto senbuvų etninės savasties pagrindai, kad juos lengvai išverstų permainų vėjai ir jų atpučiamos tos savasties korozijos apraiškos. Donelaitis, gyvendamas tarp lietuvininkų, gerai pažindamas jų charakterį bei gyvensenos ypatumus, kaip dvasininkas rūpindamasis jų religingumu, iš savo paties patyrimo žinojo, ką jiems reikiama būti gerai dievo-baimingais, protėvių tradicijas ir Dievo duotą kalbą gerbiančiais būrais. Būti tokiais reikėdė būti žmogaus vardo vertais Dievo vaikai. Tokie buvo Donelaičio pavaizduoti *viežlybieji* būrai. Būtent jie tebedavė toną lietuvininkų bendruomenės elgsenai. Kad ir atšiaurių vėjų pučiama, iš pradžii pamažu, o vėliau valdžios dėka paspartintai jų tirpdoma, ši bendruomenė atkakliai stengėsi gyventi pagal tą toną, ir atspariausioji jos dalis (nors ir nedidelė) išsilaikė iki paskutiniųjų Mažąją Lietuvą kadaise vadintos Rytrūsių provincijos dienų. Vydūnas buvo ne tik tų paskutiniųjų dienų liudininkas, bet ir tos atspariausios išsilaikiusių lietuvininkų dalies vienas iš pačių aktyviausių narių.

Donelaičio negalėjo nejaudinti tai, kad jo gyventu laikų *viežlybių* būrų puoselėjamos lietuvininkų gyvenenos pamatus ima išimesti *nenaudėlių*

būrų pasigautas kolonistų užneštas sumenkusios moralės, igimto etniškumo koroziją sukeliantis pelėsis. „Metai“ pačia savo esme yra iš susirūpinimo dėl tos korozijos ir jau plika akimi matomų jos pirmųjų padarinių gimęs kūrinys, literatūrinė - didaktinė pasipriešinimo tos korozijos plitimui priemonė. Sodrus poetinis vaizdas tarsi galingas prožektorius turėjo paryškinti, koks atstumiantis yra tautiškuo nebranginančio ir dėl to morališkai smunkančio žmogaus gyvenimas, kaip stipriai jis kontrastuoja su gyvenimu tų gentainių, kurie tvarkosi pagal protėvių paliktą išmintį ir būdus. Donelaičio užčiuoptą vertybinę to palikimo šerdį Vydūnas apibūdino kaip iš pačios lietuviškumo esmės kylanti kilnų žmoniškumą. Štai kodėl, anot mąstytojo, tautiškuo praradimas kartu esąs ir žmoniškumo praradimas. Vydūno pastebėjimu, Donelaitis „*aiškiai išmanė, kad žmogus tik tada veikiausiai pasilieka doras, jeigu palaiko prigimtą tautiškuo*. Kur žmonės stengiasi prisipratinti prie kito tautiškuo, čia jų dorovė menkėja, žmonių žmoniškumas apmiršta ir visokie niekšiskumai iš jų apsirėiskia. Svetimųjų negerumai kartojami dargi perviršijantys. Ir taip išskyla iš žmonių visokie blogumai. Žmonės tiesiog ištvirksta. Aiškėja kietširdiškumas, žiaurumas, apgaulumas ir daug visokių kitų nedorybių, kurios lietuviams šiaip yra visai neįmanomos. Lietuviams, taip sako Donelaitis, pridera būti tauraus žmoniškumo žmogystomis. Bet toks žmoniškumas tegali atsiskleisti, lietuviams apsirėiskiant protėvių būdu, jų pavyzdžiu, elgesiu ir kalba“.⁴ Raiškios *viežlybių* ir *nenaudėlių* būrų charakteristikos, kontrastingi jų gyvenimo ir elgsenos vaizdai tarsi savaime bylojo apie būtinybę lietuvininkui neprarasti žmogiškojo orumo, kurio pagrindas prigimtajame tautiškuo. Kaip sakė Maironis, savo kūriniu Donelaitis žadino „pačiuose lietuviuose savimi pasitikėjimą ir tėvynės meilę“.⁵ Analizuodamas „Metus“, primindamas ankstesnių tyrėjų atskleistus prasminius poemos klotus, literatūrologas Darius Kuolys išvelgia ir jos politinį aspektą, ją traktuodamas kaip „*politinio pobūdžio tekstą, turintį aiškiai išdėstytą tautinio ir kultūrinio pasipriešinimo programą*“, kaip kūrinių, kurį „yra persmelkusi tautos likimo ir išlikimo idėja“.⁶

Tiesa, toji „Metuose“ implikuotoji tautinio ir kultūrinio pasipriešinimo programa realiai veikti pradėjo ne tuo laiku, kai poema buvo kuriama, o gerokai vėliau, jau XIX a., tautinio atgimimo laikais. Tačiau tiesiogiai ji buvo orientuota pirmiausia į amžininkus lietuvininkus, tik deja tada beveik nerealizuota, nes nemirtingoji poema tebuvo paskelbta praėjus nemažai laiko nuo poeto mirties. Jos posmus, gyvai paties autoriaus vietoj pamokslų skaitomus, tegirdėjo tik Tolminkiemio parapijonys, o perskaityti josios rankraštį galimybę teturėjo tik artimiausi poeto bičiuliai, kurių dėka tas rankraštis ir išliko. Anot Vydūno, apie Donelaičio „*kūrinius težinojo jo kaimynai ūkininkai lietuviiai ir jo draugai kunigai*“.⁷ Manoma, jog poema autoriui gyvam esant nelabai galėjo būti išspausdinta būtent dėl minėtos politinį atspalvį turinčios tautos išlikimo idėjos, dėl kritiškų valdžios kolonizacinės politikos vertinimų bei dėl aiškiai išreikštų socialinio teisingumo siekimo motyvų.

„Metai“ tarp lietuvininkų gana ribotai plito ir po pirmųjų publikacijų, kurios buvo akademinio pobūdžio ir skirtos mokslo žmonėms, daugiausia kalbininkams. Tos publikacijos didžiausią vaidmenį atliko įtvirtinant lietuvių kalbos prestižą, kuris tapo ir tautinio atgimimo vienu iš svarbiausių komponentų. Tiesiogiai tautinę savigarbą žadinantys poemos motyvai intensyviau imti eksploatuoti XIX a. pabaigoje tautiniam atgimimui jau išibėgėjus ir labiau Didžiojoje Lietuvoje. Mažonoje Lietuvoje Donelaičio vardas garsiausiai suskambo pasitinkant 200-ąsias jo gimimo metines 1914 m. Dar 1913 m. lietuvininkų veikėjams kyla mintis ant Ramburo pastatyti Donelaičiui paminklą, susikuria tam reikalui komitetas, surenkama nemažai lėšų. Tačiau

Nukelta iš 11 p.

„Aš čia – gyva“

Bernardas ALEKNAVIČIUS, Klaipėda

Tęsinys. Pradžia Nr. 11

Netrūksta „išverstaskūrių“ ir mūsų dienomis. Paminko, Klaipėdos krašto prisijungimo prie Lietuvos 80- mečiui paminėti, organizacinio komiteto nariams, vienas istorikas įrodinėjo, jog Klaipėda Lietuvai nepriklauso. Anuot šio istoriko Klaipėda priklauso Rusijai, nes būk tai, 1939m. Lietuviai savanoriškai atidavę Klaipėdos kraštą nacistinei Vokietijai (!). Tokio „istoriko“ norisi paklausti: ar ką nors jis yra girdėjęs apie 1945 – 1946m. Niunberge nacioms surengto tarptautinio teismo nuosprendį, kuriame neakivaizdžiai buvo apklaustas ir buvęs Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys ir kurio žodžiais tariant 1939m. Klaipėdos kraštos atplėšimas nuo Lietuvos tarptautiniame Niunbergo teisme buvo pasmerktas kaip agresija prieš lietuvių tautą ir Lietuvos valstybę.

Plikomis rankomis žaisti praeitimi – pavojinga. Ne kurie uostamiesčio laikraščiai – atsargesni ir ši praeities žaidimą žaidžia su „nedasakymo“ ar tai „nutylėjimo“ pirštinaimėmis. Viena miesto dienraštyje ir net ne balandžio pirmąją teko skaityti šiek tiek ironizuotą publikaciją apie 1923m. Klaipėdos krašto sukilimą.

Visiškai nesuvokiama šios publikacijos autorius pozicija: kodėl ginamas okupacinis prancūzų režimas, kada iš jo išsilaisvinti norėjo daugelis Klaipėdos krašto gyventojų, ne tik lietuvių, bet ir vokiečių. O dėl vokiečių orumo ir savigarbos, tai 1923m. Klaipėdos krašto sukilimas vokiečiams buvo be galo reikalingas, nes jo laimėjimas vokiečiams sugrąžino tautos orumą prieš prancūzus. Dėl šio tautinio orumo 1923m. vokiečiai buvo linkę daug ką paaukoti. Dėl šios priežasties jie ir rėmė lietuvių sukilimą prieš prancūzų igulą. Ne tik rėmė, bet ir padėjo ginkluote, kuri už kun. Juozapo Vailokaičio sukilimui paskirtas lėšas buvo išgyta ne kur nors kitur, bet toje pačioje Vokietijoje.

Klaipėdos sukilėliai, aprūpinti vokiškais ginklais, drąsiai ėjo ir į sukilimą, nes žinojo, jog ginkluotės parūpinimas tai ir nerašytinis susitarimas, jog lietuviai teisūs ir turi savo prigimtinę teisę į Klaipėdos kraštą. Tai tokia buvo Vokietijos valstybinė pozicija 1923m. Ir ši pozicija su visu orumu buvo išlaikyta.

O kokią poziciją sukilimo atžvilgiu užimė Klaipėdos krašto gyventojai vokiečiai?

Blaiviai mąstantys vokiečiai sukilimui pritarė ir net padėjo jį įgyvendinti. Šių istorinių įvykių išvakarėse Klaipėdos sukilėliai, pagal numatytą planą, turėjo kontroliuoti ne kuriuos atramos punktus. Vienas iš tokių punktų buvo ir Bajorų geležinkelio stotis, pro kurią tikėtasi sulaukti paramos iš Didžiosios Lietuvos. Ir Bajorai galėjo tapti pirmuoju pasipriešinimo tašku. Todėl Bajorų geležinkelio stotis turėjo iš anksto būti Klaipėdos sukilėlių rankose. Ir Erdmonas Simonaitis su grupe sukilėlių sausio 11 dieną patraukė į Bajorus. Pasirodė, jog pavėlavo. Stotis jau buvo užimta vokiečių žandarų. Žandarai – gerai ginkluoti, su dviem kulkosvaidžiais ir jų iš stoties lengvai neiškraptys. Bet nėra padėties be išeities. Žandarams vadovauja save gerbiantis vokiečių štelgeris ir prancūzų armijos leitenantas Linė. Pamatęs besiantinančius sukilėlius prancūzų armijos leitenantas žandarams įsakė į sukilėlius atidengti ugnį. Tuomet žandarų komisaras štelgeris sušuko: „Nešauti!“ Žandarai paklausė savo vado. Prancūzų leitenantas pradėjo plūsti žandarų komisarą, išvadino išdaviku ir pats

puolė prie kulkosvaidžio, bet žandarai pastojam kelią. Priartėjus sukilėliams prie žandarų būrio, į priekį išėjo žandarų komisaras štelgeris ir salituodamas (atiduodamas pagarbą) pasveikino Erdmoną Simonaitį tardamas: „Sveikinu, ponas krašto prezidentė!“ Prancūzų leitenantas Linė dar vis priešinosi, o štelgeris, atsigrežęs į žandarus, garsiai, kad visi girdėtų, tarė:

- Mes – vokiečiai ar lietuviai – šio krašto gyventojai. Čia gimė, čia užaugę, gyvenome iki šiol drauge ir turėsime ateityje gyventi. Jūs gi čia svetimi, kaip atėjote taip ir išeisite. Štai kodėl mes, klaipėdiškiai, negalime vienas į kitą šauti.

O savo pavaldiniams tarė:

- Pasveikinkit poną prezidentą.

Vokiečių žandarai kaukšėdami kulnėmis salitavo ir sveikino Erdmoną Simonaitį. Tai ar ne vokiečių parama Klaipėdos krašto sukilimo sėkmei.

O su kokiomis ovacijomis klaipėdiečiai vokiečiai sausio 15 dieną sutiko pusiau atidengtame automobilyje miesto gatvėse pasirodžiusius sukilimo vadus Joną Budrį (1889 – 1964) ir Praną Klimaitį (1885 – 1940).

Nepilnai per keturis metus du kartus sutripta vokiečių savimylė dalinai buvo išgelbėta. Tuometiniai klaipėdiečiai vokiečiai, atsidėkodami sukilėliams, iš visų pakampių tempė dovanas, nuo kurių ne tik akys raibo, bet daugelis stebėjosi ir kiek gėrybių turi vokiečiai, kai išistos parduotuvės buvo tuščios. Ir visa tai vaizdžiai aprašo sukilimo dalyvė ir viena šių dovanų priėmimo liudininkų, rašytoja Ieva Simonaitytė. Ir tomis dienomis ištarti jos žodžiai „Be Lietuvos nėra mūsų. Be mūsų nėra Lietuvos“ – tapo kūnu.

Nežinančiam 1923m. Lietuvos respublikos ir Klaipėdos krašto įvykių raidos, klaidinantys rašiniai dezinformuoja skaitytojus ir jie daug kuo pradeda abejoti. O abejojantys – tai dirva į kurią galima sėti melo sėklą. Ir mūsų suminėtoje publikacijoje Lietuva parodyta be galo galinga valstybė, su didžiule kariuomene, kuri „sutvarkė“ ne tik Prancūziją, bet ir visą Antantę (JAV, Angliją, Prancūziją, Italiją ir Japoniją). Bet ar tai tiesa!? Ar čia neiškraipoma Lietuvos kariuomenės agresyvumas Klaipėdos krašto atžvilgiu? Prisiminkime 1920 metų kovas su lenkais, patirtus pralaimėjimus Seinų, Augustavo, Gardino ir kitose kautynėse. Tai ką 1919m. lietuviai įgijo kovodami su bolševikais ir bermontininkais, kovose su lenkais – prarado. Prarado ne tik ginkluote, bet ir Seinius, ir Augustavą, ir Gardiną. Prarado ir sostinę Vilnių. Šiandien jau niekam nepaslapstis, jog 1920m. Lietuvos kariuomenė buvo sutriuškinta ir tik Širvintų – Giedraičių šiek tiek avantiūristikos kautynės išgelbėjo jaunutės Lietuvos kariuomenės vardą. Ir štai ta sumuštoji – galingsnė už Antantę! Irk am reikalingas toks žaidimas? Pasirodė, jog reikalingas tiems, kurie stengiasi įrodyti, jog Klaipėdos kraštas ne demokratiškus pagrindų autonomijos teisėmis prisijungė prie Lietuvos. Tik dėl šios priežasties publikacijoje nutylima 1918m. lapkričio 30d. Mažosios Lietuvos Tautinės tarybos apsisprendimo aktas, nutylima 1920 metų kovo 20-toji, nutylima Mažosios Lietuvos Tautinės tarybos atstovų kooptavimas į Valstybės Tarybą. O visa tai ir yra Klaipėdos krašto sukilimo nepertraukiama grandis. Nutylima ir apie klaipėdiškių organizuotus sukilėlių būrius, kurie pirmieji pradėjo kovos veiksmus, užimdami strategiškai svarbius objektus.

M. Jankaus muziejaus kūrėjai

Domas Kaunas.

Eva Labutytė-Vanagienė.

Birutė Žemgulienė.

Bernardas Aleknavičius.

1918- 1923 metais vyko Klaipėdos krašto prisijungimo prie Lietuvos diplomatinis karas, kurį ir vainikavo ginkluotas sukilimas, bet ko gero, rašinio autorius viso to sąmoningai nepastebi. Nemato jis nei šaulių, nei vyresniųjų klasių gimnazistų, nei vokiečių paramos, o mato tik grėsmingą Lietuvos kariuomenę, kuri vos ne su „Tigrais“ ar „Panteromis“ (laimei, kad tuomet jų dar nebuvo) „užgrobė“ Klaipėdą.

Idomu, ar tokių rašinių autoriai tiki tuo ką jie rašo!? Iš 1918 – 1923m. istorinio tarpsnio išplėsta viena diena, nesujungta su visa įvykių, tai ne argumentas apibendrinimams ir išvadoms. Klaipėdos krašto prisijungimas prie savo tautos kamieno buvo puoselėjamas 700 metų, o tik 1918 – 1923m. laikotarpyje jis sėkmingai įgyvendintas. Tai ar ne prigimtine lietuvių tautos teise!? Izraeliui valstybę savo protėvių žemėje leidžiama kurti daugiau kaip po 2000 metų, o lietuviams – negalima. Tai kur logika?

Nesąžiningai žaisti praeitimi ne tik negarbinga, bet ir žema.

Apžvelgus šiuos nerimtus žaidimus su praeitimi, galima pasakyti tik tiek, jog po Antrojo pasaulinio karo Rytprūsiai buvo padalinti į dvi dalis: mozūrišką (lenkišką) ir prūsišką (lietuvišką). Mozūriškoji Rytprūsių dalis atiteko Lenkijai ir dėl to niekas neprotestuoja. O prūsiškoji dalis Rytprūsių dalis (Mažoji Lietuva) turėjo būti prijungta prie Lietuvos. Šio tikslo įgyvendinimui buvo parašyta ir išleista P. Kušnerio (Knyševo) studija „Etninės teritorijos ir etninės ribos“. Tai nepadarius, ne tik protu, bet ir širdimi šiandien jaučiame, jog Karaliaučiaus kraštas, nor siri neįeina į mūsų valstybės sudėtį, bet ten Mažoji Lietuva – mūsų protėvių žemė, o krašto rusifikavimas ir kultūros paminklų griovimas tai dar vienas Mažosios Lietuvos paradoksų.

Mažosios Lietuvos skausmas

Ar tikrai Mažoji Lietuva savo tautai galėjo duoti daugiau? Į šį gan kontraversišką teiginį labia tiksliai

atsako poetas Just. Marcinkevičius dramoje „Mažvydas“ paties Martyno Mažvydo lūpomis:

„Atmeni, kaip savo Katekizma,
Tiesiog iš Jono Veinricho spaustuvės
Mes kunigaikščiui atnešėm? Ar tu
Atmeni, ką jis tada pasakė?
„Per Dievą, - sako, Lietuvą atvesiu
Į Prūsiją. Ko nepadarė kardas,
Tą padarys knyga ir Dievo žodis.“
Ir tai pasakė ne bet kas, o buvęs
Kryžiuočių ordino magistras.
O, tie žodžiai buvo peilis man į širdį!
Kokia ironija! Įsivaizduoji,
Pats savo rankomis sau neriesi kilpą.“
Pirmoji lietuviška knyga – ateitis, šviesa,
gyvenimas...

Pirmoji lietuviška knyga – kilpa ant kaklo!..

Ir dar daugiau.

Pirmoji lietuviška knyga – Mažosios Lietuvos duobkasyss... Tai be galo žiauru, bet tai tiesa.

Jaučiu, jog atsiras ne vienas oponentas, kuris sakys ir įrodinės, jog tai kas čia rašoma – netiesa. Oponentai teigs, jog surinkimininkai ir sakytojai visur ir visada stengiasi kovoti už lietuvišką žodį, kad pamokslus sakė tik lietuviškai. Reikia sutikti. Ginčas čia – beprasmis. Bet tautos dvasia gyva ne pamoksluose ir ne tik motinos kalboje. Kiekviena tauta, be išimties, turi turėti iš kartos į kartą paveldimas šimtmetines tradicijas ir papročius, o kalba tai tik grupė žmonių tarpusavio bendravimo priemonė. Kalba, tradicijos, papročiai, meilė protėvių žemei, dėl kurios gali aukotis – tai ir yra tautos dvasia. Ir žmogus, turėdamas tokį dvasinį pasaulį, gali priklausyti vienai ar kitai tautai, kuri, anot Vydūno, niekada negali sustoti savo tobulėjime. Išplėskime iš tautos bent vieną šių komponentų, ir žmogus tautai dvasiškai tampa nepilnavertis.

* Nuotraukos iš Giedrės Skipitienės ir Eugenijaus Skipičio knygos „Martyno Jankaus muziejus“, Klaipėda 2006 m.

Tęsinys kitame numeryje

Musninkų kryžius

Rugpjūčio pradžioje Musninkuose (Širvintų r.) vietos bendruomenės nariai susirinko pašventinti naujai pastatytą (jau trečiojo šioje vietoje) kryžiaus. Jo autoriai – tautodailininkas Juozas Kalinauskas ir vietos bendruomenės „Spindulys“ pirmininkas Alvydas Rolis.

Pirmiausia buvo aukojamas šv. Mišios Musninkų šv. Trejybės bažnyčioje, o po to visi susirinko prie kryžiaus, papuošto gėlėmis ir gėlių girliandomis, kurį pašventino vietos klebonas Virgilijus Balnys. Po ceremonijos dalyviai rinkosi į Širvintų kultūros centro choro „Navis“ ir Musninkų Pauliaus Rolio jaunimo kapelos koncertą. Susirinkusiuosius sveikino Širvintų r. savivaldybės administracijos direktorė Elena Davidavičienė, buv. Musninkų vidurinės mokyklos mokytoja Filomena Vaicekauskienė bei kiti. Bendruomenės pirmininkas A. Rolis perskaitė garsios kraštiečių Marijos Bareikaitės – Rėmienės sveikinimą, atsiųstą iš JAV.

„Vorutos“ inform., Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Martyno Jankaus muziejus

Muziejaus adresas:

Martyno Jankaus g. 5

Bitėnai, Lumpėnų sen.

Pagėgių sav. LT-99265

Muziejaus darbo laikas:

Antradienis - Penktadienis 8.30 - 17.00

Šeštadienis 8.30 - 16.00

El. paštas: m.jankausmuz@gmail.com

Tel. 844142736

Mob. tel. +37065615021

Ir vėl sueiga pas Martyną Jankų

Ingrida JOKŠIENĖ, Pagėgiai

Tradicinė, visoje šalyje žinoma ir svečių iš visur sulaukianti sueiga pas Martyną Jankų ir šiemet nestokojo žiūrovų, veiksmo, naujovių ir įdomių režisūrinių sprendinių. Kaip visuomet ir visai naujai, šventę prasmingais pranešimais, pasisakymais bei švytinčiais geranoriškais veidais papuošė vyduniečių draugijos nariai vedini idėjinio vado profesoriaus Vaclovo Bagdonavičiaus. Susirinkusieji išklause keletą įdomių pranešimų, pagerbė Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus atminimą Bitėnų kapinaitėse.

Kaip visuomet ir vėlgi visai naujai šventę darė ypatinga tarptautinio profesionalių dailininkų plenero užbaigimas ir darbų pristatymas po atviru dangumi. Savivaldybės meras Virginijus Komskis kiekvienam dailininkui įteikė padėkos raštą ir nuoširdžiai sveikino šią analogo ne tik Lietuvoje, tačiau net Europoje neturinčią iniciatyvą – puoselėti ir kasmet atnaujinti Martyno Jankaus paveikslų sodą.

Ir dar vienas ypatingas apdovanojimas iš Mero rankų buvo įteiktas pirmajai ir dabartinei

Martyno Jankaus muziejaus direktorėms – Giedrei Skipitienei ir Liudvikai Burzdžiuvienėi. Moterų rankas papuošė ypatinga Mero dovana – Amžinosios Rambynų knygos mažoji kopija, kuri teikiama ypatingai nusipelnusiems garsinant Pagėgių kraštą, populiarinant šio krašto unikalumą, istorinę praeitį, puoselėjant bei propaguojant šviesuolių Vydūno, M. Jankaus ir kt. idėjas ir mintis.

Vakarą įstabiai užbaigė Donelaičio metams skirta Poezijos impresija su Klaipėdos dramos aktore Regina Šaltenyte, operos solistu Liudu Mikalausku ir atlikėju Valdu Andriuškevičium.

Muziejus direktorė Liudvika Burzdžiuvienė, skaičiusi pranešimą, skirtą Elzės Jankutės jubiliejui, taip pat padėkojo rėmėjams bei visiems sueigos bičiuliams, nepabojusiems staiga praplūpusio lietaus ir puikiai leidusiems laiką pas Martyną Jankų.

Šaltinis: www.pagegiai.lt
Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Poezijos impresijos dalyviai. Cendre Regina Šaltenytė, Liudas Mikalauskas, ir Martyno Jankaus muziejaus vedėja Liudvika Burzdžiuvienė, pirmas iš kairės Pagėgių sav. meras Virginijus Komskis

Martyno Jankaus paveikslų sodo plenero dalyviai

Donelaičio „Metams“ skirta poezijos impresija ir jos dalyviai

Karaliaučiaus srities ir Lietuvos moksleivių kūrybinė stovykla Krante (Zelenogradske) „Palikimas“

Aleksas BARTNIKAS, Projekto vadovas, Kaliningrado regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas

Moksleiviai prie Baltijos jūros

Nuo liepos 31 d. iki rugpjūčio 18 d. Baltijos pajūrio jaukiame kurortiniame miestelyje Zelenogradske (Krantas) vyko Kaliningrado srities ir K.M. Čiurlionio nacionalinės menų mokyklos 30 moksleivių kūrybinė stovykla „Palikimas“, kuri buvo skirta Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms. Pagrindinis stovyklos tikslas: derinant asmeninius interesus padėti stovyklautojams geriau suvokti Kristijono Donelaičio sukauptas tautos moralines vertybes ir lavinant vaizduotę praplėsti jų kūrybinį akiratį.

Vaikų vienas svarbiausių uždavinių buvo Kristijono Donelaičio poemos „Metų“ motyvais performanso žanru paruošti teatro ir šokio vaidinimą „Žmogaus ir gamtos ratas“.

Šis užduotis buvo sėkmingai įvykdytas. Atviroje erdvėje vyko du gana givi ir emocingi pasirody-

mai: vienas – jūros krantinėje Zelenogradske, antras – Kaliningrade I. Kanto saloje (Knyrava), kur vyko tarptautinis festivalis „Taikos vieta“. Vaidinimai pritraukė nemažai žiūrovų, kurie liko sužavėti. Performansą parengė ir pastatė jauni režisieriai Tadas Montrimas (Vilnius) ir Vladimiras Bočiarovas (Maskva). Spektaklio choreografiją sukūrė K.M. Čiurlionio nacionalinės menų mokyklos direktoriaus meniniam ugdymui (baletas) pavaduotoja Lina Puodžiukaitė-Lanauskienė.

Taip pat buvo numatyta plati pažintinė programa. Stovyklos dalyviai aplankė Kristijono Donelaičio gimtinę Lazdynėliuose ir poeto memorialinį muziejų Tolminkiemyje (Čistyje Prudy), Georgenburgo seną žirgyną Černiachovske (Isrutis). Stovyklautojus sužavėjo gintaro kasykla ir gintaro muziejus, ornitologijos stotis ir Franco Efo

Moksleiviai prie Donelaičio paminklo Karaliaučiuje

kopa Kuršių nerijoje. Daug gerų išpūdžių padarė Fridlando vartų muziejaus Kaliningrade ir Zelenogradske kraštotyros muziejaus lankymas.

Stovyklos vadovė, Kaliningrado regioninio pedagoginio instituto lietuvių kalbos dėstytoja Ona Druoseikaitė Ruževičiūtė sėkmingai vykdė autorinę programą „Lietuvių kalba su šypsena“. Vaikai turėjo galimybę tobulinti lietuvių kalbą, naudodami netradicines priemones gerinti ir gilinti kalbos įgūdžius.

Stovykla buvo dislokuota modernios Zelenogradske miesto vidurinės mokyklos patalpose (direktorė Liudmila Ivancova). Stovyklautojams buvo suteiktos palankios sąlygos maitinimui, nakvynei, poilsiui, sportui ir stovyklos veiklos vizualizacijai.

Išskilingai vyko stovyklos atidarymas ir užda-

rymas. Šiuose renginiuose buvo nemažai sulaukta garbių svečių. Jų tarpe Kaliningrado srities rašytojų sąjungos pirmininkas, poetas Borisas Bartfeldas, laikinai einantis pareigas LR generalinio konsulato Kaliningrade Vytautas Umbrasas. Skambėjo Rusijos ir Lietuvos himnai, buvo keliamos ir nuleidžiamos kaimyninių valstybių vėliavos.

Visiems stovyklos projekto vykdytojams įteikti sertifikatai ir atminimo suvenyrai. Netrukus bus paruoštas performanso vaidinimo video klipas.

2014 rugsėjo pabaigoje performanso atliktų rybinės stovyklos projekto teikėjai ir vykdytojai: Kaliningrado regioninė lietuvių kalbos mokytojų asociacija ir Zelenogradske miesto vidurinė mokykla. Projektą rėmė LR švietimo ir mokslo ministerija, Kaliningrado srities švietimo ministerija, Kanados Mažosios Lietuvos fondas.

Kauno geto likvidavimas 1944 metais

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Pagal gausumą ir svarbą Lietuvoje Kauno žydų bendruomenė nusileido tik Vilniaus žydų bendruomenei. Kauno žydai garsėjo visoje Rytų Europoje Slobodkės (Vilijampolės) ješiva, hebrajiška švietimo sistema ir sionistinės veiklos aktyvumu. Neoficialiais Statistikos valdybos 1941 m. sausio 1 d. duomenimis, Kaune gyveno 32 595 žydai (20,84 proc. miesto gyventojų)¹.

Kauno žydų bendruomenės ir geto istoriją nacių okupacijos laikotarpiu galima suskirstyti į keletą etapų: 1) laikotarpis iki geto įsteigimo (1941 m. birželio 23 d. – rugpjūčio 15 d.); 2) masinių žudynių („akcijų“) gete laikotarpis (1941 m. rugpjūčio 15 d. – spalio); 3) stabilizacijos laikotarpis (1941 m. lapkritis – 1943 m. rugsėjis); 4) geto pertvarkymas į koncentracijos stovyklą (1943 m. spalio – 1944 m. liepos vidurys); 5) Kauno geto (koncentracijos stovyklos) likvidavimas ir Kauno žydų kalinimas Vokietijos koncentracijos stovyklose (1944 m. liepos vidurys – 1945 m. balandis). Šiame pranešime daugiau bus kalbama apie paskutinius du Kauno žydų bendruomenės ir geto istorijos laikotarpius.

Kauno žydų diskriminavimas ir persekiojimas prasidėjo jau pirmomis karo dienomis. Lietuvių antisovietiniai partizanai faktiškai jau 1941 m. birželio 23 d. ėmė kontroliuoti padėtį mieste. Atvykus į Kauną vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės vadui W. Stahleckeriui, nacių pastangomis 1941 m. birželio pabaigoje buvo suorganizuoti didžiausi Lietuvoje žydų pogromai. Didžiuliai pogromai vyko Vilijampolėje. Žydų žudynes vykdė vokiečių saugumui pavaldūs ginkluoti lietuvių būriai (vadinaujami partizanai, vokiečių saugumo policijos nurodymus vykdę A. Klimačio būrys, iš sovietų kalėjimo išsilaisvinę kaliniai ir kriminaliniai elementai). Pogromų metu buvo nužudyta keli tūkstančiai žydų (tarp aukų buvo moterų ir vaikų). 1941 m. liepos pradžioje prasidėjo masinis žydų šaudymas Kauno VII forte. Žudynes vykdė vokiečių gestapininkai ir lietuvių Tautos darbo apsaugos bataliono (TDA) kareiviai. Nuo karo pradžios iki geto įsteigimo (1941 m. rugpjūčio 15 d.) Kaune galėjo būti nužudyta apie 8 tūkst. žydų. Masinės žudynės buvo tęsiamos ir po geto įsteigimo. Žydai buvo žudomi Kauno IV ir IX fortuose. Didžiausia žudynių akcija surengta 1941 m. spalio 29 d. IX forte: jos metu sušaudyta 9200 žydų. Šių akcijų metu buvo masiškai šaudomi ne tik žydų vyrai, bet ir moterys, vaikai ir seneliai. Žudynes vykdė vokiečių gestapininkai ir lietuvių 1-ojo (buvusio TDA) bataliono policininkai. Kartu su žydų areštais ir šaudymais buvo vykdoma teisinė ir turtinė žydų diskriminacija.

Po „Didžiosios akcijos“ (1941 m. spalio 29 d.) prasidėjo stabilizacijos laikotarpis, trukęs iki 1943 m. rugsėjo mėn. Gete tuomet liko gyventi apie 17 tūkst. žydų (perpus mažiau, negu jų gyveno Kaune iki nacių-sovietų karo). Nacių supratimu, getas buvo „išvalytas nuo nereikalingų“, t. y. negalinčių dirbti vokiečių karo reikmėms žydų. Šiuo laikotarpiu masinės žydų žudynės nebuvo vykdomos. Stabilizacijos laikotarpiu buvo sukurta plati geto administracinė struktūra, kuriai vadovavo Seniūnų taryba. Getas tapo savotiška mikrovalstybe, turinčia savo valdžią, ekonomiką, dvasinio ir kultūrinio gyvenimo formas. Geto vadovybė ypač daug dėmesio skyrė žydų darbo jėgos panaudojimui, darbo intensyvumui, darbininkų ir darbo įstaigų skaičiaus didinimui. Seniūnų taryba laikėsi nuostatos, kad tol, kol getas vokiečiams ekonomiškai bus naudingas, naciai geto nelikviduos. Svarbiausi geto vidaus administracijos padaliniai buvo šie: Darbo, Ekonominis, Sveikatos apsaugos, Socialinės paramos, Maitinimo skyriai, žydų policija, teismas ir statistikos biuras.

Svarbiausias objektas, kuriam reikėjo daugiausia darbo jėgos, buvo Aleksoto aerodromas. 1943 m. iš maždaug 17 tūkst. Kauno geto kalinių 140-ye darboviečių kasdien dirbo apie 9,6 tūkst. žydų. Dauguma jų dirbo vermachtui reikalingus darbus ir vykdė įvairius karinius užsakymus.

Geto pertvarkymas į koncentracijos stovyklą

1943 m. rudenį Kauno geto gyvenime įvyko didelės permainos: getas buvo pertvarkytas į koncentracijos stovyklą. Tų metų birželio 21 d. vokiečių SS ir policijos vadas H. Himmleris įsakė Ostlando SS ir policijos vadui F. Jeckelnui iki 1943 m. rugpjūčio 1 d. visus Ostlande esančius getus pertvarkyti į koncentracijos stovyklas. Žydams turėjo būti uždrausta dirbti už stovyklos ribų, dalis getuose kalinamų žydų turėjo būti išsiųsti dirbti į skalūnų kasyklas Estijoje, darbai netinkami žydai (seneliai, ligoniai, mažamečiai vaikai) turėjo būti sunaikinti². Geto valdymą iš civilinės valdžios (Kauno miesto komisariato) turėjo perimti SS. Getas buvo svarbus vokiečių civilinės valdžios pajamų ir pasipelnymo šaltinis, todėl vokiečių civilfervaltungas stengėsi kuo ilgiau uždelsti geto perdavimą SS valdžion. Kauno getą SS į savo

Straipsnio autorius A. Bubnys prie paminklo, pastatyto prie įėjimo į buvusį Kauno getą

rankas perėmė tik 1943 m. rugsėjo–spalio mėn. Kauno koncentracijos stovyklos komendantu buvo paskirtas SS oberšturbaniūreris Wilhelmas Göcke. Žydų kontrolė dar labiau sugriežtėjo. Namai vėl buvo sunumeruoti, kiekvieno namo (bloko) seniūnas privalėjo kasdien tikrinti gyventojų skaičių. Aleksoto ir Šančių stovyklų žydai buvo apręgti dryžuotais drabužiais³. Visi geto gyventojai po 22 val. privalėjo būti savo butuose. Išimtis padaryta tik tiems, kurie dirbo naktinėse pamainose arba kitur atliko svarbias tarnybines pareigas. Tie gyventojai, kurie dvi dienas iš eilės nebuvo randami savo butuose po 22 val. policijos viršininko galėjo būti baudžiami: perkeliama į blogesnius butus, butai užantspaudojami, o neatsiradus jo gyventojui, turtas perduodamas geto socialinės rūpybos skyriui. Pažeidusieji nustatyta tvarką taip pat galėjo būti baudžiami 14 parų arešto⁴.

Buvo įsteigta koncentracijos stovyklos komendantūra (komendantas – W. Göcke, apsaugos viršininkas – SS unteršarfiureris Josef Pilgramas, darbo jėgos panaudojimo viršininkas – SS oberšarfiureris Franzas Aueris). Žydai turėjo dirbti tik izoliuotose stovyklose; civilinėse įstaigose mieste dirbti buvo draudžiama⁵. Geto pavertimas koncentracijos stovykla sukėlė žydams didelę baimę ir nerimą. Daug kas manė, kad Kauno getas netrukus bus likviduotas, kaip pat padaryta su Vilniaus getu (1943 m. rugsėjo mėn.). Vis dėlto Kauno getas išliko iki pat nacių okupacijos pabaigos. Apie 4 tūkst. geto kalinių buvo paskirstyti darbo stovyklose už geto ribų – Aleksote ir Šančiuose. Gete liko apie 8 tūkst. žmonių, didesnę pusę dirbo geto dirbtuvėse⁶.

1944 m. kovo 27 d. gete buvo įvykdyta nepaprastai žiauri vaikų atėmimo akcija, kuriai vadovavo SS oberfiureris Wilhelmas Fuchas ir oberšarfiureris Bruno Kittelis. Akcija įvykdyta tuo pretekstu, kad koncentracijos stovykloje turėjo būti kalinami tik darbingi žmonės, o vaikai ir seneliai turėjo būti nužudyti. Į getą įsiveržė esesininkai ir ukrainiečių policininkai (vlasovinkininkai) vaikščiojo po namus, atiminėjo iš motinų vaikus iki 12 metų ir mėtė juos į autobusus ir sunkvežimius. Pasipriešinusias motinas mušė šautuvų buožėmis ir užsiundė šunimis. Taip pat buvo suimtinėjami ir nedarbingi seneliai. Iš viso suimta apie 1,7 tūkst. vaikų ir senelių. Tą pačią dieną suimta ir apie 130 geto policininkų: 34 sušaudyti IX forte, kiti sugrąžinti į getą. Išvežtų vaikų ir senelių likimas nėra tiksliai žinomas. Greičiausiai jie buvo išvežti į Osvencimo arba Maidaneko koncentracijos stovyklas⁷. Gestapas intensyviai ieškojo gete įrengtų slėptuvių. Dalis sumimtų žydų policininkų išdavė žinomas slėptuves. Nuo 1944 m. kovo 27 d. iki balandžio vidurio gestapas gete surado ir sunaikino 25 gerai įrengtas slėptuves (bunkerius). Kai kurie bunkeriai buvo šildomi, turėjo elektros šviesą, vandenį ir buvo ilgam laikui aprūpinti maisto atsargomis. Be to, juose rasta ginklų ir šaudmenų. Vokiečių saugumo policijos ir SD 1944 m. balandžio 19 d. pranešime Vyriausiajai reichso saugumo valdybai (RSHA) rašoma, jog, apytikriais skaičiavimais, iš Kauno geto koncentracijos stovyklos ir jos filialų kitose Lietuvos vietovėse pabėgo mažiausiai 1,5 tūkst. žydų, dėl to pietvakarinėse Lietuvos apskrityse labai suaktyvėjo sovietų partizanai⁸.

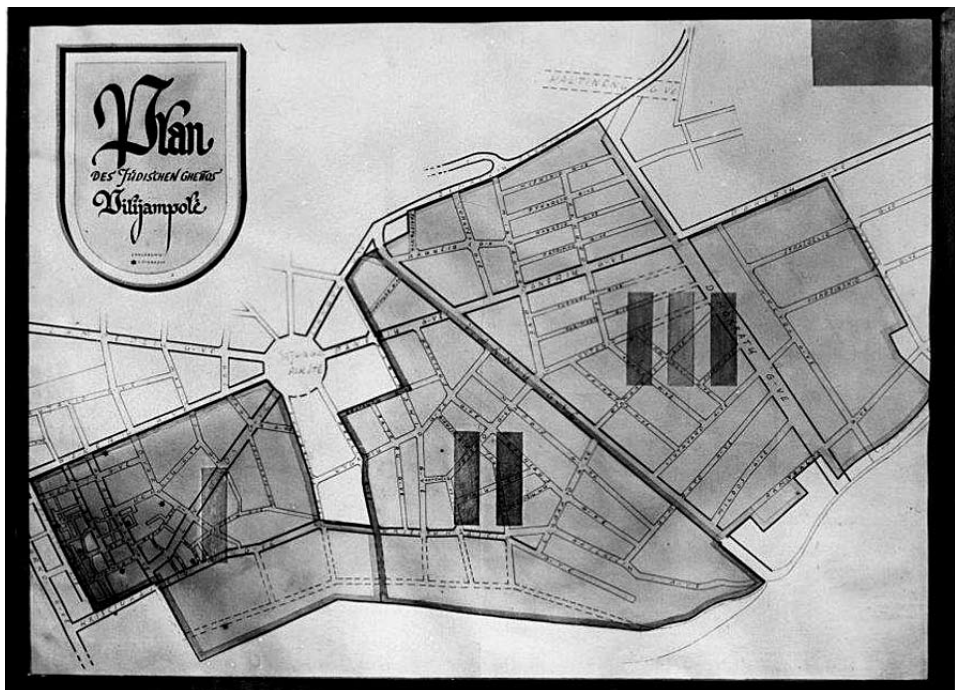
Geto reorganizavimas į koncentracijos stovyklą reiškė dar didesnę SS kontrolę ir drausmės stiprinimą, geto savivaldos apribojimą (Seniūnų tarybos paleidimas, geto policijos pavaldumas SS komendantūrai), geto decentralizavimą (išskaidymas į mažesnes stovyklas), gestapui ir SS patikimų asmenų skyrimą į atsakingus postus (pvz., Beno Lipcerio paskyrimas „žydų tvarkos“ tarnybos viršininku)⁹.

Kauno geto griuvėsiai. 1944 m.

Kauno geto policininkai

Kauno geto Vilijampolėje planas

Geto likvidavimas ir Kauno žydų kalinimas Vokietijos koncentracijos stovyklose

Frontui artėjant prie Kauno, naciai nusprendė galutinai likviduoti žydų stovyklas. 1944 m. liepos 5 d. getą apsupo sustiprinti esesininkų būriai. Dalis geto kalinių nenorėjo išvykti ir slapstėsi rūsiuose. Apie 200 žydų buvo išduoti specialūs lagerio komendanto Göckes pažymėjimai. Šių pažymėjimų savininkai turėjo būti išvežti su paskutiniu likviduojamo geto transportu, kadangi jie privalėjo demontuoti geto dirbtuvių įrengimus¹⁰. Prieš geto likvidavimą ir kalinių deportavimą į Vokietijos konclagerius (liepos 5 ar 6 d.), dalis geto žydų bandė pabėgti. Vienai 16 žmonių grupei pavyko susitarti su vokiečių sargybiniu, kad šis už kyšių praleistų juos pro geto tvorą. Kai sutarta diena bėgliai pralindo pro tvorą prie katalikų kapinių Kriščiukaičio gatvėje, vokiečių sargybiniai, kuriems vadovavo J. Pilgramas, atidengė į bėglius ugnį ir nušovė 12 žydų, keliems pavyko pabėgti¹¹. Liepos 8 d. baržomis išplukdyta apie 1200 žydų, liepos 10 d. traukiniu išvežta dar 900. Paskutinė partija išvežta liepos 13 d. Prieš geto kalinių išsiuntimą į nacių konclagerius dar buvo vykdoma selekcija: esesininkai atrinko dar esančius senukus, invalidus, segančius ir vaikus.

Atrinktieji buvo nuvaryti į geto kapines ir ten sušaudyti¹². Dalis geto kalinių vokiečių sargybinių buvo nuvaryti į Kauno geležinkelio stotį ir traukiniais išvežti į Vokietijos konclagerius. 1944 m. liepos 12 d. vokiečiai ėmė padeginėti geto namus. Bėgantys žmonės buvo šaudomi, buvo sudeginti beveik visi gyvenamieji namai ir dirbtuvės. Šimtai žmonių žuvo liepsnose arba nuo kulku. Iš Kauno buvo išvežta apie 6–7 tūkst. žydų, geto likvidavimo metu nužudyta apie 1 tūkst. ir išsigelbėjo apie 300–400 žydų. Tarp išsigelbėjusių geto likvidavimo metu buvo ir žurnalisto Jokūbo Rabinovičiaus (Jakob Rabinowitsch, po karo emigravo į Kanadą) šeima. Jo teigimu, geto naikinimą ir deginimą išgyveno 84 žydai. Gaisrai geto teritorijoje liepsnojo iki liepos 29 d. Iš geto liko tik griuvėsiai su kaminais, visur mėtėsi geto gyventojų rakandai, gulėjo apdegę lavonai ir tvyrojo „mirties bei puvimo kvapas“¹³.

1944 m. rugpjūčio 1 d. Kauną užėmė sovietų armija. Netrukus buvo įvykdyta žydų registracija. Iš viso užregistruoti 634 žydai¹⁴. Tiek beliko iš daugiau kaip 30 tūkst. iki karo Kaune gyvenusių žydų.

Kauno geto žydų vyrai buvo išsiųsti į Dachau koncentracijos stovyklą, o moterys – į Štuthofą. Apie 2 tūkst. vyrų uždaryta Dachau 1-ojoje

Nuketla į 7 p.

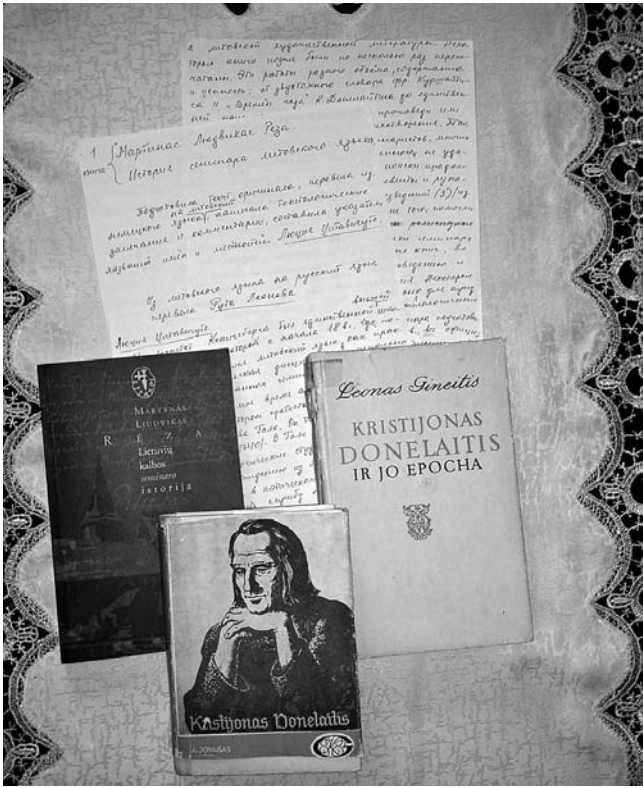
Lietuviškoji Rūta Karaliaučiaus žemėje

Alfonsas KAIRYS, Lietuvos žurnalistų sąjungos narys

Pirmajame išeivių iš Lietuvos kūrybos almanache „Balsai iš toli“, išleistame 2000-aisiais (buv. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimas), spausdinama 23 autorių, gyvenančių Baltarusijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Rusijoje ir Ukrainoje, kūryba.

60-ajame jo puslapyje Rūta Daujotaitė-Leonova, pristatydamą savo eilėraščius, rašo: „Gimiau 1940 metais Pagėgių r., Piktupėnų kaime, valstiečių šeimoje. Augau Tauragės rajone, Batakiuose. Tėvai buvo darbštūs, religingi žmonės, savo vaikams iškėpė gražias lietuviškas tradicijas bei dorovės principus. Baigusi Vilniaus universitetą, dirbau Žemaitijos mokyklose, vėliau, ištekėjusi už karininko, gyvenau įvairiose Rusijos vietose, ypač ilgai – Kazachijos dykumose. Dabar mokau lietuvių kalbos Karaliaučiaus vaikus“.

Taip Rūta kalbėjo prieš beveik 15 metų... O dabar? Dabar – 2014-aisiais... sėdime jos Karaliaučiaus bute, bėgiojant anūkui ir į darbą besukbančiai dukrai. Kalbamės apie praeitį: apie 21-erius metus, dirbtus mokant Švenčiausios kalbos – lietuvių kalbos – Rytų Prūsijos lietuviškos kilmės vaikus Karaliaučiaus sekmadieninėje kartu su Nijole Meškyte, Juozu Miliūnu, Emilija Lukašiūnaite, Šviesa, kartu ir per kelias dešimtis kilometrų nutolusioje Pribrežnojės (Palmburgo) gyvenvietėje. Šešios savaitinės valandos pagal tarifą (o beveik po tris kasdien!) be savo kabineto. Už kokį atlyginimą? Mano pašnekovė nutyla, nes gėda sakyti, kad gaudavo grašius, tik grašius... O mokinius reikėjo pačiai susirasti: perversi mokyklos mokinių žurnalai, ieškota panašiai lietuviškai skambančių pavardžių ar vardų... Ir surasta... Na, o vėliau, vėliau ją patys norintys susirasdavo ir dabar susiranda, nes ji per kalbą atveria vartus į Lietuvos istoriją, kultūrą, papročius. Jos vaikai (ką vaikai: dabar suaugę jau!) Lietuvai remiant apsilanko Vilniuje, Kaune, Trakuose, Anykščiuose, o keliones ir pamokas pajavairina Rūtos eilėraščiai, apie kuriuos ji sako: „Eilėraščiai man suteikia gyvenimo užuovėją, leidžia išsaugoti akiračio pozicijas, puoselėja meilę Lietuvai – Tėvynei, kurią saugau gyvendama Karaliaučiuje. Savo krašto labai ilgiuosi. Eilėraščiai padeda įveikti nostalgijos antplūdžius, suteikia jėgų tęsti pedagoginį darbą“. Tęsti pedagoginį darbą, nors ir pusvelčiui, reikia, gal ir todėl, kad užmegzta tiek pažinčių: su Jurbarko Vytauto Didžiojo, keliomis Kauno vidurinėmis mokyklomis, Kauno šokių ansambliu, dalyvauta įvairiuose mokytojų seminaruose, konferencijose, kituose dvasiškai ir metodiškai naudinguose renginiuose. Tai ypač pasakytina

Netrukus Liudvikas Rėza prabils rusų kalba. Šia kalba pasipildys žinios apie Kristijoną Donelaitį. Ingos ir Alekso Tretjakovų nuotr.

apie tuos laikus, kai buvo gyvas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, į kurį skubėta kaip į savo antruosius namus (dabar to nėra: atvažiaves turi varstyti įvairių savo gimtinės institucijų duris, kol būsi išgirstas).

Pašnekovė mielai prisimena lietuvių kalbos pamokėles dialogo forma „Kaimynystėje kaimyniškai“ per Kaliningrado radiją „Radio Bass“, rengtas kartu su Aleksandru Bosu. Tų valandėlių vietiniai laukdavo: juk kalba, suartindama žmones, leidžia geriau vienas kitą pažinti. Deja, dėl lėšų stygiaus jos nutrūko, tačiau klausytojų skambučių primena, kad tokios laidos reikalingos ir dar kaip reikalingos... Be abejo, galėtų padėti ir Lietuva, kaip anuomet padėjo Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas. Galėtų...

Rūta prasiarė ir apie vertimus, ypač senųjų lietuvių autorių, į rusų kalbą. Ji nori, kad srities rusakalbiai (ir visos Rusijos Federacijos!) pažintų juos: be jų nebūtų ir lietuvių kalbos.

Ir nesvarbu, kad Davidas Brodskis į rusų kalbą išvertė Kristijono Donelaičio „Metus“ dar 1946 metais. Juos dabar, hegzametrų parašytus, išvys ir Rūtos Daujotaitės-Leonovos „Vremena goda“. Vertėja, lietuvių kalbos mokytoja sako, kad D. Brodskio vertime kai kurios šio genialiojo kūrinio eilutės nesurado vietos... O kaip gi Donelaitį, būrų poetą, mūsų grožinės literatūros pradininką, suprasi neįsiskaitęs į jo poemos kiekvieną žodį. Kaip perteiks ji mokiniams?

Versta ilgokai, papildomai susipažįstant su XVIII amžiaus Prūsijos gyvenimu, papro-

Rūta Daujotaitė - Leonova (pirma iš kairės) susitikime su Švenčionių Zigmo Žemaičio gimnazijos direktore Danute Čepulienė Karaliaučiaus L.Rėzos kultūros draugijos būstinėje (nuotr. iš str. autoriaus archyvo)

čiais, kultūra. Tik penktas vertimo variantas tenkino Rūtą.

Jos „Metus“ iliustruos dailininkė iš Tauragės krašto: norėta, kad Donelaitis, pasak Rūtos, būtų kiek linksmesnis. Tik vertėjai taip ir neaišku, kodėl greta jos pavardės atsirado niekada jai nematytas Glebas Surotkinas, ties kuriuo įrašas: „Pri užastii Gleba Surotkina“.

Dabar rusiškai skaitantis gali susipažinti su Rūtos per 9 mėnesius išversta Napalio Kitkausko ir Laimutės Kitkauskienės knyga „Kristijono Donelaičio memorialas Tolminkiemyje“. (ir vėl greta jos pavardės puikuojasi „Pri užastii Gleba Surotkina“.

Na, o N. Kitkauskas, išvydęs išverstą leidinį, ištare: „Labai gerai, kad rusakalbiai sužinos tikrąsias K. Donelaičio gyvenimo peripetijas ir jo atliktus darbus“.

Išversta buvusio Lietuvos generalinio konsulato Rusijos Federacijos Kaliningrado srityje kultūros atašė filosofo Arvydo Juozaičio knyga „Karalių miestas be karalių“, atgaivinanti Kaliningrado, Kionigsbergo, Karaliaučiaus miesto dabartį ir praeitį, laukia leidėjų.

Artėjant Karaliaučiaus universiteto arba Albertinos (dab. Baltijos federalinis Imanuelio Kanto universitetas) profesoriaus Liudviko Rėzos, 1818 metais išleidusio Donelaičio „Metus“, o 1824-aisiais ir pasakėčias, gimimo 240-osioms metinėms, verčiama Liudviko Rėzos „Lietuvių kalbos seminaro istorija“, rusiškai prabilo L. Gineičio „Kristijonas Donelaitis ir jo epocha“ bei A. Jovaišo „Kristijonas Donelaitis“.

O storame sąsiuvinyje – knygoje, ant sienos tikrint šimtamečiam laikrodžiui, pagautos įkvėpimo atsiranda vis naujos eilės: posmai

gimtinėi Piktupiams, Lietuvai, per anksti ši pasaulį palikusiems Mamytėi, Tėveliui, Vyruui, Sūneliui. Mintims atokvėpio nėra: praeitis vis atgyja ir atgyja. Kaip dabar Rūta mato sunkius ir klaidius pokario metus: tėvelis pirmininkavo Batakiuose. Jis sužinodavo, ką ruošiamasi tremti, ir tik jam žinomu būdu pranešdavo jiems: šeimos spėdavo pasislėpti. Aplink vyko kovos: žudė brolis brolį. Vis buvo laukiama Užjūrio paramos, o ji – nesukbėjo. Deja, Užjūris nematė gatvės suguldytų ir išniekintų dvidešimtmečių, kuriuos *Gyvenimas* sukūrė *Gyventi, Mylėti, Kurti...*

Mintys veja viena kitą... Jos rado vietas jau išleistose knygose: almanache „Balsai iš toli“, „Nostalgija“, „Gyvenimo dovana“, „Mintys tyloje“, „Minčių vainikas“ ir parengtose spaudai: „Bobų vasara“, „Gyvenimo siūlas“, „Padovano sių širdį“. Brėsta ir būsimąjo romano apmatai... Bet... viską lemia pinigai...

Rūta dėkinga Sigitui Šamborskiui, Karaliaučiaus krašto lietuvių vienytoji ir užtarėjui, VĮ „Karaliaučiaus lietuvių bendruomenė“ pirmininkui, padėjusiam išleisti „Minčių vainiką“, bus dėkinga ir kitiems, padėsiantiems išgirsti jos, Karaliaučiaus krašto lietuvių kalbos mokytojos, vertėjos, suartinančios Rusijos ir Lietuvos žmones, žodžius... Gal ir šiuos: *O Lietuva, mano mieloji, graži, sava / Ar gali žodžiais tą išsakyti / Ar gali raštai tą aprašyti. [...] Mintys vis lekia į tėviškėlę ir į namus, / Laukus ir pievas, žalius miškus...*

O ant vertėjos stalo Antano Drilingos eilėraščių rinkinys „Atšvaitai“... Jei Jėgos ir Laikas leis, dar ne vienas lietuvių poetas atsiskleis rusų skaitytoji Rūtos Daujotaitės-Leonovos dėka.

Kauno geto likvidavimas 1944 metais

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Atkelta iš 6 p.

stovykloje. Tai buvo naujai įsteigta stovykla, iki Kauno žydų atgabenimo kalinių joje dar nebuvo. Stovykla buvo kvadrato formos, apsupta dviejų eilių spygliuota viela su sargybos bokštais. Nedideliuose faneriniuose barakuose gyveno po 18–20 kalinių. Atvežti Kauno žydai statė požeminę aviacijos gamyklą „Messerschmitt“ ir dirbo kitus darbus. Rangovu buvo privati Leonardo Mollio firma. Nuo išsekimo kasdien mirdavo keli kaliniai. Ypač didelis mirtingumas buvo 1944 m. spalio ir lapkričio mėn.¹⁵ Dachau koncentracijos stovykloje 1944 m. mirė ir buvęs Kauno geto Seniūnų tarybos pirmininkas E. Elkesas. Nusilpę kaliniai stovyklos gydytojo ir jo padėjėjų buvo siunčiami į Dachau 4-ąją ir 7-ąją stovyklas. Sergančiųjų skaičius darbo stovykloje negalėjo viršyti 10–15 proc. Jei šis procentas būtų didesnis, darbo stovyklai būtų perpus mažinamas maisto davinsys. Taip atsitiko su Dachau 2-ąja stovykla. Dachau 1-ojoje stovykloje dirbo buvęs Kauno geto Sveikatos skyriaus viršininkas chirurgas B. Zacharinas. Jis labai stengėsi padėti sergantiems kaliniams ir Dachau koncentracijos stovykloje sunkiomis sąlygomis atliko kelis šimtus chirurginių operacijų¹⁶. Baigiantis karui (1945 m. balandžio

30 d.) Dachau koncentracijos stovyklos kalinius išlaisvino amerikiečių kariuomenė. Išvadavimo sulaukė apie 1 tūkst. Dachau kalėjusių Lietuvos žydų. Apie 100 jų grįžo į Lietuvą, kiti pasiliko Vakaruose¹⁷.

Kauno geto moterys ir vaikai iš pradžių buvo atvežti į Štuthofą koncentracijos stovyklą. 1944 m. liepos 19 d. čia uždaryta 1208 moterys ir vaikai¹⁸. Į Štuthofą atvežtos Kauno geto moterys iš pradžių buvo laikomos 19-ajame bloke. Vėliau jos paskirstytos po įvairias darbo brigadas, kurios dirbo už Štuthofą koncentracijos stovyklos ribų (aplinkiniuose kaimuose ir miesteliuose)¹⁹. Liepos 26 d. iš Štuthofą į Osvencimo koncentracijos stovyklą buvo išvežti 1893 Kauno ir Šiaulių getų žydai (801 moteris, 546 mergaitės ir 546 berniukai)²⁰. Tik labai mažai kam pavyko čia išgyventi ir sulaukti išlaisvinimo. Dalis Kauno žydų moterų Štuthofe buvo kalinamos iki išlaisvinimo. 1945 m. gegužės 3 d., priartėjus sovietų kariuomenei, vokiečiai pradėjo evakuoti stovyklą. Kaliniai baržomis buvo išplukdyti į Baltijos jūrą ir plaukė į Vakarus. Tarp jų buvo ir Kauno žydų. Prie Noištato miesto evakuojamus kalinius išlaisvino anglų kariuomenė.

Nacistinės okupacijos laikotarpiu Kauno žydų bendruomenė patyrė ypač didelių nuostolių. Dėl spartaus vokiečių kariuomenės judėjimo pasitraukti į Rytus sugebėjo tik nedaugelis Kauno žydų. Jau pirmomis nacių okupacijos dienomis Kaune buvo įvykdyti vieni didžiausių Rytų Europoje žydų pogromai. Čia taip pat anksčiau negu kituose Lietuvos miestuose imta masiškai žudyti vietos žydus (šaudymai Kauno fortuose). Dėl blogesnių partizaninio veikimo sąlygų, lyginant su Vilniaus sritimi, iš Kauno geto į miškus pasitraukė mažiau antifašistinio pogrindžio dalyvių negu iš Vilniaus geto. Kaunas buvo nacių okupuotos Lietuvos administracinis centras. Nacių supratimu, tokiuose miestuose žydai turėjo būti pirmiausia sunaikinti, kad būtų užtikrintas okupacinės valdžios saugumas ir sudarytos sąlygos vokiečiams vykdyti kolonizaciją ir germanizaciją. Visos šios priežastys lėmė, kad Kauno žydų bendruomenės nuostoliai buvo nepaprastai dideli, o išgyvenimo galimybės labai mažos.

1 Statistikos valdybos 1941 m. sausio 1 d. duomenys apie Lietuvos gyventojų tautinę sudėtį, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-743, ap. 5, b. 46, l. 172.

2 Ch. Dieckmann, „Das Ghetto und das Konzentrationslager in Kaunas 1941–1944“, *Die nationalsozialistischen Konzentrationslager – Entwicklung und Struktur*, Bd. I, S. 453.
3 Bundesarchiv (toliau BA), R 58/1027, S. 313; *Masinės žudynės Lietuvoje*, d. 1, p. 251–252.
4 Seniūnų tarybos pirmininko 1943 08 08 d. skelbimas, LCVA, f. R-973, ap. 2, b. 1, l. 21.
5 Ch. Dieckmann, op. cit., S. 455.
6 Ibid., S. 456.
7 Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau LYA), f. K-1, ap. 10, b. 16, l. 94.
8 LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 102, l. 217.
9 Ch. Dieckmann, op. cit., S. 458.
10 Zr. LCVA, f. R-973, p. 3, b. 24.
11 LSSR KGB 1974 m. sausio 8 d. pažyma apie nacistinį karo nusikaltėlį J. Pilgramą, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1214, l. 3.
12 Liud. D. Gelperno 1973 m. rugpjūčio 13 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1214, l. 19.
13 LYA, f. K-1, ap. 10, b. 102, l. 217; Ch. Gordono 1944 m. rugpjūčio 12 d. parodymai, MAB RS, f. 159–25, l. 5 a. p.; J. Rabinovičiaus 1984 03 06 d. apklausos protokolo kopija, autoriaus asmeninis archyvas, l. 3.
14 1944 m. rugsėjo 6 d. pažyma apie Kauno žydų sunaikinimą vokiečių fašistinės okupacijos metais, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1251, l. 12.
15 *Masinės žudynės Lietuvoje*, d. 1, p. 247–248.
16 B. Zacharino 1950 m. birželio 23 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34423/3, l. 52–54.
17 Ibid., l. 71.
18 1944 m. liepos 20 d. kalinių sąrašas, Štuthofa muziejaus archyvas (Archivum Museum Stuthof), Sygn. I–II B-10, S. 169–189.
19 L. Levinas 1953 m. sausio 5 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 24994/3, l. 21.
20 Štuthofa muziejaus archyvas, Sygn. I–II C-3, S. 43–67.

PR

Galingus telefonus ir planšetes „Tele2“ siūlo už gerą kainą

Telekomunikacijų bendrovė „Tele2“ savo klientus toliau džiugina netikėtomis staigmenomis. Dabar išskirtiniu dizainu ir funkcijomis pasižyminčius telefonus „Sony Xperia Z1“ ir „Z2“ bei planšetinius kompiuterius „Samsung Galaxy Tab S“, „Tab 4“, ir „Sony Xperia Z2 Tablet“ bendrovės klientai gali įsigyti už gerą kainą, o dalį – net su papildoma nuolaida. Suskubusius pasinaudoti šia akcija laukia ir puikios dovanos.

Technologinės naujovės reikalingos visur

„Išmanieji telefonai ir planšetės daugeliui žmonių jau tapo būtinybė. Dabar daugiau nei pusė žmonių nuperkamų telefonų yra išmanieji. Dauguma jų yra galingesni modeliai, kainuojantys virš 500 litų. Tokias tendencijas pastebime ne vien didžiuosiuose Lietuvos miestuose – naujausios technologijos žmonėms reikalingos visoje Lietuvoje“, – teigė Daiva Matukienė, „Tele2“ prekės ženklų vadovė.

Jos nuomone, išmaniųjų telefonų ir planšetinių kompiuterių populiarumas susijęs su augančiu naudojimu mobiliuoju internetu – jis tapo prieinamas beveik visur Lietuvoje, ir žmonės įvertino patogumą. „Tele2“ duomenys rodo, kad per pastaruosius dvejus metus mobiliojo interneto duomenų vartojimas Lietuvoje išaugo net penkis kartus.

„Akcijos turi atitikti klientų poreikius ir sudaryti galimybes pažangiausiomis technologijomis naudotis kuo platesniam žmonių ratui. Todėl šįkart siūlome atsparius vandenii ir dulkėms išskirtinius ir itin galingus „Sony“ telefonus ir „Sony“ bei „Samsung“ planšetes įsigyti pigiau“, – apie naują akciją pasakojo D. Matukienė.

Mažesnės kainos

„Tele2“ akcijoje siūlomi telefonai ir planšetiniai kompiuteriai – naujienos savo kategorijose. Juos įsigyti pigiau galės „Tele2“ siūlomus mokėjimo planus pasirinkę ir 24 mėn. sutartį sudarę privatūs bendrovės klientai.

Telefonai „Sony Xperia Z1“ – ne tik atsparūs vandeniui, bet ir džiuginantys išskirtinės kokybės nuotraukomis. Akcijos metu „Tele2“ klientams jie kainuos tik 45 Lt/mėn., su pradine 99 Lt įmoka. Be to, telefono pirkėjų lauks dovana – nemokamas 3 mėn. telefono draudimas.

Dar pažangesni „Xperia Z2“ taip pat puikiai atlaiko aplinkos išbandymus, be to, turi galingus techninius duomenis, traukia akį „Full HD“ raiškos ekranu ir pasižymi subtilia prabanga – telefono korpusui panaudotas metalo ir stiklo derinys. Jų kaina – 80 Lt/mėn. (pradinė įmoka – 99 Lt).

Gerbiantys „Sony“ kokybę įsigyti galės ir planšetinius kompiuterius „Xperia Z2 Tablet“. Tai – pasaulyje ploniausi (vos 6,4 mm storio) ir lengviausi, tačiau itin greitai ir galingi kompiuteriai. Garsėja dūžiams ir įbrėžimams atspariu ekranu, taip pat nebijo vandens. Jų kaina akcijos metu – 75 Lt/mėn. (sumokėjus 99 Lt pradinę įmoką).

Akcijos metu „Tele2“ klientų taip pat lauks ypatingos „Samsung“ prekės ženklo naujovės. Planšetinis kompiuteris „Samsung Galaxy Tab 4“ jiems kainuos tik 35 Lt/mėn. (pradinė įmoka – 179 Lt). Tai – viliojantis pasiūlymas ieškantiems elegantiško dizaino ir kokybiško vaizdo.

Norintiems dar daugiau siūlomas „Samsung Galaxy Tab S“. Itin galingas planšetinis kompiuteris su „Super AMOLED“ ekranu atkuria net smulkiusias vaizdo detales, nesveria nei

pusės kilogramo ir pritraukia dėmesį įspūdingu beveik 27 cm įstrižainės ekranu. Jo kaina akcijos metu – 80 Lt/mėn. (su pradine 149 Lt įmoka). Be to, perkantiems šį kompiuterį „Tele2“ dovanoja puikią „Samsung“ klaviatūrą ir pelę.

Kadangi įrenginių skaičius ir akcijos trukmė riboti, kviečiame ilgai nedelsti. Daugiau informacijos apie „Tele2“ pasiūlymą galima sužinoti artimiausiame bendrovės salone arba internete www.tele2.lt

AUTORIŲ DĖMESIUI!

Dėkojame visiems, kurie „Vorutai“ siunčia savo sukurtus rašinius, ir primename, kad rašiniai turėtų būti ne didesni kaip 7 000 simbolių (spaudos ženklų), iliustracijos ir nuotraukos siunčiamos jpg, tiff formatu. Tokiu adresu: el.p.vorutosfondas@voruta.lt. Siunčiami straipsniai turi atitikti kalbos kultūros reikalavimus, t. y. suredaguoti, nuotraukos ir iliustracijos turi būti kokybiškos ir turėti metrikas, t. y. reikia nurodyti, kas yra tose nuotraukose, kas nuotraukų autoriai bei šaltiniai. Be to, citatos, išnašos, panaudota literatūra turi atitikti bibliografinių išnašų bei nuorodų sudarymo reikalavimus.

Kitiems laikraščiams siūsti straipsniai yra nepriimami.

Redakcija

Muziejus laikraštje Nr. 21 (334)

Senieji matai ir saikai

Gegužės 20 -ąją švenčiama pasaulinė metrologų diena. Metrologija – tai mokslas apie matavimus, matavimų metodus ir priemones jų vienovei bei tikslui pasiekti. Kitados tiems, kurie užmiršdavo ar nepaisydavo pareigos kiekvieną mėnesį kalibruoti etaloninius ilgio vienetų, grėsdavo mirtinas pavojus. Tokį pavojų užsitraukdavo architektai, atsakingi už faraonų šventyklų statybą senovės Egipte prieš 3 000 m. iki Kr. Pirmoji karališkoji uolektis buvo ilgio vienetas, atitinkantis valdančiojo faraono dilbį nuo alkūnės iki ištiesto didžiojo piršto galo, pridėjus jo plauštakos plotį.

Lietuvoje iki I Pasaulinio karo buvo naudojami vadinamieji – senieji matavimo vienetai, kuriuos vėliau pakeitė dabar naudojami matavimo vienetai. Kažkada žmonės trumpus atstumus matavo žingsniais, sieksniais, pėdomis, uolekčiais ir kt. Ilgesnius – myliomis, varstais. Nuo XIV a. svarbus tūrio matavimo vienetas buvo statinė. XVI a. ji tapo tūrių matavimo sistemos pagrindiniu vienetu. Lietuviškoji arba Vilniaus

statinė buvo 407 litrų talpos. 1557 m. paskelbus Valakų įstatymą LDK žemėse, karalienės Bonos įsaku geometriniais matais buvo išmatuoti visi žemės plotai, taip buvo įvestas ploto matas – valakas, lygus 21,4 ha arba 30-33 margams (margas – 0,712 ha). Senas, kaime naudojamas svorio matas – birkavas.

Jį sudarė 10 pūdų, tai yra 163,8 kg. Linus svėrė svarais, skaičiavo grįžtėm, grįžtom, pundais, stukeliais. Du vilnų svarai sudarė pundelį. Biralams matuoti buvo įprastas matas – statinė (bačka, bosas – grūdinis). Ja seikėjo ne tik biralus, bet apskaičiuodavo sėjamą plotą. Visų statinių talpą sudarė išdalinimas gorčiais. Lietuviškas gorčius buvo 2,75 - 2,8 litro, o lenkiškas - 3,27 litro. Gorčiais seikėjo karčemose degtine, paktininkai (pieno supirkėjai) – pienu.

Po Lietuvos ir Lenkijos valstybės pa-

Senieji matavimo prietaisai. Lietuva, XIX a. O. Ševliovo nuotr.

dalijimo Prūsijai atitekusioje Užnemunėje įvesta Magdeburgo matų sistema, o didžiojoje Lietuvos dalyje – Rusijos imperijoje galiojusi matų sistema. Taip Lietuvoje atsirado tokie matavimo vienetai, kaip aršiniai, kibirai ir daugelis kitų. Populiariausiu svorio matavimo prietaisu tapo buožė (liaudiškai bezmėnas).

Trakų istorijos muziejaus etnografinis rinkinys taip pat saugoma senųjų

lietuviškų matų, saikų, indų bei prietaisų. Didžiąją dalį sudaro gorčiai. Gorčius – medinis arba pintas indas, skysčių ir biralų matas. Ankstyviausi gorčiai yra iš vytelių, šaknų, plėšų, šiaudų pinti matavimo indai, perpinti lazdyno ar karklo plėšomis, naudoti iki XX a. vidurio. Vėlyvesni – mediniai, cilindriniai

arba keturkampiai, naudoti ne tik kaip saiko matas, bet taip pat kaip priemonė atsinešti grūdams, miltams ar pašarams. Muziejaus rinkiniuose saugomi 6 mediniai bei 1 iš vytelių pintas gorčius.

Kita dalis metrologinių eksponatų yra 4 buožės. Etnografijos rinkinyje esantys svirtuvai (buožės) sudaryti iš medinio koto ir gale pritvirtintos buožės, viena iš jų – rantuota medinė, kita – masyvi metalinė, puošta ornamentuota juoste. Buožių lazdos gale įtaisyti kabliai sveriamam daiktui pakabinti. Kiti sver-

tuvai – žalvariniai, taip pat su šiek tiek mažesnėmis buožėmis galuose bei slankiojančiais mechanizmais ir ant jų tvirtintais kabliais. Buožių kotai su matavimo skalėmis.

Vienas iš įdomesnių muziejuje saugomų matavimo įrankių yra aršinas arba aršina – Rusijos senasis ilgio matavimo vienetas, Lietuvoje vartotas 1835–1920 m. Aršiną sudaro 16 verškių, arba 28 coliai (71,12 cm). Taip pat išskirtinis istorijos rinkinyje saugomas net 72 cm ilgio slankmatis, puoštas žalvario plokštele su reljefiniu užrašu: „zakl. MIOT Mech. w WILNIE.“, pagamintas Vilniuje. Įdomūs muziejuje esantys metaliniai indai – matai. Didesnio iš jų talpa – 1/20 BEJPO, tai atitiktų apie 600 ml, kitas indas – 1/100 BEJPO, atitiktų apie 120 ml. Indai pagaminti Vilniuje, didesnis – 1886 m., mažesnis – 1894 m.

Muziejininkė Evelina Petrauskė

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštje Nr. 22 (335)

Moneta, skirta UNICEF

Jungtinių Tautų Vaikų Fondas (UNICEF, angl. The United Nations Children's Fund) yra 1946 m. gruodžio mėn. 11 d. Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos įkurta organizacija. Lietuvos bankas, dalyvaudamas Jungtinių Tautų Vaikų fondo (UNICEF) monetų programoje „Pasaulio vaikai“, 1998 metais išleido sidabrinę kolekcinę 5 litų nominalo monetą. Tokia moneta yra ir Trakų istorijos muziejaus numizmatikos rinkinyje.

Moneta nukaldinta Lietuvos monetų kalykloje. Trumpai apibūdinant jos metrologinius duomenis, verta pažymėti, kad skersmuo yra 38,61 mm, masė 28,28 g, sidabro praba 925. Lietuvos banko užsakymu nukaldinta

3000 monetų, kurios baigtos platinti 2003 metais. Šios kolekcinės monetos autorius dailininkas ir skulptorius Antanas Žukauskas.

5 litų nominalo monetos briaunoje yra užrašas: „LIETUVOS BANKAS“. Monetose averse yra pavaizduotas Lietuvos Respublikos herbas skyde, dešinėje (arba heraldiškai kairėje) – Vilniaus Aukštutinė pilis, žemiau užrašas: „LIETUVA 5 LITAI 1998“. Vertinant averso kompoziciją, derėtų sutikti, kad kompozicija yra įdomi ir savita. Averse akcentuojamas ne tik Vytiš, tačiau ir stilingai pavaizduotas Aukštutinės pilies bokštas, stovintis ant

5 litų nominalo moneta. Lietuva, 1998 m. O. Ševliovo nuotr.

Gedimino kalno. Tiesa, bokštas menine išraiška, detaliu ir natūraliu vaizdavimu šiek tiek skiriasi, nuo Vyčio, kuris vaizduojamas dekoratyviau.. Averso kompozicijoje gražiai dera tekstinė dalis. Negatyvinio ir pozityvinio reljefo teksto eilutės, esančios viena kitos, puikiai išreiškia autoriaus akcentuojamą lietuvišką nominalą.

Monetos reverse pavaizduotas sėdintis berniukas su vėjo malūnėliu, kairėje – UNICEF logotipas. Aplink užrašas: „PASAULIO VAIKAMS“. Apatinėje reverso dalyje autoriaus inicialai ŽA. Reverse pavaizduotas berniukas, kuris žaidžia malūnėliu, yra vaikiško nerūpestingumo, o kartu ir suaugusių globos bei rūpinimosi vaikais simbolis.

Aptariama kolekcinė moneta suteikia puikią progą prisiminti Tarptautinę vaikų gynimo dieną. 1949 m. Ženevoje Tarptautinės moterų federacijos sesijos metu buvo įteisinta birželio 1-oji – Tarptautinė vaikų gynimo diena,

o pirmą kartą ją paminėta 1950 m. Ši diena yra priminimas visuomenei apie vaikų teisių svarbą.

1919 m. buvo įkurta tarptautinė organizacija „Save the Children“ (Gelbėkit vaikus), kuri šiuo metu yra didžiausia pasaulyje nepriklausoma organizacija vaikams. Lietuvoje įkurta visuomeninė, nepolinė, nevyriausybinė ir nereliginė, už vaiko teises ir gerovę kovojanti bei siekianti savo veikla skatinti reikšmingus pokyčius vaiko ir šeimos gyvenime organizacija, mūsų šalyje veikia jau nuo 1991 m.

Medininkų pilies skyriaus vedėjas Donatas Žukauskas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Lietuvos sovietinimas, rusinimas ir kolonizavimas

Sigitas TUTLYS, Vilnius

Tėsinys. Pradžia Nr. 11

Po Josifo Stalino mirties (1953 kova) valdžioje įsitvirtinęs Lavrentijus Berija, siekdamas sovietinių respublikų paramos, pradėjo keisti iki tol vykdytą nacionalinę politiką – buvo pareikalauta, kad sąjunginių respublikų partinės, valstybinės ir vietinės valdžios bei ūkio valdymo institucijose dirbtų ne atsiųsti kitataučiai (daugiausia rusai), bet vietiniai pareigūnai, o įstaigose būtų vartojama nacionalinė kalba. Sovietų Sąjungos komunistų partijos (SSKP) CK 1953 gegužės 26 nutarimu LSSR vadovybė buvo apkaltinta (nors savo politikos ji turėti negalėjo), kad, nepasitikėdama vietiniais darbuotojais lietuviais, atstumia gyventojus. Birželio 11–13 LKP CK plenumė sovietinės Lietuvos vadovai netiesiogiai pripažino Lietuvoje vykdytą rusinimą, numatytą šalinti nacionalinės politikos iškraipymus. Nors rusų kalba valdžios įstaigose ir toliau liko pagrindinė, oficiali, remiantis tų plenumų nutarimais iki lapkričio atleista daugiau kaip 3000 rusakalbių pareigūnų, vietoj jų buvo įdarbinti lietuviai.

Nuo 1953 iki tol buvusi beteisė LSSR (jos gyventojai atvirai niekinti) ekonomikos ir kultūros srityse įgijo daugiau teisių. Dėl visuomenės, ypač inteligentijos, spaudimo LKP siekė pasirodyti lietuvių tautos interesų gynėja. Po SSKP 20 suvažiavimo (1956) Nikitai Chruščiovui pradėjus politines ir ūkines reformas, Lietuvoje ėmė rasti daugiau ūkio savarankiškumo, tautinės kultūros, lietuvių kalbos atgaivinimo ir įtvirtinimo tendencijų, susilpnėjo rusinimas, bet LKP vadovybė niekada neapgailestavo dėl sovietinės valdžios 1940–41 ir 1944–53 įvykdytų nusikaltimų. Po 1956 Vengrijos revoliucijos siekiant užbėgti panašiams įvykiams už akių Lietuvoje su SSRS centrinės valdžios žinia pradėtas antrasis lituanizacijos etapas. 1956 pab. buvo atleidžiami arba skiriami eiti žemesnes pareigas lietuvių kalbos nemokantys, nekompetetingi iš Sovietų Sąjungos atsiųsti pareigūnai. Lietuvių sparčiai daugėjo LKP ir administracinėse institucijose, pvz., 1953 apie 13 700 (37%), o 1965 apie 55 000 (63,7%) LKP narių buvo lietuviai, 1953 tos partijos CK buvo 33%, 1964 – jau 70% lietuvių. Lietuvių daugėjo visose valdžios institucijose. Iki 7 dešimtmečio vid. patriotiškai nusiteikusių vadovų didelėmis pastangomis lietuviybės židiniais tapo aukštosios⁷ ir vidurinės mokyklos, Lietuvos mokslų akademijos institutai, bet 1961 SSKP priiuntoje utopinėje komunizmo sukūrimo iki 1980 programoje paskelbus tautų susiliejimo idėją, bet koks Lietuvos tautinis išskirtinumas buvo laikomas nacionalizmu.

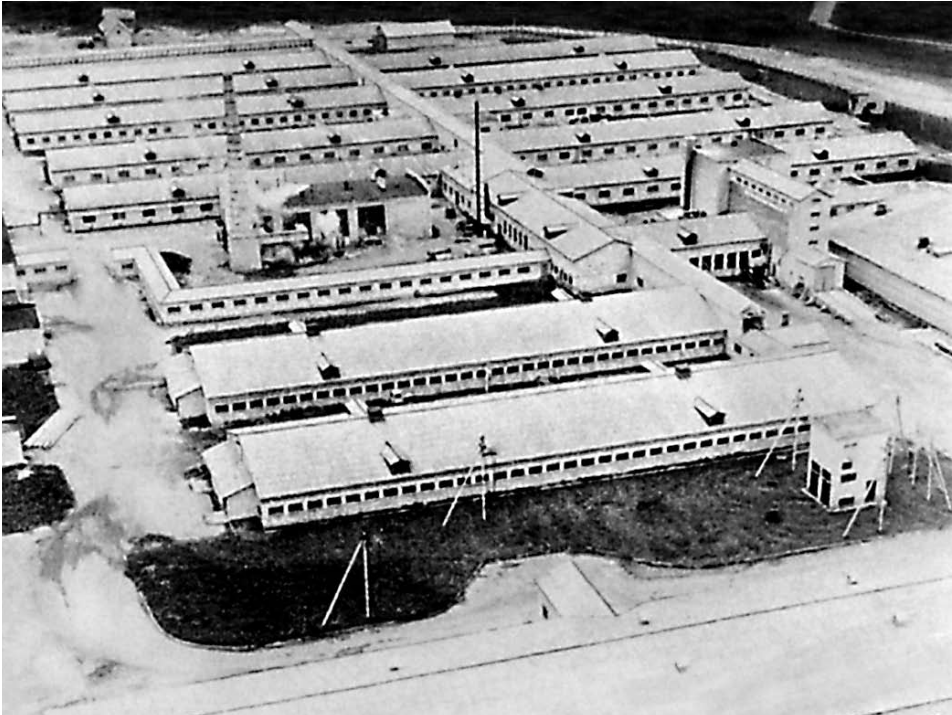
Leonido Brežnevo valdymo laikotarpiu (1964–82) Sovietų Sąjungoje skelbiant mitą apie išspręstą nacionalinių santykių problemą, peršant proletarinio internacionalizmo idėją, Lietuva buvo rusinama rafinuočiau nei carizmo ir stalinizmo laikais. Rusifikacija vykdyta ne viešai, bet planingai: per kadru politiką, pasitelkiant mokslo, švietimo sistemą (rusų kalbos jaunimas turėjo mokytis nuo vaikystės), kultūros įstaigas (kina, teatrą, bibliotekas), sovietinę kariuomenę. Svarbiausi rusinimo židiniai: LKP CK aparatas (ypač Propagandos ir agitacijos skyrius), Glavlitas, represinės institucijos, respublikinis karinis komisariatas, SSRS pavaldumo žinybos, įmonės ir organizacijos. Buvo stengiamasi, kad rusintų patys lietuviai. Rusinimo tendencijos ypač sustiprėjo 8 dešimtmečio pr. – nuo 1970 LKP institucijos kasmet atsiskaitydavo kas nuveikta diegiant rusų kalbą SSKP Centro komitetui. Nuo 1972 asmens dokumentuose pradėta rusinti vardai ir tėvavardžiai. Nuo

8 dešimtmečio Lietuvos mokslininkai disertacijas privalėjo rašyti rusų kalba. 1977 LKP CK slaptu nutarimu numatyta sustiprinti rusų kalbos mokymą lietuvių ir lenkų mokyklose (ypač kaimo pradinėse ir aštuonmetėse), pradėtas leisti rusiškas žurnalas *Russkij jazyk v škole* (*Rusų kalba mokykloje*), daugėjo rusiškų Lietuvos televizijos ir radijo laidų, reportažų ir pranešimų rusų kalba lietuviškose laidose (1970 jų būta 61–74%). Reikalauta leisti daugiau knygų rusų kalba, per rusų kalbos pamokas dalyti klases į mažesnes grupes.

Po 1979 vadinamosios Taškento mokslinės konferencijos, pagrindusios rusinimo politiką, rusų kalba vis labiau įsigalėjo švietimo įstaigose⁸, raštvedyboje, viešajame gyvenime. Lietuvos aukštosiose mokyklose buvo rengiama vis daugiau rusų kalbos ir literatūros specialistų, vien 1971–74 – 1236. Rusinimui pritarė LKP CK pirmasis sekretorius Petras Griškevičius ir jo pavaldiniai. Vykdydamas slapta SSKP CK 1983 gegužės nutarimą LKP CK biuras rugpjūtį nutarė didinti rusų kalbos mokytojų, vadovėlių, kabinetų, pamokų skaičių, organizuoti tos kalbos pamokas ikimokyklinėse įstaigose, kurti mokomuosius filmus rusų kalba, didinti stipendijas šią kalbą studijuojantiems, atlyginimą ją dėstantiesiems. Planuota nacionalinėms mokykloms rusų kalba leisti matematikos, fizikos, chemijos, istorijos, visuomenės mokslų vadovėlius. 1980 moksleiviams vėl įvesta privaloma tapusi karinio rengimo disciplina, kuri dėstyta rusiškai, nuo 1984 daugėjo mokyklų (iki 1990 jų turėjo rasti visuose miestuose ir rajonuose) su sustiprintu rusų kalbos dėstymu. SSRS okupacijos metais buvo sukurta lietuvių ir rusų dvikalbystė, rusų kultūrinė įtaka stiprėjo. Sovietų Sąjungoje prasidėjus demokratiniais procesams, 1985–88 rusinimas susilpnėjo ir baigėsi 1990 Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Nepaisant okupantų pastangų lietuvių tauta išsaugojo kalbą, tautiškumą, patriotizmą ir laisvės idealus.

Lietuvos kolonizavimas ir ūkio integravimas į SSRS. Šis procesas, prasidėjęs 1940–41, labai paspartėjo 1944 pab.–1945 pr., kai Lietuvą vėl užėmė Sovietų Sąjungos kariuomenė. Pagal 1944 rugsėjo LSSR vyriausybės ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto bei kitus susitarimus 1945–46 iš Lietuvos į Lenkiją išvyko apie 172 000 (Lenkijos duomenimis – 197 200) lenkų tautybės arba lenkais užsirašiusių Vilniaus krašto gyventojų. Sovietinė valdžia siekė Lietuvoje gausinti ideologiniu požiūriu patikimą rusakalbių imigrantų sluoksnį, plėsti rusų kalbos vartojimo sferą. Manoma, į ištuštėjusį Vilnių, Klaipėdą, Kauną ir kitur iš Rusijos, Baltarusijos ir kitų SSRS vietų 1945–50 atsikėlė apie 130 000 žmonių. Vėliau į Lietuvą iš kitų SSRS vietų kasmet atvykdavo 7000–8000 žmonių; pagal neviešus šios sąjungos centrinės valdžios nurodymus jie pirmiausia būdavo aprūpinami darbu, butais. Be to, čia kūrėsi nemažai atsargai išėjusių sovietinių karininkų, kurie pagal SSRS valdžios nustatytą tvarką galėjo naudotis įvairiomis lengvatomis ir privilegijomis, pasirinkti gyvenamąją vietą, turėjo būti be eilės aprūpinti butais; vien 1980–89 taip į Lietuvą atvyko, įskaitant ir šeimos narius, 6000–7000 žmonių.

Lietuvos ūkis buvo orientuotas tenkinti Sovietų Sąjungos (pirmiausia karinės pramonės komplekso) poreikius, nors po SSKP 20 suvažiavimo (1956) buvo pripažįstama, kad sovietinėms respublikoms reikia suteikti daugiau teisių. Siek tiek daugiau teisių gavo lietuvių kalba. Dėl pramonės plėtros (oficialiais duomenimis, 1957–64 pramoninė gamyba padidėjo 2,3 karto) Lietuva

Širvintų gyvulininkystės kompleksas. 1978 m. (nuotr. iš „Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija“, p. 508)

tapo priklausoma nuo SSRS investicijų, žaliavų, svarbiausius ūkio problemas sprendė SSRS valdžia. Vyravo monopolinis SSKP CK vadovavimas, biurokratinis centralizmas, administravimas ir komandavimas. Sovietinė Lietuva buvo traukiama į SSRS ekonominę erdvę, jai nebuvo pripažįstama jokie savarankiškumo. Lietuvoje susiklostė sovietinė gyvensena, totalinė asmens priklausomybė nuo valstybės – ji vienintelė galėjo duoti darbo ir mokėti atlyginimą, skirti būstą, aprūpinti maistu. 6 dešimtmečio 2 pusėje–7 dešimtmečio pr. LSSR administracija buvo įgijusi tiek savarankiškumo, kartais kildavo prieštaravimų tarp jos ir SSRS centrinės valdžios dėl ūkinių ir kultūrinių problemų, bet apskritai LSSR vadovybė buvo ištikima Maskvos politikos vykdytoja, draudė bet kokią politinę iniciatyvą, represinėmis priemonėmis slopino okupaciniam režimui priešiškas antisovietines ir antirusiškas visuomenės nuotaikas. Jos sustiprėjo 1955–58 susilpnėjus režimui.

1964 spalį SSKP CK plenumė nušalinus N. Chruščiovą, Lietuvoje buvo siekiama garantuoti komunistinio režimo stabilumą, bet be stalininių represijų. Vidaus gyvenimas, tvarkomas ir kontroliuojamas Sovietų Sąjungos pareigūnų, buvo vis labiau integruojamas į šią sąjungą. Nuo 7 dešimtmečio 2 pusės ėmė stiprėti SSKP CK atsiųstų LKP CK antrųjų sekretorių, dažnai vadinamų generalgubernatoriais, įtaka – jie kontroliavo beveik visą Lietuvos gyvenimą, kišosi į visus reikalus. Tuo metu, ypač 8 dešimtmetyje, SSRS centrinės valdžios nurodymu ir LSSR valdžios pritarimu, dažniausiai menkai paisant aplinkosaugos ir paveldosaugos reikalavimų, Lietuvoje buvo sparčiai plečiama pramonė, energetika, tiesiami keliai. 1966 pr. SSRS Ministrų tarybai patvirtinus Latvijos, Estijos bei Lietuvos žemių melioravimo ir didelių kaimo gyvenviečių statybos planą, Lietuvoje pradėta sparčiai naikinti vienkiemius, griauti tradicinį kaimą⁹. 1967–90 sunaikinta 115 000 vienkiemių. Kaimo gyventojai buvo prievarta pratinami gyventi

pagal bendruomeninius principus, siekiama kiek galima labiau riboti jų asmeninę nuosavybę, kontroliuoti privatinę nuosavybę. Daug nenorinčių kurtis gyvenvietėse žmonių kėlėsi į miestus, įsidarbindavo pramonės įmonėse. Tai ir LSSR valdžios vykdoma stambių pramonės centrų plėtros regionuose politika, lietuvių kadru ugdymas (Vilniaus universitete, Kauno politechnikos institute ir kitose aukštosiose mokyklose) objektyviai stabdė kolonistų iš SSRS migraciją į didžiuosius Lietuvos miestus. Sovietų Sąjungoje stiprėjant centralizacijos tendencijoms, komandiniais ekonomikos valdymo metodams, LSSR tapo dar labiau priklausoma nuo Sąjungos. Vis atkakliau buvo diegiama komunistinė ideologija¹⁰, siekiama unifikuoti sovietinę imperiją, peršama vadinamosios sovietinės liaudies dogma, stiprinama internacionalistinė propaganda. Tačiau lietuvių tauta, nepaisydama represijų, nuo okupacijos pradžios priešinosi sovietinimui, rusinimui ir šalies kolonizavimui.

LITERATŪRA

Tininis V. *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*. Vilnius: Enciklopedija, 1994;

Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007;

Lietuvos sovietinimas, rusinimas ir kolonizavimas / Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 13. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 325–328.

⁷Dėl Vilniaus universiteto lietuvinimo 1958 iš pareigų atleistas rektorius Juozas Bulavas.

⁸Pvz., vaikų darželiuose steigtos lietuvių ir rusų tautybių vaikų mišrios grupės.

⁹„Buvo gundoma lengvatiniiais kreditais, piniginėmis kompensacijomis, nenorintiems keltis grasinama nemalonumais, pvz., išvaramu iš sodybos.“

¹⁰Stengiamasi pagrįsti vadinamos socialistinės revoliucijos pergalę 1940 Lietuvoje ir jos inkorporavimo į SSRS teisėtumą, sovietinės kariuomenės išvaduojamąją misiją, kad sovietinis socializmas – istoriškai pažangi santvarka ir gyventojai jai visiškai pritaria. Pabaiga

Lietuva ir Karaliaučius. Pokalbis su Aleksandru Štromu

Atkelta iš 1 p.

V. Šilas. Istorikas P. Pakarklis (vėliau, gamtininkas V. Bergas) siūlė imti tik dalį Karaliaučiaus krašto.

A. Štromas. SSRS nedarė tokių dalykų. Jie sprendė vieneto administravimo problemą, o nacionalinius interesus tada reikėjo slėpti. Ir dabar tą sritį reikia traktuoti kaip vienetą.

V. Šilas. Mažosios Lietuvos reikalų tarybos nariai yra įsigilinę į tai, kad Lietuva yra ne tik geografiškai, bet ir kultūriškai susijusi su Karaliaučiaus krašto teritorija. Per 50 metų Lietuva galėjo sukviesti lietuvius iš įvairių kraštų ir tuo sustiprinti pačią valstybę.

A. Štromas. Ne tuo aspektu, kuriuo rėmėsi A. Sniečkus. Be to, šiuo momentu nestabili Rusija išnaudotų to krašto netekimą, o ir vokiečiai jo nepamiršta. Visos teritorinės pretenzijos pasaulyje kelia tik konfliktus. Pvz., serbų ir albanų įtampa dėl Kosovo. Šiame židinyje tai būtų karas visų su visais.... Šiandien pasaulyje nėra pagrindų, kuriais remiantis būtų sprendžiamos tokios problemos. Lietuva turėtų būti viena iš valstybių galinti juos inicijuoti (kaip ir anksčiau – SSRS sugriovimą). Jei tauta neturi, neteko valstybės ir yra valdoma kitos valstybės – mes

turėtume postuluoti, kad kiekviena bevalstybinė tauta turės teisę sukurti savo valstybę...

V. Šilas. Bet yra valstybės sienų neliečiama problema...

A. Štromas. Suvereni tautų teisė yra apsispręsti, peržengiant sienų integralumo idėją. Dėl ginčytinų teritorijų, turi būti demografinio apsisprendimo teisė, o ne istorinė. Taip, pavyzdžiui, su Abchazija. Demografinis principas galioja istorinėms tautos problemoms spręsti. Antai, Transilvanija istoriškai yra vengrų, bet dabar ją valdo rumunai, patys vengrai atsivežė rumunus darbui ir pasiekė kad ten jau rumunai sudaro daugumą.... Būtų išimčių – jei teritorijos demografiškai neapsisprendė, o be to valstybinis gyvenimas neįmanomas tai turėtų spręsti tarptautinės institucijos.

Dėl Karaliaučiaus – tai tas anklavas rusišką, todėl jo gyventojai patys turėtų apsispręsti, kaip gyventi. Turėti atskirą valstybę, ar vokišką-rusišką. Neaišku, kaip jie apsispręstų, bet Karaliaučiaus srities klausimas negali būti sprendžiamas atskirai nuo Rusijos. Auga Vokietijos įtaka ir Prūsijos problema negalės jai nerūpėti. Lankantis

Lenkijoje susidarė išpūdis, kad jei į atskirą valstybę būtų sujungta lenkiška ir prūsiška teritorijos, tai lenkai reikalautų Elblingo su Vyslos žiotimis. Jei toks reikalas iškiltų, galima būtų siekti kompromiso - visą Rytų Prūsiją išskirti į atskirą valstybę, padaryti Šveicarijos tipo valstybę su įvairiakalbiais kantonais. Lietuviai liktų retoromanai toje žemėje. Jei lenkai ir vokiečiai sutiktų, o rusus už gerą kainą galima būtų įtikinti, tai gautume idealią situaciją.

V. Šilas. Pagal Jūsų teorijas kolonistai sprendžia visas išvytų žmonių problemas. Apie pusę gyventojų turi tą prūsiską orientaciją, o kiti yra svieto perėjūnai ir turėtų grįžti į Rusiją. Mūsų diplomacija galėtų turėti tokią koncepciją ir inicijuoti tokiu būdu spręsti Karaliaučiaus krašto klausimą. Ji, Rytų Prūsija, nustotų būti problema.

A. Štromas. Susitartų su Rusija (Landsbergis), kad atiduotų mums laikinai administruoti suvereno teises, tik de facto, o ne de jure. Kodėl kita valstybė turėtų tai inicijuoti. Užsienio politikos koncepcija – tikslai, žinoti ko nori, o vykdant pasinaudoti tinkamu momentu.

Svarbu idėja – turėti bazę ant kurios būtų

statoma. Kaliningradas dalinai garantuoja saugumą Lietuvai. Bet jei Rusija nuspręstų inkorporuoti Pabaltijį į Rusiją, tai... Politikoje turime žiūrėti į perspektyvą, o ne šiandieną. Politika – labai profesionali veikla... Net kiekviena partija turi turėti savo programą, kad kiekvienas žmogus žinotų kas jo laukia jei susidės su ta partija.

V. Šilas. Be abejo, be koncepcijos nieko nepasieksi... Prūsija – ne vokiečių valstybė, bet ir ne lenkų. Potsdamo susitarimai atidavė Lenkijai didžiausią Rytprusių dalį...

A. Štromas. 1969 m. General Baltic Studies yra mano straipsnis. Maža Lietuva gali ir turi siūlyti pasauliui didelę naujos pasaulėžiūros idėją. Štai, Lenkų Sikorskio vyriausybė teikė memorandumus Anglijai 1939, 1940, 1941 ir 1942 metais, siūlydama panaikinti vokišką enklavą Rytprūsijoje, visus vokiečius iškeldinti, Rytprūsius su Karaliaučiumi prijungti prie Lenkijos, šiaurės-rytinį Rytprusių pakraštį paskirti būsimai nepriklausomai Lietuvos respublikai. O ką siūlė Lietuva?

www.vilniausmuziejai.lt nuotr.

Antrojo Pasaulinio karo priešpriešos Rytų Lietuvoje: Lietuvos vietinė rinktinė ir Lenkų armija krajo

AK 3-ioji brigada 1943-1944 metais

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

AK Vilniaus miesto „B“ rajono (miesto centro) komendantūra 1943 m. rugsėjo mėnesį suorganizavo dvi partizanų grupes, kurios buvo išsiųstos iš Vilniaus į Sužionių miškų prie Dubingių ežero. Daugumą abiejų grupių narių (vienoje 8, kitoje 16 žmonių) sudarė žmonės, kuriems grėsė areštai. AK Vilniaus apygardos štabo I-o skyriaus viršininko Juliano Kulikovskio (Julian Kulikowski, „Ryngraf“) įsakymu abi grupės buvo sujungtos į vieną būrį. Jo vadu buvo paskirtas poručnikas (leitenantas) Gracianas Frugas (Gracjan Fróg, „Goral“). Pastarasis 1939 m. dalyvavo kare prieš Vokietiją, buvo patekęs į vokiečių, o vėliau ir sovietų nelaisvę. Abu kartus jam iš nelaisvės pavyko pabėgti ir 1939 m. lapkričio mėn. G. Frugas atvyko į Vilnių. Čia jis netrukus įsijungė į lenkų pogrindžio veiklą. 1941 m. kovo mėn. jis sovietų saugumo buvo suimtas, tačiau prasidėjus nacių-sovietų karui, išsilaisvino ir vėliau veikė lenkų pogrindžio Vilniaus miesto centro rajono organizacijoje¹. 1943 m. spalio 3 d. lenkų partizanų būrys (vėliau tapęs 3-iaja brigada) įvykdė pirmąją akciją – užpuolė lietuvių policijos postą Pakirnių kaime netoli Sužionių. Susišaudymo metu buvo sunkiai sužeistas lenkų partizanas „Leszcz“². Pasitraukdami lenkų partizanai jį pasiėmė su savimi ir nugabeno į slėptuvę. Spalio pabaigoje būryje buvo 30 partizanų³. Spalio pab. būrys persikėlė į Gervėčių-Astravo apylinkes. Lapkričio pradžioje būrys įvykdė porą smulkių akcijų minėtose apylinkėse. 1943 m. lapkričio 11 d. G. Frugo būrys netoli Varnionių (Baltarusijoje) priėmė priesaiką. Būrio vadas G. Frugas tuomet pakeitė savo slapyvardį (vietoj „Goral“ ir „Szczerbiec“)³.

Lapkričio pabaigoje būryje buvo virš 50 partizanų. Būrys buvo padalintas į du plutonus (plutonų vadais paskirti Romualdas Raisas (Romuald Rajs, „Bury“) ir Janas Kaspšickis (Jan Kasprzycki, „Joe“). 1943 m. lapkričio 23 d. Vilniaus „Kedyvo“ (diversijų padalinio) viršininkas K. Radzikovskis pranešė, jog G. Frugo būrys pavadintas brigada ir priskirtas „A“ inspektoratui⁴. Gruodžio mėnesį kilo konfliktas tarp 3-iosios brigados ir AK Vilniaus apygardos komendantūros, kadangi G. Frugas atsisakė būti pavaldžiu 5-osios brigados vadui Z. Šendzeliažui – „Lupaškai“. Brigada pasipriešino komendantūros sprendimui atleisti G. Frugą iš brigados vado pareigų. Apygardos vadovybė nusileido brigados reikalavimams ir paliko G. Frugą vado pareigose⁵.

1943 m. Kalėdas 3-oji brigada sutiko Akmenynės (Kamionkos) bažnytkaimyje apie 12 km į pietus nuo Turgelių. 1943 m. gruodžio 28 d. apie 23 val. nakties AK 3-ioji brigada kartu su 6-a brigada (virš 100 žmonių) užpuolė Turgelius. „Ščerbieco“ būrys puolė iš šiaurės (Vilniaus) pusės, o „Tonkos“ (6-os brigada) būrys iš pietų pusės. Keli lietuvių policininkai atsišaudė slėpdamiesi už bažnyčios mūrinės tvoros. Po to jie pasislėpė bažnyčioje. Po kelias valandas trukusio susišaudymo su lietuvių policininkais, lenkų partizanai miestelį užėmė ir lietuvių policininkus paėmė į nelaisvę. Belaisviai buvo nuginkluoti ir išrengti, o po to paleisti. Jiems buvo prigrasinta vykti į „Kauno Lietuvą“ ir daugiau niekada atgal negrįžti⁶. Akovcai

sunaikino valsčiaus raštinę su dokumentais ir apiplėšė keletą parduotuvių bei pieninę. Lietuvių policijos žiniomis, lenkų partizanai paėmė į nelaisvę 6 lietuvių policininkus. Penki buvo paleisti, o vienas – Paukštys⁷ dingo be žinios. 5 lietuvių policininkai susišaudymo metu buvo sužeisti⁸. Tarp lenkų buvo sužeistas vienas 6-os brigados partizanas – Jozef Szarkiewicz – „Madej“. Po to lenkų partizanų būriai pasitraukė 15 km į pietus ir apsistojo Onžadovo kaime. 1943 m. gruodžio 31 d. akovcai miške netoli Stakų kaime surado ir užpuolė dvi plėšikaujančių gaujų žemines. Vienoje žeminėje buvę plėšikai gynėsi ir buvo sunaikinti (4 asmenys), kitos žeminės plėšikai pabėgo. Žeminėse buvo surasta daug priplėšto turto, kuris buvo gražintas aplinkinių kaimų gyventojams⁹.

1944 m. sausio pirmomis dienomis į „Ščerbieco“ būrį atvyko šeši iš vokiečių statybinės organizacijos „Todt“ pabėgę ginkluoti prancūzai. Jie buvo priimti į akovcų būrį ir vėliau dalyvavo koviniuose veiksmuose. 1944 m. sausio 8 d. apie 11 val. Mikuliškių kaime (netoli Ašmenos) apsistojusią 3-ią brigadą užpuolė žandarmerijos ltn. Gregoro Schnabelio vadovaujamas vokiečių-lietuvių būrys iš Ašmenos (16 vokiečių žandarų ir 59 lietuvių policininkai). Puolantieji buvo pasidalinę į tris grupes. Rytinė ir vakarinė grupė turėjo atkirsti akovcams pasitraukimo kelius, o trečioji grupė (šiaurinė) tiesiogiai pulti lenkų partizanų. 3-iai brigadai į pagalbą atsukbėjo už 1,5 km stovėjusi 6-oji brigada. Tai ir nulėmė mūšio baigtį. Mūšio metu žuvo 6-os brigados vado pavaduotojas Piotras Motilievičius (Piotr Motylewicz, „Szczepcio“) ir partizanas Zbignevas Mlodkovskis (Zbigniew Mlodkowski, „Malicki“) bei trys trečiosios brigados partizanai (tarp jų sunkiai sužeistas prancūzas „Michel“, partizanai „Warnes“ ir „Wodnik“). Žuvusius lenkų partizanų palaidojo kaimo gyventojai. Sužeisti akovcai buvo nuvežti į Vilnių. Lenkų duomenimis, žuvo 32 vokiečių ir lietuvių kariai, tarp jų ir žandarmerijos leitenantas G. Schnabelis. Keli į nelaisvę paimti lietuvių policininkai iš karto buvo sušaudyti be karo lauko teismo nuosprendžio. Sužeistas vokiečių žandaras Kilingeris buvo paleistas su laišku Ašmenos vokiečių žandarmerijos komendantui. Kautynės truko apie keturias valandas¹⁰. Lietuvių policijos žiniomis, prie Mikuliškių žuvo 19 policininkų, 6 vokiečių žandarai ir du baltarusių policininkai dingo be žinios. Lenkų pusėje žuvo 5 akovcai ir apie 40 buvo sužeista¹¹. Po mūšių žuvusiųjų vokiečių ir lietuvių kūnai buvo atvežti į Ašmeną. Vėliau lietuvių palaikai buvo išvežti į Lietuvą ir giminaičių palaidoti. Žuvusieji vokiečių žandarai 1944 m. sausio 10 d. buvo išvežti į Vilnių ir palaidoti vokiečių karių kapinėse¹².

Po mūšio lenkų partizanai pasitraukė Varanavo kryptimi (apie 40 km nuo mūšio vietos) ir baudžiamajam būriui jų nepavyko surasti.

Naktį iš 1944 m. sausio 17-os į 18-tą AK 3-oji brigada kartu su AK 6-ąja brigada puolė Rudaminą (10 km į pietus nuo Vilniaus). Prieš tai lenkų partizanai nutraukė telefono ryšį ir lietuvių policininkai (keliolika žmonių) vadovaujami posto vado Petronio) negalėjo pasikviesti pagalbos. Po trumpo susišaudy-

Pirmas iš dešinės 3-ios brigados 1-os kuopos vadas Romuald Rajs – „Bury“

mo lietuviai pasidavė¹³. Akovcai nuginklavo policininkus ir sudegino žemės ūkio prievolių pristatymo bei numatytų išvežti darbams į Vokietiją žmonių dokumentus. Lenkų partizanai apiplėšė miestelio parduotuves ir kelis lietuvių policininkus primušė šompalais. Paimtiems į nelaisvę lietuvių policininkams 3-ios brigados vadas G. Frugas–„Ščerbiecas“ ragino lietuvius kartu kovoti prieš vokiečius. Be to, jis visiems lietuviams griežtai įsakė tuojau pat apleisti Vilniaus kraštą, nes tai esą lenkų teritorija. Po to lietuviai buvo paleisti laisvėn. Pasitraukdami akovcai sudegino valsčiaus istaigą ir paštą. Lenkų partizanai esą nuostolių nepatyrė. Užpuolimo metu abiejose brigadose buvo apie 110 žmonių. Valsčiaus savivaldybės tarnautojai po akovcų užpuolimo pasitraukė į Vilnių¹⁴. Apie Rudaminos puolimą išliko nemažai archyvinų dokumentų. Viename vokiečių policijos pranešime Lietuvos generaliniam komisarui rašoma: „1944.1.17 12 Rudaminos posto (Pol. Qu. 1567) policininkų patruliavo Rudaminoje ir jos prieigose. Apie 23 val. 30 min. vienas policininkų pastebėjo, kad Rudaminos kaimas apsuptas banditų. Patrulis tuoj pat davė pavojaus signalą 10 poste pasilikusių policininkų ir su šiais kartu pradėjo kautynes prieš banditus. Telefoninis ryšys tuo tarpu banditų buvo nutrauktas.“

[...] Pagrindinė ataka buvo smogta iš Vilniaus pusės. Dėl stiprios jėgų persvaros (apie 300 vyrų) policininkai nutraukė kovą ir bandė slėptis. Banditai suėmė Rudaminos posto vadą ir 14 policininkų, likusiems pavyko pasislėpti. [...] Banditai pagrobė 2 nedidelius kulkosvaidžius, 14 šautuvų ir visą amuniciją bei aprangą ir 1944 m. sausio 18 d. apie 4 val. pasitraukė atgal. Mūsų nuostoliai: jokių. Visi policininkai yra Rudaminoje. Banditų nuostoliai: 1 banditas nušautas.¹⁵ Pagal lenkų šaltinius, puolant Rudaminą nukautų ir sužeistų akovcų nebuvo¹⁶.

Naktį iš 1944 m. sausio 25-os į 26-ą 3-oji brigada užpuolė Šumską ir be pasipriešinimo nuginklavo lietuvių policijos punktą (šešis policininkus). Lenkų duomenimis, akovcai

nuginklavo lietuvių policijos igulą (29 žmones) ir paėmė du kulkosvaidžius, 15 karabinų, kelis automatus ir pistoletus bei granatas¹⁷.

1944 m. vasario 10 ir 12 d. 3-ios brigados vadas G. Frugas kartu su AK Vilniaus apygardos komendantu A. Kšižanovskiu – „Wilk“ dalyvavo slaptose derybose su abvero skyriaus Vilniuje vadovu maj. J. Christiansenu. Svarbiausias vokiečių tikslas buvo sudaryti su lenkų partizanais nepuolimo sutartį ir juos nukreipti prieš sovietinius partizanus. Vis dėlto abvero atstovams su AK Vilniaus vadovybe susitarti nepavyko. Tokiam susitarimui dėl politinių priežasčių prieštaravo AK vyriausioji komendantūra Varšuvoje. Buvo pasiekta tik tiek, kad derybų laikotarpiu sutarta susilaikyti nuo ginkluotų akcijų vienas kito atžvilgiu¹⁸.

Kovo 11 d. 3-ioji brigada užpuolė Mickūnus. Policininkai buvo nuginkluoti ir išrengti, policijos ir valsčiaus istaigos dokumentai sudeginti, kooperatyvas ir lietuvių butai apiplėšti. Vienas policininkas buvo nušautas ir vienas dingo be žinios¹⁹.

¹Z. Klosinski „Huzar“, 3. Wilenska, Bialystok, 1995, s. 8.
²Z. Klosinski, „3 Brygada partyzancka Okregu Wilenskiego AK“, Wojskowy Przegląd Historyczny (toliau WPH), 1991, Nr. 1, s. 43-46.

³Ten pat, s. 48-49.

⁴Ten pat, s. 52.

⁵Ten pat, s. 54-57.

⁶W. Borodziejewicz, Szostka Wilenska Brygada AK, Warszawa, 1992, s. 63.

⁷Lenkų autoriai teigia, jog policininkas Paukštys istojo į 3-ią brigadą ir gavo „Kanarek“ slapyvardį. Žr.: Z. Klosinski, „3 Brygada...“, WPH, 1991, Nr. 1, s. 58.

⁸LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 58.

⁹Z. Klosinski „Huzar“, 3. Wilenska, Bialystok, 1995, s. 35-37.

¹⁰W. Borodziejewicz, Szostka..., s. 68-75.

¹¹LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 30-31.

¹²Z. Klosinski „Huzar“, 3. Wilenska, Bialystok, s. 60-61.

¹³Z. Klosinski, „3 Brygada partyzancka Okregu Wilenskiego AK“, WPH, 1991, Nr. 1, s. 62-63.

¹⁴W. Borodziejewicz, Szostka..., s. 79; LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 38; Z. Klosinski, „3 Brygada...“, WPH, 1991, Nr. 1, s. 63.

¹⁵Vokiečių policijos 1944 01 18 d. pranešimas generaliniam komisarui Kaune, National Archives Vašingtone, mikrofilmas, T-454, roll 19, k. 1585, 1586.

¹⁶Z. Klosinski „Huzar“, 3. Wilenska, Bialystok, 1995, s. 65.

¹⁷LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 42; Z. Klosinski, „3 Brygada...“, WPH, 1991, Nr. 1, s. 64-65.

¹⁸Z. Klosinski „Huzar“, 3. Wilenska, Bialystok, 1995, s. 74, 85.

¹⁹LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 60.

Tęsinys kitame numeryje

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2014 metais. Rugsėjis

1769 09 04 Rummelsburge (Pomeranija, dab. Lenkija) gimė **Jonas Fridrichas Hertellis**, vertėjas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo. Bandė versti į lietuvių kalbą vokiečių poetus, užrašinėjo lietuvių liaudies dainas.

Mirė apie 1840 Aulavėnuose (Išruties aps.).

1999 09 09 Fürstenberge (Vokietija) mirė **Valteris Kristupas Banaitis**, muzikas, žurnalistas, Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, liuteroniškų giesmių liaudies melodijų rinkėjas, „Lietuvių evangelikų liaudies giesmių“ (1951 m.) parengėjas. Palaidotas Bitėnuose.

Gimė 1918 09 26 Karaliaučiuje.

1974 09 14 iš Vyžių į Vanagų kapines perkelti Vanagų parapijos ikūrėjo kun. **Emilijaus Bleiveiso** (1875–1915), I. Simonaitytės globėjo, palaikai kartu su jam pastatytu paminklu.

1984 09 15 Čikagoje (JAV) mirė **Mikas (Mykolas) Kristupas Kūjus**, pedagogas, literatūros

tyrinėtojas, Mažosios Lietuvos veikėjas iševijoję. Paskelbė monografiją „Jurgis Sauerveinas, jo gyvenimas, veikla ir raštai“ (1937 m.). **1944 m.** pasitraukė iš Lietuvos.

Gimė 1906 04 05 Užpelkiuose (Galzdonų vls., Tilžės aps.).

1904 09 16 Rasytėje (Žuvininkų aps.) mirė **Wilhelmas Franzas Efa (Epha)**, gamtininkas. Rasytėje ir Pilkupos apylinkėse nerijoje apsoodino bei su-tvirtino kopas (dirbo daugiau kaip 40 metų) – taip išsaugojo šias vietas nuo užpuštymo smėliu.

Gimė 1828 11 08 Geldapėje.

1929 09 21 (patikslinta mirimo diena) Klaipėdoje mirė **Dovas Skėrys**, Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, baptistų sakytojas.

Gimė **1864 08 31** Naujininkuose (Pašyšių vls., Šilokarčemos aps.).

2009 09 20 Tauragėje diakono tarnystei įvestas teologijos bakalauras **Karolis Skausmenis**, g. 1986

03 19 Tauragėje, 2013 08 31 įšventintas į kunigus Batakų ev. liuteronų bažnyčioje. Aptarnauja Batakų par.

1869 09 23 Pabudupiuose (Kakšių vls., Ragainės aps.) gimė **Jonas Vanagaitis**, spaudos darbuotojas, publicistas, visuomenės veikėjas. Leido ir redagavo įvairius Mažosios Lietuvos laikraščius, paskelbė atsiminimų.

Mirė 1946 09 09 Kasselyje (Mattenbergo pabėgėlių stovykloje, Vokietija). **2009 09 19** kartu su žmona perlaidotas Bitėnų–Rambynų kapinaitėse. 2010 07 06 Klaipėdoje, J. Karoso g. 13 (buv. Žalioji g. 2), atidengta atminimo lenta.

1989 09 27 atsikūrusi **Smalininkų** parapija **2004 11 06** iširengė naujus maldos namus viename iš parapijos pastatų (1991 06 04 buvo pašventinta laikinai įrengta bažnyčia). 1878 11 13 pašventinta Smalininkų ev. liuteronų bažnyčia su 30 m aukščio bokštu, kuriame virš įėjimo buvo įstatyta balta

laiminanti Kristaus skulptūra, **1944 m.** apgriauta, pokario metais visai sugriauta. Aptarnauja kun. Mindaugas Kairys.

2009 09 27 Pagėgių ev. liuteronų parapijos kunigui **Ridui Jonui Tamuliui** įteiktas tarnybinis sidabrinis kryžius. Buvo gimęs 1966 11 21 Raseiniuose, 1992 02 14 įvestas diakono tarnystei Tauragėje, 1993 01 10 Šilutėje ordinuotas kunigu diakonu. 1992 08 22–2001 12 08 buvo LELB Jaunimo centro valdybos pirmininkas. Įvairiais laikotarpiais tarnavo Šilutės, Piktupėnų, Rukų, Žukų, Vilkyškių, Vyžių, Lauksargių, Raseinių, Pagėgių parapijose. Suspenduotas 2011 04 29.

Mirė 2013 07 06 Raseiniuose, kur ir palaidotas.

*Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ
Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS, Vilnius*

Ieškojome patikimų žinių apie Lietuvos praeitį

Studijų metus prisimenant

Jonas KELEVIŠIUS, Lygumai, Pakruojo r.

Tęsinys. Pradžia Nr. 11

Visam gyvenimui mano atmintyje išliks įspūdinga VVU Istorijos–filologijos fakulteto studentų ekskursija Nemunu ir Kuršių mariomis nuo Kauno iki Klaipėdos ir Nidos, įvykusi 1954 m. liepos 106 dienomis. Plaukėme motorlaiviu „Petras Cvirka“. Klaipėdoje persėdome į didesnę laivą ir aplankėme Nidą. Ši ekskursija buvo organizuota studento lituanisto Arnaldo Pirockino (būsimo profesoriaus, habilituoto daktaro) iniciatyva, gavus universiteto vadovybės pritarimą ir studentų profsąjungos finansinę paramą. Apsidžiaugėme, kai sužinojome, kad prof. Ignas Jonynas sutiko būti šios ekskursijos mokslinis vadovas.

Pamenu, eidami Veliuonos istorinėmis vietomis aiškinomės labai populiarią anuomet tautų draugystės temą. Žinojome oficialią versiją, kad atseit mes lietuviai turime mylėti rusus, nes jie visur ir visada padeda. Mes gi esame menkučiai ir be jų paramos būtume bejėgiai. Taip stengtasi atgrąsyti nuo minčių apie nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Prof. I. Jonynas mums papasakojo apie Veliuonos vaidmenį kovų su kryžiuočiais metu, apie netoliese, tame pačiame Nemuno dešiniajame krante, XIV a. kryžiuočių

pasistatytą Bajerburgo pilį, kuriai sunaikinti prireikė nemažų pastangų. Manoma, kad puolant Bajerburgo pilį buvo mirtinai sužeistas Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas. Šį įvykį primena ant Veliuonos piliakalnio stovintis paminklas. Prof. I. Jonynas pabrėžė, kad būtent atkakli, daugiau nei šimtmetį trukusi lietuvių kova su Vokiečių ordinais, sąjungininkų laimėtas istorinis Žalgirio mūšis sustabdė vokiečių feodalų veržimąsi į Rytus. Štai čia, pasak profesoriaus, reikia ieškoti lietuvių ir rusų tautų draugystės. Potekstę supratome: buvo laikas, kai Lietuva, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė atliko svarbų istorinį vaidmenį Rytų Europoje telkdama tautas kovai prieš bendrus priešus.

Šios ekskursijos metu iš prof. I. Jonyno plačiau sužinojome ir apie 1923 m. Klaipėdos sukilimą. Profesorius mums atskleidė Klaipėdos krašto istoriją ir sukilimo įvykių raidą. Tik profesoriaus dėka mes Klaipėdoje suradome žuvusių sukilėlių kapą ir jiems skirtą paminklą. Anuomet jis buvo apleistas, netvarkomas. Prie šio paminklo nusifotografavome. Dabar paminklas restauruotas, aplinka sutvarkyta.

Profesorius netausojo savo fizinių jėgų,

kartu visur ėjo, norėjo, kad studentai kuo daugiau pamatytų ir išgirstų. Grįžus iš ekskursijos, netrukus mus pasiekė sukrečianti žinia, kad profesorius 1954 m. liepos 14 d. mirė. Liepos 16 d. dalyvavome laidotuvėse. Velionis buvo pašarvotas Kauno klinikoje. Karstas į Petrašiūnų kapines buvo vežamas sunkvežimiu. Su Antanu Tyla, Mečislovu Juču, Leonu Mulevičiumi teko stovėti garbės sargyboje. Dėstytoja Elena Samaniūtė pašnibždėjo man, kad mes, kai reikės, ir neštume karstą, neprileistume „raudonųjų“. Taip ir padarėme.

Mintimis nuklysdamas į anuos studijų laikus, dažnai prisimenu ne tik prof. Igną Jonyną, bet ir Vilniaus universiteto akademinio choro, kuriame dainavau, vadovą Praną Sližį (1915–2004). Kažkurios deportacijos metu jis buvo „gavęs bilietą“ amžinajai ekskursijai į Sibirą, tačiau jam pasisekė, neišvažiavo. Chore vyravo patriotinė dvasia. Choro vadovas pasitikėjo mumis, o mes juo. Istorikas prof. Ignas Jonynas ir muzikas (chorvedys, dirigentas, kompozitorius) Pranas Sližys man buvo didžiausi autoritetai. Šių metų sausio 24 d. sukako 130 metų, kai gimė prof. Ignas Jonynas, o liepos 14 d. minėsime jo mirties šešiasdešimtmetį.

Trumpai apie autorių: Jonas Kelevišius (g. 1929 m. spalio 20 d. dabartinės Utenos rj. savivaldybės Leliūnų seniūnijos Bulinskių kaime) istorikas, pedagogas, visuomenės veikėjas. Baigęs Vilniaus universitetą (1955 m.), dirbo pedagoginį darbą Vievio, Kėdainių ir Pakruojo rajonuose. Pakruojo rajone dirbo nuo 1971 m., ilgą laiką buvo Lygumų vidurinės mokyklos istorijos mokytojas. Anuomet visą laiką balansavo ant legalumo ribos, buvo kritikuojamas už tautiškumą. Prasidėjus tautiniam atgimimui, patriotiškai nusiteikęs mokytojas tuo pat įsitraukė į Sąjūdžio veiklą, buvo vienas Sąjūdžio gupės ir Lietuvos krikščionių demokratų partijos skyriaus kūrėjų ir aktyvių veikėjų Pakruojo rajone. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, iki pat išėjimo į pensiją 2006 m., tęsė pedagoginį darbą ir visuomeninę veiklą Lygumuose. Savo laisvalaikį skyrė ir skiria kraštotyrai, ypač žuvusių už Lietuvos laisvę partizanų atminimo įamžinimui. Renka senienas, savo namuose turi įkūręs muziejuką, bendradarbiauja spaudoje, yra knygų „Lygumai. Stačiūnai“ (V.: Versmė, 2001) ir „Lygumų mokyklai – 200 metų“ (Šiauliai, 2005) vienas iš autorių. *Pabaiga*

Mažoji Lietuva

Donelaitis ir Vydūnas lietuvių sargyboje

Dr. Vacys BAGDONAVIČIUS, Vilnius

Atkelta iš 3 p.

dėl užėjusio Pirmojo pasaulinio karo šio sumanymo nebuvo lemta įgyvendinti. 1914 m. pradžioje Mažojoje Lietuvoje nuvilnija sukaktuvinių minėjimų banga, plačiai sukaktį pažymi periodinė spauda. Ypač aktyviai į Donelaičio pagerbimo sukūrį įsijungia Vydūnas. Įvairiose vietose vykstančiuose minėjimuose jis skaito pranešimus, rašo spaudoje, daug dėmesio poetui ir jo „Metams“ skiria savo leistame žurnale „Jaunimas“.

Kaip minėta, šiose bei kitose kiek vėlesnėse savo publikacijose Vydūnas kalba apie poetinį būrų dainiaus meistriškumą, ypatingai iškelia „Metų“ kalbos grožį, turtingumą bei svarbų jos vaidmenį įsitvirtinant lietuvių kalbai tarptautiniu mastu, išryškinant jos vertingumą, bet dar neužsimena apie poemoje implikuotą tautinio išlikimo programą. Toji programa išryškinama minėtoje Donelaičiui skirtoje paskutinėje Vydūno knygoje. Ją mąstytojas atskleidžia kaip didžiąją dalimi atitinkančią jo paties susikurtą ir per gyvenimą nuosekliai vykdytą tautos dvasinio atsparumo ugdymo programą. Tiek Donelaičiui, tiek Vydūnui atrodė, jog pačiame lietuvių tautiškume esąs užkoduotas kilnisis žmoniškumas, kurį akivaizdžiai parodanti nutautinimui nepasiduodančių gentainių aukšta dorovinė kultūra, tvarkinga gyvensena, gražūs tarpusavio santykiai, nuoširdus religingumas. Tą abu kūrėjai matė jų stebimame gyvenimo realybėje. Dar akivaizdžiau toji realybė bylojo ir negatyviaja savo puse: nutaustančiųjų elgsena buvo akivaizdus smunkančios dorovės pavyzdys. „Mačiau, kad žmonės, pertraukdami sėdį su savo kilme, savo tėvais protėviais, gadina savo dorovę ir intelektą, trūkina savo dvasios-sielos tarpimą, praleidžia veltui savo amžių“⁸ - prisimindamas tai, ką regėjo vaikystėje, vienoje iš autobiografijų rašo Vydūnas. Tokie regėjimai gimdė pasiryžimą daryti, kas įmanoma, kad taip nebūtų, o tuo pasiryžimu buvo grįsta minėtoji abiejų kūrėjų susidarytoji užkardos nutautėjimui programa. „Donelaitis sau, draugams ir būsimiesiems Prūsų Lietuvos kunigams kėlė moralinį imperatyvą išlikti sąmoningais, gimtajai kultūrai dirbančiais „gerais lietuviais“. Būtent iš tokio imperatyvo kilo jo paties lietuviškoji kūryba“⁹, - pažymi literatūrologas Darius Kuolys. Vydūnas taip pat nuo jaunumės pasiryžo „garbėti kelti lietuviškumą“. Žinoma, ryškiai skyrėsi

vienos ir kitos programos conceptualinio pagrindimo šaltiniai ir argumentai, praktinio įgyvendinimo pobūdis ir mastai, tačiau pačia savo esme jomis siekta to paties – išsaugoti gentainių tautiškumą kaip būtiną paties Dievo duotą žmogaus dvasingumo palaikymo ir ugdymo sąlygą. To siekiant išeities taškas tiek Donelaičiui, tiek Vydūnui iš esmės buvo tas pats – tai vidinis, dvasios galia pagrįstas atsparumas bet kokiai prievartai. Donelaitis ragino būrus paprasčiausiai neapsileisti, nesizeminti prieš įžulius kolonistus. Reikia būti elementariai padoriems, pamaldiems, netapti „nenaudėliais“ ir laikytis dar gyvų senovės papročių, kad neprapultų tautinis atsparumas, kol kas tebesilaikantis savaime. „Metų“ autorius savo ganomąsias avelas to ir mokė.

Vydūno laikais Prūsų lietuvių situacija buvo daug dramatiškesnė negu Donelaičio gyventojų epochoje. Suvienytoje Vokietijoje vykdamas „geležinio“ kanclerio Otto von Bismarcko nubrėžtą imperijos konsolidavimo programą metodiškai diegtą iš esmės prievartinę tiek lietuvininkų, tiek kitų tautinių mažumų germanizaciją. To padariniai – iš esmės tokie patys, dėl kurių sielosioji būrų ganytojas, tik daug didesno masto ir gerokai skaudesni, - tai atvira, ciniška panieka gimtajai kalbai, tradicinėms vertybėms, etninei savo kilmei, kai gėdijimasi kartais, netgi išžadama tėvų. Visa tai lydi ne tik dorovinis nuosmukis, bet ir didėjantis nusi-kalstamumas, blogėjanti kriminogeninė situacija. Gyventojų surašymų duomenys rodo tiesiog katastrofišką Prūsijos lietuvių skaičiaus mažėjimą.¹⁰ Tokiomis sąlygomis išlaikyti tautinę tapatybę darosi ypač sunkus. Paprasta donelaitiška tautinio išlikimo programa buvo jau nebe labai veiksminga.

XIX ir XX a. sandūroje tautos atgimimui nebeužteko vien to, kad žmonės kalbėtų gimtąja kalba, laikytųsi tėvų papročių. Reikėjo modernėti, prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančio pasaulio, reikėjo ne tik būti, bet ir keistis, kurti, kūrybos galia įrodant tautos gyvybingumą. Vydūnas sukūrė ir stengėsi įgyvendinti būtent tokią naujiems laikams pritaikytą tautos atgimimo programą. Teoriniai jos pagrindai išdėstyti filosofiniuose traktatuose „Mūsų uždavinys“, „Tautos gyvata“, „Samonė“, dramatiniais vaidais išreikšta

trilogijoje „Amžina Ugnis“, misterijoje „Probočių šešėliai“, „Jūrų varpai“, tragedijoje „Pasaulio gaisras“, daugelyje tautiškumo išsižadančius lietuvininkus pasiepiančią komediją, ji švietėjiškai propaguota žurnaluose *Saltinis, Jaunimas, Naujovė, Darbymetis*, o praktiškai įgyvendinta paties Vydūno įkurtos ir vadovautos Tilžės lietuvių giedotojų draugijos koncertine bei teatrine veikla. Po keliolikos metų kūrybinės, švietėjiškos, teatrinės, muzikinės veiklos mąstytojas pelnytai galėjo didžiuotis: „[...]yra be abejonės daugiau gyvų lietuvių dabar kaip pirm 17 mt., man pridedant dirbti“¹¹. Per tuos 17 metų Mažojoje Lietuvoje ne tik padaugėjo susipratusių lietuvių, bet suaktyvėjo kultūrinis jų gyvenimas, steigėsi lietuviškos draugijos, ypač aktyviai ėmė reikštis jaunimas. Visa tai vyko intensyvios germanizacijos fone, - dėl ekonominių sąlygų daugelis tų Prūsijos lietuvių, kurie buvo mažiau susipratę, nutautėjo savo noru, ypač kad mokylose nei skaityti, nei rašyti lietuviškai jau nebebuvo mokoma.

Panašų tautiškąjį Donelaičio ir Vydūno nusistatymą sąlygojo jų matyta Prūsų Lietuvos gyvenimo realybė bei jų išpažįstamos protestantizmo religijos reikalavimas Dievą garbinti Jo paties žmogui suteikta kalba. Realybė tarsi patvirtino, kad to reikalavimo laikytis būtina, nes rodė, kokie negeri dalykai su žmogumi ir morale darosi, kai jo nesilaikoma. Tik Vydūnas, konceptualiai pagrįsdamas žmogaus ir tautos sąsają, nepasitenkino tik protestantiškosios religijos postulatais, kurių iš esmės pakako Donelaičiui. Toji sąsaja yra tik dalis plačiai žmoniškumą aprėpiančios jo filosofinės sistemos, kurioje

, kaip jis pats sakosi, „atsispindi visokių amžių žmonijos mąstytojų išmanymai, prasidedant nuo senųjų indų, egiptiečių, persų, graikų ir vėlesnių tautų išminties mylėtojų ir einant iki mūsų laikų“¹². Tačiau savo intencijomis ir darbais Vydūnas buvo tikras Donelaičio misijos tęsėjas. Savo paskutiniaja knyga tremties broliams lietuviams jis labai aiškiai priminė, kad Donelaitis gali būti stipri moralinė atrama net ir pačiomis nepalankiausiomis sąlygomis siekiant išlikti savo tautoje bei belaukiant laisvės aušros Tėvyne.

Pranešimas, skaitytas Bitėnuose 2014 m. rugpjūčio 8 d. M. Jankaus muziejaus ir Pagėgių savivaldybės surengtoje sueigoje „Pas Martyną Jankų“.

¹Vydūnas. Donelaitis – poetas. Kn.: Žvilgis į gyvenimo gelmes. II. Kultūra – gyvenimo kūrinių tęsinys. Sudarė Rima Paljanskaitė. Klaipėda: Vydūno draugija, 2008, p. 174.

²Zr.: pvz.,: Vidunas W. St., Litauen in Vergangenheit und Gegenwart, Tilsit: Verlag „Lituania“, 1916, S. 96 – 97. Ši knyga 1916 m. Ženevoje buvo išleista prancūzų k., 1919 m. Vilniuje lenkų k., 1921 m. Vilniuje rusų k. Vokiškąjį jos variantą fotografiniu būdu 2013 m. naujai išleido Vydūno draugija; Vidunas W. St., Litauisches Schrifttum, In: Das Litauen-Buch. Eine Auslese aus der Zeitung der 10. Armee, o.O., 1918, S. 42-44; Vydūnas, Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių, Vilnius: Vaga, 2001, p. 402.

³Vydūnas. Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis. Išleido Vydūno draugija, Kaunas: „Print easy“, 2014, p.11.

⁴Ten pat, p. 7.

⁵Maironis. Raštai, t. 3, antroji knyga. V.: Vaga, 1992, p. 748.

⁶Kuolys D. Apie Kristijono Donelaičio „Metus“. In: Kristijonas Donelaitis. Metai. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas., 2013, p.14.

⁷Vydūnas. Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis, p. 8.

⁸Naujas žodis, 1928, nr. 1, p. 3.

⁹Kuolys D. Apie Kristijono Donelaičio „Metus“. In.: Kristijonas Donelaitis. Metai. V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas., 2013, p.11.

¹⁰Išsamī statistika šiuo klausimu pateikta kn. „Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje. Antra papildyta laida. V.: Versus aureus, 2008.

¹¹Jaunimas (Tilžė), 1912, gruodžio nr., p. 12.

¹²Vydūnas. Samonė, V.: Vaga, 2013, p. 48.

Nuoširdžiai užjaučiame etnologę Nijolę Balčiūnienę ir Jos artimuosius, mirus brangiai mamai. Telydi Jus paguoda ir dvasios stiprybė šią sunkią netekties valandą.

Lietuvos Sąjūdžio taryba

Dėl mylimos Motinos mirties nuoširdžiai užjaučiame etnologę Nijolę Balčiūnienę ir jos šeimą, bei artimuosius.

„Vilnijos“ draugija, „Vorutos“ laikraščio redakcija

Niekas nenorėjo mirti: 1944-ųjų vasara Kaišiadorių krašte

Vytautas BUDVYTIS, Kaišiadorių muziejus

Būdos miško (Palomenės sen.) medis su pažymėta vokiečių karių palaidojimo vieta 1944 metais (ilustracija iš knygos: Malinauskas V., Lukoševičius O. Kaišiadorys: gamtos ir kultūros paveldas. Vilnius, 2001.)

Prologas

1944 m. birželio mėnesį Raudonajai armijai pradėjus puolimą Baltarusijoje, Antrojo pasaulinio karo frontas visiškai priartėjo prie Lietuvos. Vareikonių kaimo (Paparčių sen., Kaišiadorių raj.) gyventojas Bronius Petkevičius savo atsiminimuose rašo: „Neramų 1944-ųjų birželį skuba pasitikti liepa, pasidabinusi bręstančiomis rugių varpomis ir sirpstančiomis uogomis. O kvapnus šienas ir pirmieji dobilai jau kluonų prėsnuose guli laukdami rugių ir vasarojaus. Rodos, turėtų džiuginti kaimo žmogų vešliai augantys javai, nokstantys soduose vaisiai, bet ne – krūtinę slegia neramių minčių našta, rankos darbui nekyla kaip tvankią dieną prieš audrą. [...]“

Nors ir sklandė neramios žinios apie artėjanti iš rytų frontą, vis dėlto sekmadienį su Kaziu Kinderevičiumi išdrįsime nuvažiuoti į Žaslius. Kad ir atlaidų dieną, žmonių bažnyčioje ir miestelyje nebuvo gausu. Nesuvažiavo ir jaunimas iš tolimesnių kaimų kaip kitais kartais, nevaikščiojo pulkeliais merginos miestelio šalinatviais.

Po pamaldų pakviesti nuvažiuojame į Stabin-tiškių kaimą pas Kazio gimines vakaro praleisti. Nuoširdžiai sutiko mus pažįstamas jaunimas, tik apgailestavo, kad neramus metas ir visų nuotaika kažkokio nerimo prislėgta. Iš tikrųjų, nors vienoje troboje ir susirinko būrelis jaunimo, dainos neskambėjo ir akordeono niekas nelietė.

Netikėtai vakaro tylą pertraukė Vilniaus pusėje pasigirdęs griaustinis. Tačiau dangus buvo giedras, rytuose nesimatė jokio debesies. O dundesys, duslus ir trumpas, kartojosi su trumpomis pertraukomis. Pagaliau supratome, kad tai joks ne griaustinis, o artilerijos pabūklų kanonada arba bombos, mėtomos iš lėktuvų, sproginėja [...]“

Rytą Vareikonių kaimo žmonės jau plačiai kalbėjo apie vakarykštį griaudėjimą Vilniaus pusėje. Visi gyventojai girdejo, todėl kalbos ir įvairūs spėliojimaiėjo iš jų lūpų ir lūpas. [...] samprotavo kalbantieji, tikėdami savo žodžiais, jog rusams nebus leista pasiglemžti Lietuvą¹.

Straipsnyje apžvelgiamas Antrojo pasaulinio karo fronto persiritimasis per Kaišiadorių rajono teritoriją (pagrindiniai mūšiai, vokiečių organizuota gynyba, sovietų karo lauko ligoninės), publikuojami Livintų kaimo gyventojų Vinco Sidaro (g. 1926 m., Mackūnų k.) atsiminimai apie prievartinę mobilizaciją ir sovietinę armiją, pristatoma Kaišiadorių regiono partizanų (būsimosios Didžiosios Kovos apygardos) organizavimosi ir veiklos pradžia.

Frontas

Mūšis dėl Vilniaus. Liepos 4 d. sovietų I Pabaltijo fronto kariuomenė (vadas gen. Ivanas Bagramianas) peržengė šiaurės rytų Lietuvos sieną ir po kelių dienų užėmė Švenčionis bei Uteną. Labiau į pietus (t.y. Kaišiadorių kryptimi) puolusi III Baltarusijos fronto kariuomenė, vadovaujama gen. I. Černiachovskio, liepos 7 d. užėmė Nemenčinę, Naująją Vilnią ir pradėjo supti Vilnių. Vilniui apsupti ir užimti buvo mesta gen. Nikolajaus Krylovo vadovaujama 5-oji armija, maršalo P. Rotmistrovo vadovaujama 5-oji tankų armija ir gen. Viktoro Obuchovo – 3-iasis mechanizuotas korpusas – iš viso apie 210 tūkst. karių².

Liepos 6 d. sovietinė aviacija pradėjo kasdien bombarduoti šalies sostinę – Vilniaus miestą.

Liepos 7 d. iš Berlyno į Vilnių atvyko naujai

paskirtas miesto komendantas gynybos mūšių specialistas gen. Reineris Stahelis. Į Vilnių atvyko sukomplektuota ir pailsėjusi 170-oji pėstininkų divizija. Taigi liepos pirmoje pusėje aplink Vilnių ir mieste buvo sutelktos 3 vokiečių pėstininkų divizijos, 2 kalnų šaulių brigados, 3 pulkai, 7 batalionai bei įvairūs smulkūs aprūpinimo daliniai. Per visą gynybos mūšių laiką Vilniaus įgula turėjo 17 tūkst. karių, 270 artilerijos pabūklų, 110 tankų ir šarvuotųjų, 46 minosvaidžius³.

Liepos 7 d. III Baltarusijos fronto motorizuota kariuomenė pasiekė Vilniaus prieigas, ir prasi-dėjo mūšiai dėl miesto. 5-oji tankų armija užėmė geležinkelio stotį, o 3-iojo mechanizuoto korpuso brigada forsavo Nerį Valakampių rajone ir pradėjo puolimą Žirmūnų rajone. Nepavykus miestą užimti šturmu, gen. I. Černiachovskis įsakė jį apsupti. Iš šiaurės miestą turėjo apeiti 72-asis šaulių korpusas, o iš pietų – 65-asis šaulių korpusas. Liepos 9 d. 277-oji ir 97-oji šaulių divizijos susitiko ir vakarus nuo Vilniaus, Lazdynų kaimo rajone, ir užsklėdė apsupimo žiedą. Galutinai užimti miestą pavesta 65-ajam šaulių korpusui⁴.

Sovietų armijos užimtuose rajonuose pagalbinės funkcijas vykdė beveik 1000 sovietinių partizanų. Kaišiadoretis Antanas Kulikauskas prisimena: „1944 m. liepos 7 dieną Trakų Vytauto Didžiojo vardo pirmoji partizanų brigada išžygiavo į Vilnių. Bazėje liko ūkio dalis ir sužeistieji. Nemažai partizanų buvo išsiųsta į kaimus saugoti, kad traukdamiesi hitlerininkai neplėštų gyventojų.“

Pakeliui sustojome prie partizanų kapinių ir tylos minute pagerbėme kovose kritusius žygio draugus. O išėję iš miško, susitikome ir su Tarybinės Armijos daliniais. Džiaugsmingai sveikinome vieni kitus, karštai spaudėme rankas.

Vilnius degė, gatvėse ir aikštėse poškėjo šūviai ir sproginių sviediniai. Mūsų brigada prisijungė prie tarybinių karių, apsupusių hitlerininkus Rasų kapinėse. Priešo grupuotė čia ir buvo sutriuškinta. „Išlaisvintojo“ būrys, vadovaujamas Konstantino Izvekovo, gavo užduotį užimti hitlerininkų maisto sandėlį. Užduotį sėkmingai įvykdėme⁵.

Gen. R. Stahelis tikėjo vokiečių Centro armijų grupės vadovybės pažadais atsiųsti pastiprinimus. Mieste vokiečiai patyrė nemažai nuostolių: iki liepos 9 d. vakaro žuvo, buvo sužeista ar paimta į nelaisvę 4000 karių⁶.

Vokiečių jėgos Vilniuje tirpo. Gen. R. Stahelis padarė išvadą, kad vienintelė viltis išgelbėti Vilniaus įgula – veržtis iš apsupto miesto į vakarus. Liepos 9 d. generolas raportavo A. Hitleriui apie padėtį Vilniaus rajone ir prašė leisti iš apsupimo išvesti jam pavaldžius dalinius. Vokietijos Centro armijų grupės vadas gen. feldmaršalas Walteris Modelis palaikė jo prašymą. Tačiau A. Hitleris įsakė kovoti iki paskutinio kareivio. Liepos 10 d. apsuptai Vilniaus įgulai į pagalbą atsiųstas nemažas pastiprinimas: 600 parašiutininkų iš 2-osios oro divizijos nusileido į vakarus nuo miesto. Bet padėtis darėsi vis grėsmingesnė. Liepos 11 d. W. Modelis vėl prašė leidimo prasiveržti iš apsupto miesto. A. Hitleris leido palikti miestą. Gen. R. Staheliui su 400 karių pavyko pralaužti sovietų 97-osios ir 371-osios šaulių divizijos rikiuotę⁷.

Po 5 dienas trukusių mūšių Raudonosios armijos gen. I. Černiachovskio vadovaujama III Baltarusijos fronto kariuomenė liepos 13 d. užėmė Vilnių⁸. Į užimtą miestą įsiveržę lenkų Armijos krajosvos kariai Gedimino pilyje iškėlė Lenkijos vėliavą, bet Raudonosios armijos vadovybės įsakymu raudonarmiečiai ją nuėmė ir iškėlė raudoną vėliavą (pavadintą Lietuvos SSR vėliava). Vokiečių radijo komunikatas skelbė: buvusi Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sostinė Vilnius palikta priešiui⁹.

Gindama Vilnių, vokiečių kariuomenė neteko daugiau kaip 14 tūkst. karių, ir rusų rankas pateko daug karinio turto: 32 lėktuvai, 156 pabūklai, 68 tankai ir šarvuočiai, 1500 automobilių. Penkias dienas miesto gatvėse vykusių įnirtingų mūšių metu Vilnius labai nukentėjo. Buvo sugriauta ar apgriauta apie 40 proc. namų, tarp jų nemažai vertingų istorinių architektūrinių paminklų¹⁰.

Liepos 25 d. 5-oji armija pradėjo puolimą Kauno link ir mėgino apsupti miestą. Liepos 31 d. vokiečių kariuomenė ėmė skubiai trauktis palei Nemuną išlikusiu koridoriumi, ir rugpjūčio 1 d. Kaunas buvo užimtas. Kitos III Baltarusijos fronto armijos pasiekė Raseinius, Vilkaviškį, o rugpjūčio viduryje – Rytprūsų sieną¹¹.

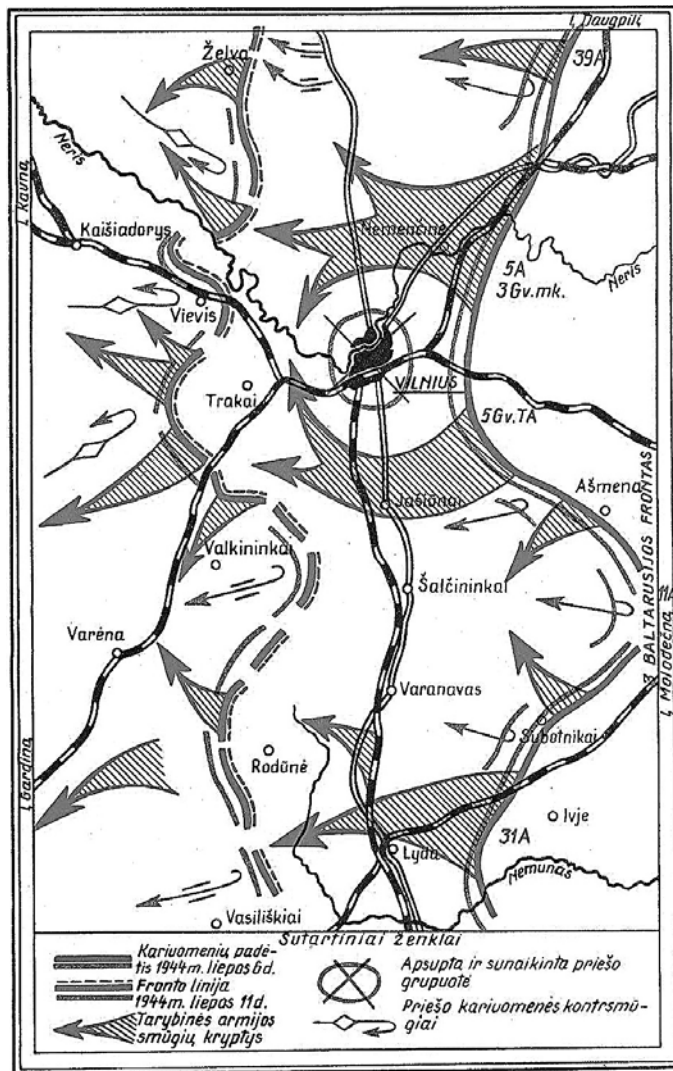
Sovietinių pajėgų įsiveržimas į Kaišiadorių rajoną. Nemunas, Neris ir Strėva – stiprios vandens kliūtys. Geležinkelio linija, plentas. Netoli vienas stambiausių šalies miestų – Kaunas. Visa tai vokiečių pajėgas, 1944 metų vasarą besitraukiančius iš Lietuvos, skatino smarkiai įsitvirtinti Kaišiadorių rajone, gintis iki paskutiniųjų. Didelė rajono teritorijos dalis, ypač upių pakrantės, keliai buvo užimtuoti¹².

Sovietinės kariuomenės junginiai, dar tebevykstant mūšiams Vilniaus gatvėse, puolė ir Kauno kryptimi. Jie sparčiai veržėsi pirmyn. Vokiečiai, stengdamiesi bet kokiais būdais sustabdyti sovietinės kariuomenės puolimą, liepos 15 d. ir vėliau, 21-23 d., iš Jonavos, Jašiūnų, Rumšiškių, Kaiši-

dorių ir Žiežmarių sudavė keletą kontrsmūgių. Laikiniai 5-osios armijos (vadas gen. N. Krylovas) puolimą vokiečiams pavyko sustabdyti. Tačiau sėkmingos 33-osios armijos ir 11-osios gvardijos armijos kautynės prie Nemuno turėjo didelę reikšmę tolesniems lemiamiems mūšiams Kaišiadorių rajonui ir Kaunui užimti¹³.

Sovietinė armija dabartinio Kaišiadorių rajono teritoriją pasiekė jau liepos 12 dieną. Iš Čiobiškio pusės persikėlusi per Nerį, 72-ojo šaulių korpuso 63-oji šaulių divizija užėmė Paparčius, o liepos 15 dieną užėmė Rusių kaimą ir pasiekė Gegužinę. Kita to paties korpuso 277-oji šaulių divizija, vadovaujama gvardijos generolo – majoro Stepano Gladyshevo, artėdama nuo Vilniaus per Kazokiškes ir Kaugonis, liepos 13 dieną įsiveržė į Kaišiadorių miestą. Stotyje buvo paimta nemažai karinių trofėjų: 12 pabūklų, 2 sandėliai, 20 vagonų ešalonas.

Tuo pat metu iš pietų pusės nuo Semeliškių liepos 13 dieną priartėjo gvardijos penktos tankų armijos 3-ojo tankų korpuso dalys, kurios iki liepos 14 dienos 23 valandos galutinai išstūmė vokiečius iš Kaišiadorių miesto, o dar po dviejų dienų pasiekė Ruklos – Gaižiūnų liniją. Tuo pat metu, t.y. liepos 14 dieną, 29-ojo tankų korpuso

Schema. Vilniaus išvadavimas (1944 m. liepa). Iš knygos Tarybų Lietuva Didžiąjame Tėvynės kare. Vilnius, 1975.

Gen. feldmaršalas Walteris Modelis (1891-1945)

Gen. Nikolajus Krylovas

paaishkinamas sovietinių karių priartėjimas prie Kaišiadorių iš įvairių pusių¹⁴.

Kaišiadorių užėmimas. Generolo S. Gladyshevo vadovaujama 277 šaulių divizija gavo įsakymą per Kazokiškių mišką prasiskverbti link Žaslių geležinkelio stoties ir liepos 15 dieną užimti Kaišiadoris¹⁵.

Pasitraukdami vokiečiai specialiu plūgu išardė visa geležinkelio liniją Kaišiadoryse. O prieš pat įžengiant sovietinės armijos karius, buvo benzinu apipilta ir sudeginta kone visą geležinkelio stotis. Sudegė ir vos ne visi namai Vilniaus bei Trakų gatvėse¹⁶.

¹Petkevičius B. Vareikonių metai. Kaišiadorys, 2002. P. 126-128.

²История Второй мировой войны 1939-1945. Т. 9. Освобождение территории СССР и Европейских стран. Война на Тихом океане и в Азии. Москва, 1978. с. 56-57; Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija. Vilnius, 2005. P. 263.

³Lietuva, 1940-1990... P. 264.

⁴Ten pat. P. 265.

⁵Kulikauskas A. Kovų dienos // I komunizma. 1965 m. vasario 6 d., Nr. 16 (1987).

⁶Lietuva, 1940-1990... P. 265.

⁷Ten pat. P. 266-267.

⁸История Второй мировой войны... с. 57.

⁹Lietuva, 1940-1990... P. 267.

¹⁰Ten pat.

¹¹Ten pat.

¹²Frolovas P. „Minų nėra“ // I komunizma. 1965 m. gegužės 27 d., Nr. 62 (2033).

¹³Tarybų Lietuva Didžiąjame Tėvynės kare. Vilnius, 1975. P. 192.

¹⁴Raudeliūnas J. Kaišiadorys, 1944-ji... // I komunizma. 1964 m. liepos 14 d., Nr. 83 (1902).

¹⁵Bačiūrinis A. Kovose už Tarybų Lietuvą. Vilnius, 1965. P. 193.

¹⁶Laurinavičius J. Kur dunda traukiniai // I komunizma. 1969 m. liepos 12 d., Nr. 81 (2658).

Kaip teisingai: Шаркаўшчына ці Шаркоўшчына?

Dr. Aleksandras ADAMKAVIČIUS, Vilnius

Internetė jau ne pirmą kartą vyksta diskusija, kaip teisingai baltarusiškai vadinti miestą Šarkauščyna ar Šarkouščyna (balt. Шаркаўшчына ar Шаркоўшчына) (Šarkauščyna – rajono centras Vitebsko srities vakarinėje dalyje, Baltarusijoje). Kadangi šis vardas yra ne tik slaviškos (baltarusiškos) bet ir baltiškos (lietuviškos) kilmės, derėtų šiek tiek paaiškinti.

Daugelis komentavusiųjų šio vardo kilmę nėra vardyno specialistai, todėl buvo daug versijų – nuo lietuvių apeliatyvinės leksikos iki rusiškų ar lenkiškų vardų. Deja, iš apeliatyvų retai kilę vietovardžiai, dažniausiai iš antroponimų, rečiau iš vandenvardžių. Pagrindinė ir didelė mėgėjų tyrinėtojų klaida yra tai, kad jie suradę žodyne (nesvarbu kokios kalbos) kai kurių panašumų mano, kad oikonimas yra kilęs iš to žodžio. Bet kas gali patvirtinti, kad šitas žodis yra autentiškas šiame regione, o ką daryti su bendrais žodžiais įvairose kalbose? Kaip suprasti, kad pats vardas yra autentiškas, juk jis galėjo būti atneštinis, galėjo būti pritaikytas prie fonetinių, morfologinių kitos kalbos normų ir ne iš karto galima nustatyti jo autentiškumą.

Žinoma, kad vietovardžiai dažniau yra antriniai ir kilę iš asmenvardžių, vandenvardžių ir tik nedaugelis iš apeliatyvų. Mūsų atveju vardas turi priesagą *-шчына*. Visi slaviški vietovardžiai su šia priesaga yra tik patroniminiai, vadinasi, kilę iš asmenvardžių. Taigi ne iš apeliatyvų, ne iš vandenvardžių, bet iš asmenvardžių. Dabar liko tiksliai rekonstruoti asmenvardį, iš kurio kilęs šis vardas. Internetinėje diskusijoje buvo siūloma daug pavardžių, todėl pabandysime trumpai jas apžvelgti ir pasiaiškinti, iš kokio asmenvardžio kilęs mūsų vardas.

Baltarusiškų asmenvardžių tyrinėtojas M. Birila minėjo baltarusišką pavardę *Шарко*, abejotina dėl galūnės *-o*. Jo nuomone, šis vardas galėjo atsirasti iš „шаргун“ *yi* „шэры, шарак“ ‘pilkas’. Bet tyrinėtojas nenurodo, iš kur paimta ši pavardė, nei jos lokalizacijos, nei laikotarpio. Dėl to negalime tiksliai teigti, kad vardas Šarkauščyna yra kilęs iš šio asmenvardžio.

Dažnai diskusijoje minima rusiška pavardė *Шаркоў*. Įrodyti, kad tai yra klaidinga nuomonė, padės istorija. Istoriniuose šaltiniuose miestas Šarkauščyna pirmą kartą paminėtas 1503 metais. Vadinasi, Šarkov iki to laiko jau turėjo gyventi šiame mieste. Bet kada ši pavardė paminėta pirmą kartą ir kokiame regione? Istoriniai šaltiniai tokio vardo šiame regione nemini. Pirmą kartą jis paminėtas tik 1654 m. dabartinės Rusijos teritorijoje (Тупиков 832). Taigi nesutampa nei chronologiškai, nei pagal lokalizaciją. Atkreipkime dėmesį ir į pačią pavardės formą. Galūnė *-ov* būdinga rusiškoms (ne baltarusiškoms) pavardėms (plačiau, *Беларускія прозвішчы на трыста гадоў старэйшыя за расійскія: усе пра іх: http://nn.by/?c=ar&i=108809*). Vadinasi, XVI amžiuje tokia pavardė šiame regione negalėjo atsirasti.

Jei negalima įrodyti, kad miesto vardas yra asmenvardinės kilmės, tai gal jis iš tikrųjų kilęs iš kokio apeliatyvo ar vandenvardžio? Istoriniu požiūriu šiame regione patys seniausi vardai yra finų kilmės – dviejų gana senų grupių: vakarų finų ir Volgos finų (Trubačiov 2009, 342). Labai įdomu, kad diskusijoje ši teorija nebuvo paminėta. Gal todėl, kad daug „tyrinėtojų“ nenori pripažinti baltišių vardų šiame regione ir mieliau veda vardų kilmę iš finų kalbos. Garsus toponimijos tyrinėtojas J. Trusmanas mano, kad tokie vardai galėjo atsirasti iš apeliatyvų finų kalbose: estų *särg* ‘kuoja’, finų *särki* ‘tas pats’, kurošų ir lyvių *särg* ‘raudona akis’, arba iš lietuviškų *sartis*, *sartas* ‘kaštoninis (gyvulio spalva)’. Bet, kaip žinome, Šarkauščyna yra asmenvardinės kilmės. Galima sukurti hipotezę, kad minėta leksema galėjo atsirasti kaip topoleksema, iš kurios vėliau radosi

asmenvardis arba vandenvardis: upėse ir ežeruose yra daug kuojų. Bet šiame regione neužfiksuota nė vieno vandenvardžio ir asmenvardžio su tokia šaknimi. Tai reiškia, kad nėra pakankamai įrodymų kildinti vardą Šarkauščyną iš šių žodžių.

Tad iš kokio vardo galėjo atsirasti Šarkauščyna? Pabandykime paieškoti vardų, turinčių tokią pačią šaknį. Kaimyniniame Breslaujos rajone yra du vietovardžiai Šarkiškiai. Jis ir padės mums suprasti, kaip atsirado Šarkauščyna.

Oikonimai su priesaga *-iuki*, kaip teigia A. Vanagas ir M. Birila, paplitę pirmiausia Baltarusijos šiaurės vakarų dalyje, Baltarusijos ir Lietuvos pasienyje. Tokių oikonimų daugiausia Vitebsko srities Breslaujos rajone (Birila, Vanagas, 1968, 10). Teoriškai Baltarusijos teritorijos priesagą *-iuki* atitinka 4 lietuviškos toponiminės priesagos: *-iškė*, *-iškės*, *-iškis*, *-iškiai* (Birila, Vanagas, 1968, 11; plg. Dar Safarewicz 1947, 45–46; 1956, 15–63). Į oikonimiją šios priesagos atėjo daugiausia dviem būdais: a) žmonių grupes pavadinant pagal jų gyvenamąją vietą arba pagal jų giminės pradininko vardą ir b) vietoves pavadinant tų vietovių savininkų arba ten gyvenusių asmenų pavardėmis ar vardais (Birila, Vanagas, 1968, 12). Kaip matome, oikonimai su *-iškis* yra lietuviškos kilmės ir daugiausia asmenvardiniai, vadinasi, pagal žodžių darybą sutampa su mūsų vardu Šarkauščyna (asmenvardis + patroniminė priesaga). Giminingi vardai su *-iškė*, *-iškės*, *-iškis*, *-iškiai* yra palitę Lietuvoje Varėnos, Vilniaus, Zarasų, Molėtų, Alytaus rajonuose, netoli Baltarusijos sienos ir kompaktiškai viename regione. Tai giminingi vardai, kilę iš to paties asmenvardžio.

Lietuviški vardai su *-iškė*, *-iškės*, *-iškis*, *-iškiai* yra atsiradę iš asmenvardžių *Šarka*, *Šarkis*, *Šarkys*. Kietas *-k-* šaknyje rodo, kad vardas Šarkauščyna atsirado iš asmenvardžio Šarka. Dabar mes turime įrodymų, kad miesto vardas kilęs iš baltiško (lietuviško) asmenvardžio. Šis pavyzdys rodo, kad XVI a. šiame regione jau kalbėjo baltarusiškai, bet vardynas ir savimonė buvo dar lietuviška (baltiška).

Dabar mums liko atsakyti į klausimą: kaip teisingai vartoti šį vardą baltarusiškai, *Шаркаўшчына* *чи Шаркоўшчына*? Vietovardis atsirado iš šios žodžių darybos modelio: asmenvardis + patroniminė priesaga *-шчына*. Tai kaip atsirado tokie vardai? Žinoma, iš klausimo „Kieno?“: Kieno namas, laukas ir t. t. Pažiūrėkime, kokią galūnę turi vyriškos giminės būdvardžiai su *-a*: Васька – васькаў, Пецька – пецькаў, Шэнда – шэндаў, Краська – краськаў. Taigi galūnė yra *-aў*, o rusų kalboje Васька – васков, Петька – петков, Ванька – ваньков ir t. t. – galūnė yra *-в*. Dabar galima tiksliai nustatyti, kaip atsirado vardas: baltarusių kalboje Шарк+аў+шчына, rusų Шарк+ов+щина. Tiksliai matome, kad Шарк+аў+шчына yra baltarusiškas vardas, o Шаркоўшчына – rusizmas, nes pagal šio vardo transliteraciją į lietuvių kalbą, mes turime rašyti Šarkauščyna, o ne Šarkouščyna.

Vardas Šarkauščyna dar svarbus, kad jis užfiksavo etninius procesus, vykusius tame regione XVI a., kai lietuviškas vardynas jau pradėjo slavėti. Bet dabar gaila, kad baltarusiškas vardynas labai surusėjo ir tai rodo internete vykusį diskusiją. Dauguma tyrinėtojų pamiršo, kad šio krašto vardynas yra lietuviškos ir baltarusiškos, o ne rusiškos arba lenkiškos kilmės.

LITERATŪRA:

Adamkovič 2010: Адамкович А. Балто-славянские (белорусско-литовские) ономастические контакты в Дисненском уезде // Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai. 2010 m. III (2) tomas. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010. – 107–111.

Adamkovič 2010a: Адамкович А. Исторические и лингвистические данные о литовцах Дисненского уезда 1795–1939 гг. // Žmogus ir žodis. 2010. T. 12. Nr. 3. p. 73–79.

Adamkovič 2011: Адамкович А. Славянизация фамилий литовцев в Германовичском римско-католическом приходе

Šarkauščyna

Šarkauščynos bažnyčia

Upė Dysna Šarkauščynos rajone. Ant šios upės kranto ir buvo įkurtas miestas Šarkauščyna

Дисненского уезда // Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai. 2011 m. IV (2) tomas. – Vilnius: leidykla „Edukologija“, 2011. – 127–135.

Adamkovič 2012: Адамкович А. Топонимы с реликтами литовского языка в западной части Глубокского района Витебской области // Acta Universitatis Latviensis. Volume 772. Linguistics. Problems of Russian and Slavic Linguistics. Актуальные проблемы русского и славянского языкознания. Riga: University of Latvia, 2012. – С. 65–78.

Adamkovičius, Garša, 2006: Adamkovičius A., Garša K. Dysnos apskritys lietuviškos kilmės tikriniai vardai // Acta Baltico-Slavica 30 SOW, Warszawa 2006. – 301–310.

ATSŽ: Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinybas, II dalis. Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius, Mintis, 1976, 400.

Birila 1966: Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.

Birila 1969: Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апеятыўнай лексікі. Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.

Birila 1982: Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія. 3. Структура ўласных мужчынскіх імён. Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 320 с.

Birila, Vanagas, 1968: Бірыла М.В., Ванас А. П. Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968.

BKI: Iš baltų kultūros istorijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000.

Trubačiov 2009: Трубачёв О. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. Т. 4. – Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 696 с.

Trusman 1907: Трусман Ю. Этимология мѣстных названий Витебской губернии. – Ревель: Типография Г. Матизена, 1907. – 331 с.

Тупиков 1903: Словарь древнерусских личных собственных имен / Тупиков Н.М. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1903. – 863 с.

Zinkevičius 2008: Zinkevičius Z. Lietuvių asmenvardžiai – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Raudonieji partizanai Rudininkų girioje

Andrius TUMAVIČIUS, LGRTC Specialiųjų tyrimų skyriaus vyr. specialistas

Tęsinys. Pradžią Nr. 11

Vyrauja nuomonė, kad Pirčiupiai buvo „raudonųjų partizanų kaimas“. Atlikus archyvinės medžiagos tyrimą paaiškėjo, kad pirčiupiečiai nebuvo sovietų santvarkos simpatikai, kuriuos į „visaliaudinę kovą“ prieš vokiečius atvedė ideologinės nuostatos. Žmonės į partizanų būrius stėjo jausdami represijų grėsmę. Pvz., Babilčius Stanislovas nuo 1941-01-06 dirbo Vilniuje kalėjime Nr. 2, prižiūrėtoju.³⁷ Prasidėjus karui grįžo į Pirčiupius, kur gyveno iki 1943 m. Jausdamas galimų represijų pavojų ėmė slapstytis, nuo 1943 m. iki 1944 m. liepos buvo „A. Mickevičiaus“ būrio partizanas.³⁸

Jo pavyzdžiu pasekė brolis Babilčius Kazys (g. 1926), kuris 1943 m. rudenį prisijungė prie to paties būrio.³⁹ Pirčiupietis Uždavins Antanas prisijungė prie partizanų po to, kai 1944 m. sudeginant kaimą žuvo jo žmona ir vaikai sudegė.⁴⁰ Taip pat pasiėlgė ir Kavaliauskas Alfredas (g. 1929-10-09). Jo brolis, tėvas ir sesuo miškuose slapstėsi nuo 1942 m., o po kaimo sudeginimo ir jis pats pasuko pas partizanus.⁴¹

Pirčiupių gyventojai priklausė dviem būriams: „N-14“ ir „A. Mickevičiaus“. Visi jie buvo eiliniai partizanai, neužėmė jokių vadovaujančių pareigų. Pvz., Jonas Michailovskis (g. 1910) būryje „N-14“ buvo nuo 1943 m. spalio mėn. Jis ruošė maistą, taisė batus, teikė žvalgybinę informaciją.⁴²

Tik ne daugelis iš jų dalyvavo kovinėse operacijose. Būrio „N-14“ žvalgybos skyriaus vadas Piotras Semenovas teigė, kad būryje buvę pirčiupiečiai Jonas Kavaliauskas Jonas, Stasys Kavaliauskas, Adomas Urbelionis ir Gerlovskis slap. „Batia“ buvo ryšininkai. Iš jų tik A. Urbelionis dalyvavo kovinėse operacijose.⁴³ Taip pat keliose išpuoliuose dalyvavo „A. Mickevičiaus“ būrio partizanas S. Babilčius.⁴⁴

Su partizanais bendradarbiavo (juos rėmė, teikė informaciją ir pan.) arba priklausė jų būriams apie 20 kaimo gyventojų. Jų dalyvavimas sovietiniame partizaniniame judėjime arba jo rėmimas nulemtas ne ideologinių ar politinių motyvų, o asmeninių intereso: represijų baimė, parama besislapstantiems giminačiams, baimė būti išvežtiems prievartiniam darbams Vokietijoje ir pan.

Pirčiupiečių ryšiai su partizanais buvo neišvengiami todėl, kad nuo 1941 – 1942 metų, miškuose slapstėsi jų artimieji ir kaimynai. Pvz.: 1942 m. desantu nusileido buvęs kaimo gyventojas Večeslavas Gerlovskis (pirčiupiečiai jo pavardę sulietuvino ir vadino Girvaliausku).⁴⁵

Pirčiupiai, siaučiant Antrojo pasaulinio karo audroms, gyveno pakankamai ramų gyvenimą. Tai buvo kaimas, kuriame partizanai ir vokiečiai rado nebylų susitarimą ir vieni kitų nelietė. Dėl strateginės padėties kaimas veikia atsidūrė vokiečių igulos apsaugoje. Dėl to čia partizanai nevykdė agresyvių ūkinių akcijų, todėl jame

nerieikėjo kurti savisaugos būrio. Žiauriausais sovietų partizanų išpuoliais Pirčiupiuose buvo eigučio Vinco Jelmoko šeimos nužudymas. Jis buvo įtarikamas išdavyste, todėl 1944 m. pavasarį išvestas iš namų, o jo žmona Jadvyga ir dvi dukterys nužudytos.⁴⁶

Kaime nebuvo įmonių, tiltų, sandėlių, todėl partizanams nebuvo ko puldinėti. Taigi nebuvo pagrindo vokiečių represijoms. Įvykių amžininkų atsiminimuose rašoma apie vokiečių vykdytas kratas ir sulaikytus 6 kaimo gyventojus, kurie vėliau paleisti.⁴⁷ Vokiečiai nužudė keletą kaimo gyventojų, tačiau jų nužudymo aplinkybės yra painios, o motyvai galutinai neatskleisti.

Iki 1944-06-03 pasalos, kuri įvardijama kaip kaimo sudeginimo priežastis, partizanai Pirčiupių k. apylinkėse įvykdė 12 išpuolių per kuriuos žuvo ir buvo sužeista keliasdešimt vokiečių kareivių ir karininkų. Pvz.: 1943-10-01 – 10-10 būrio „Už Tėvynę“ partizanai sudegino tiltus Vilniaus-Gardino plente per Merkio ir per Šalčios upes, apšaudė 3 automašinas, nukovė 6 vokiečius, daug sužeidė, sunaikino 2 km telegrafo ir telefono laidus dviejuose plento Vilnius – Gardinas ruožuose⁴⁸, 1944-04-03 būrio „Kova“ partizanai surengė pasala kelyje netoli Pirčiupių k., nukautas vokiečių karininkas ir vienas karys,⁴⁹ 1944-04-15 „Mirtis okupantams“ partizanai tarp Naujųjų Macelių ir Pirčiupio kaimų surengė pasala, per kurią nukauti ir sužeisti 9 vokiečiai.⁵⁰

Nei vienas išpuolis neišaukė represijų prieš pirčiupiečius. Sovietų partizanų veiksmų specifika lėmė tai, jog jie vykdė diversijas ir pasalas žinodami, kad jos išsaus vokiečių represijas, nuo kurių kentės vietiniai gyventojai. Tokia buvo vyriausios sovietų vadovybės politika: partizanai turėjo visais įmanomais būdais ir priemonėmis silpninti vokiečius, taip padėdami Raudonajai armijai fronte. Civilių aukos ar materialinio turto netekimas suvokiamas kaip karo nuotolis, tačiau totalinio karo fone, tam neteikta reikšmės. Vadovaujantis tokiu požiūriu, išpuolis, kurį 1944-06-03 Pirčiupių k. apylinkėse įvykdė būrio „N-14“ partizanai,⁵¹ vertintinas kaip eilinė pasala plente, per kurią sunaikintos automašinos ir nužudyta priešų kareivių. Tačiau atsakas buvo ne tipinis Lietuvos teritorijai: sudegintas kaimas, o gyventojai nužudyti. Tai galima paaiškinti kaip aklą kerštą ir vokiečių desperaciją nenumaldomai artėjant frontui. Taigi Pirčiupių k. ir jo gyventojų sudeginimą daugiausia lėmė keršto operacijos vykdytojų požiūris ir jų veiksmų logika. Partizanų išpuolis išprovokavo mažo Džukijos kaimo tragediją, tačiau pagrindinė atsakomybė už ją tenka represinės operacijos sumanytojams ir vykdytojams.

Po kaimo sudeginimo, partizanai neatsisakė aktyvios veiklos: iki 1944 m. liepos mėnesio, t. y. iki tol, kol Pirčiupius užėmė Raudonoji ar-

Buvęs Pirčiupių k. gyventojas, sovietų žvalgas Večeslavas Gerlovskis slap. „Batia“

Raudonosios armijos Generalinio štabo Vyriausiosios žvalgybos valdybos specialiojo būrio „N-14“ vadas kpt. Anastasas Aleksiukas slap. „Aleko“

mija, diversantai įvykdė dar 8 išpuolius kaimo apylinkėse. Pvz.: 1944-06-23 „A. Mickevičiaus“ būrio partizanai užminavo Pirčiupių – Valkininkų plentą, per sprogimą žuvo 4 vokiečiai, o 6 – sužeisti⁵², 1944-07-02 to paties būrio partizanai dalyvavo minuojant Vilniaus – Gardino plentą Pirčiupių k. apylinkėse, per sprogimą žuvo 11 vokiečių, 18 sužeista⁵³.

Taigi, antipartizaninė kovos taktika, kurios pagrindas ne partizanų paieškos ir jų likvidavimas, o represijos prieš civilius gyventojus buvo bevaisė. Kita vertus, partizanai vykdė išpuolius, nepaisydami nei savų nei gyventojų aukų. Pirčiupių kaimas tapo dviejų kariaujančių galių auka, nes jo apylinkėse susidūrė beatodairiško partizaninio karo ir antipartizaninės kovos, paremtos represijomis prieš civilius, koncepcijos.

³⁷Specialios paskirties NKVD darbuotojo anketa, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 558, l. 7.

³⁸SSR NKVD Kadru sk. Inspekcijos vyr. operatyvinių igaliotinio Žuravlio 1944-11-03 raštas, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 17136, l. 4.

³⁹Specialios paskirties NKVD darbuotojo anketa, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 558, l. 9.

⁴⁰Pažyma, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 15925, l. 2; J. Uždavinio tarnybos lapas, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 15925, l. 7; J. Uždavinio charakteristika, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 15925, l. 3; J. Uždavinio autobiografija, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 15925, l. 15.

⁴¹A. Kavaliausko anketa, LYA, f. V-4, ap. 1, b. 19582, l. 42; A. Kavaliausko autobiografija, LYA, f. 3108, ap. 3108, l. 45, l. 187.

⁴²Būrio „N-14“ sąrašas, LYA f. 14, ap. 1, b. 1, vokas Nr. 2, l. 3; Jono Michailovskio apdovanojimo lapas, LYA f. 14, ap. 1, b. 75, l. 1, 2.

⁴³P. Semionovo 1958-03-26 apklausos protokolas,

LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42593/3, l. 85-85 a. p.

⁴⁴S. Babilčiaus apdovanojimo lapas, LYA, f. 8, ap. 1, b. 117, l. 2-2 a. p.

⁴⁵Gerlovskis Večeslavas, s. Stanislovo (g. 1888-03-05 Vilniuje – m. 1944-04-21) gimė stambiaus ūkininko šeimoje, mokydamasis Vilniaus gimnazijoje Nr. 2, susidomėjo marksistine literatūra, dalyvavo 1905 – 1906 m. revoliuciniuose įvykiuose Vilniuje, 1909 – 1910 m. tarnavo 172 Lydos pėstininkų pulke, po to dirbo Vilniuje Kontrolės rūmų kanceliarijoje, 1914 – 1918 m. dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, kovojo Rumunijos fronte, 1918 – 1919 m. gydėsi Riazanėje, 1919 – 1939 m. dirbo įvairius darbus Šalčininkų bei Valkininkų valsčiuose, gyvendamas Pirčiupiuose vertėsi darbu miškų pramonėje, Raudonajai armijai 1939 m. rudenį, užėmus Valkininkų valsčiaus teritoriją, buvo Valkininkų vls. komiteto pirmininkas, Vilniaus kraštą, o kartu ir Valkininkų valsčių grąžinus Lietuvai, dirbo viešuosius darbus, 1940 m. Lietuvą okupavus sovietams dirbo milicininku Valkininkuose, 1941-06-22 prasidėjus SSRS – Vokietijos karui, evakavosi į Sovietų Sąjungos gilumą, 1942 m. atsiųstas į Lietuvą žvalgybinėms užduotims vykdyti, turėjo slapyvardį „Batia“, žuvo 1944-04-21.

⁴⁶Saulėnas V. Pirčiupių kaimo praeitis, Voruta, 1997, Nr. 12, 13, 14 [prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/pirciupiu-kaimo-praeitis/>].

⁴⁷Ten pat.

⁴⁸Lietuvos liaudis Didžiąjamajam tėvynės kare, ten pat, p. 214.

⁴⁹Būrio „Borba“ kovos veiksmų žurnalas, LYA, f. 10, ap. 1, b. 1. 6a.p.-7.

⁵⁰Partizanų būrio „Mirtis okupantams“ kovinių veiksmų žurnalas, LYA, f. 32, ap. 1, b. 1, l. 7.

⁵¹A. Kavaliausko 1947-04-17 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33899/3, l. 87; P. Semionovo 1958-03-26 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42593/3, l. 86.

⁵²S. Babilčiaus apdovanojimo lapas, LYA, f. 8, ap. 1, b. 117, l. 2-2 a. p.

⁵³Ten pat.

Pabaiga

PLAŠKIŲ PIEVININKAI KVIEČIA Į KNYGOS „KAIMAS RAŠO SAVO ISTORIJĄ“ SUTIKTUVIŲ ŠVENTĘ RUGSĖJO 13 D. 13.00 VAL.

PROGRAMOJE:

13.00 val. Senosios bažnyčios pagerbimas. Dalyvauja: Muzikos ansamblis „Ainiai“ (Kaunas); Lietuvos muzikos ir teatro akademijos magistrantė, solistė Jovita Pavlovaitė (Pagėgiai).

13.40 val. Teatralizuotos knygos „Kaimas rašo savo istoriją“ sutiktuvės ir pristatymas (bendruomenės namuose).

14.30 val. Šventės atidarymas. Svečių sveikinimai. Knygos įteikimas seniausiems kaimo gyventojams, rėmėjams, bičiuliams.

Puikias dainas dainuos Pagėgių papildomojo ugdymo mokyklos jaunių choras (vad. E. Norkienė); dvariškių šokių šoks Pagėgių liaudiškų šokių kolektyvas „Marguva“ (vad. G. Paliokienė); populiarius kūrinius atliks Natkiškių kultūros namų kvartetas (vad. V. Armonas).

Pirmą kartą klausysimės Klaipėdos menų fakulteto instrumentinės muzikos katedros magistrantės Airidos Mockutės (Panemunė) atliekamų kūrinių.

15.30 val. -18.00 val. –šventiniai pavakariai.

18.00 val. – 19.30 val. Grupė „Nemuno krantai“ sujungs savo skambiomis dainomis ne tik upių krantus, bet ir mūsų širdis...

Šventės pabaiga – nenumatoma. Būsime tol, kol ilgesio laiškas Tėviškei bus parašytas, kol išdainuosime jaunystės dainas...

Šventės organizatoriai – Plaškių kaimo gyventojai.

Šventės draugai: Stoniškių seniūnija; Švedų organizacija „Pagalba Lietuvai“.

TRAKŲ DIEVO MOTINOS, LIETUVOS GLOBĖJOS ATLAIDAI (TRAKINĖS)

2014 m. rugsėjo 1 – 8 d.

PROGRAMA:

RUGSĖJO 1 d. (Pirmadienis)

12.00 – šv. Mišios (Varėnos dekanato diena)

18.00 – šv. Mišios (Rūdiškių – Paluknio piligrimai)

RUGSĖJO 2 d. (Antradienis)

12.00 – šv. Mišios (Švenčionių, Ignalinos dekanatų diena)

18.00 – šv. Mišios (Vaidotų – Juodšilių piligrimai)

Kitos pamaldos atlaidų metu:

Švč. M. Marijos valandų malda – prieš rytines šv. Mišias.

Švč. M. Marijos litanija bei malda į Trakų Dievo Motiną – po rytinių šv. Mišių.

Rožinio malda – prieš vakarines šv. Mišias.

RUGSĖJO 3 d. (Trečiadienis)

12.00 – šv. Mišios (N.Vilnios, Šalčininkų dekanatų diena)

18.00 – šv. Mišios (Parudaminio piligrimai)

RUGSĖJO 4 d. (Ketvirtadienis)

12.00 – šv. Mišios (Kalvarijų dekanato diena)

18.00 – šv. Mišios (Lentvario piligrimai)

RUGSĖJO 5 d. (Penktadienis)

12.00 – šv. Mišios (Vilniaus II dekanato diena)

18.00 – šv. Mišios (Sen. Trakų piligrimai)

RUGSĖJO 6 d. (Šeštadienis)

12.00 – šv. Mišios (Vilniaus I dekanato diena)

18.00 – šv. Mišios (Grigiškių piligrimai)

RUGSĖJO 7 d. (Sekmadienis)

12.00 – šv. Mišios (Arkivysk. Gintaras Grušas)

13.00 – Šeimų diena – „Spalvotųjų šypsenų šventė“ (Prie Trakų bažnyčios)

RUGSĖJO 8 d. (Pirmadienis)

Švč. M. Marijos Gimimo iškilmė.

Atlaidų pabaiga.

12.00 – šv. Mišios

www.trakubaznycia.lt

Dėl mons. Alfonso Svarinsko mirties nuoširdžiai užjaučiame partizaninio judėjimo bendražygius, gimtosios parapijos bendruomenę, bei jo giminę ir artimuosius.

*Jadvyga ir Tadas Stommos,
Žiedūna ir Viktoras Jenciai,
Juozas Vercinkevičius*

Kaip Pajiesio ūkininkai žydus gelbėjo

Dr. Povilas JAKUČIONIS, Vilnius

Kad Lietuvos žydams gresia pavojus būti sunaikintiems [apie genocidą tada dar nebuvo kalbama], Pajiesio kaimo gyventojai suvokė jau pirmomis karo tarp Vokietijos ir SSRS savaitėmis. Tada apie galimą Lietuvos valstybės nepriklausomybės [nors ir dalinės] atstatymą viltys dar nebuvo visai išblėsę. Žmonių nuotaikos buvo pakilios, optimistiškos. Bet vienas po kito sekantys sukrečiantys įvykiai vertė susimąstyti. Antrą karo dieną vokiečių žvalgų būrys sušaudė 4 sukilėlius, palaikęs juos bolševikais. Prasidėjo žydų persekiojimai ir žudynės. Nepaisydami vokiečių išpėjimų ir grasinimų, dori žmonės padėjo žydams slėptis.

Jakučionis Juozas s. Juozo paslėpė žydus. Praėjus 2-3 savaitėms nuo karo pradžios, vienos dienos pavakare į mano tėviškės kaimyno Jakučionio Juozo [pravardžiuojamu „amerikonu“] sodybą, stovinčią ant Jiesios kranto, pajiesiais atėjo 7-8 žydų vyrų ir moterų grupė. Sakėsi einantys nuo Marijampolės, bėgantys nuo vokiečių persekiojimo, norintys patekti į Vilniaus krašto miškus. Jie prašė pavalgyti ir leisti kur nors pernaktoti. Sakė turintys pinigų užmokėti. Šeimininkas sutiko duoti pavalgyti, bet nuo užmokesčio atsisakė. Jiems bekalbant į gryčią įbėgo vaikai, šaukdami, kad nuo Karkazų sodybos pusės atjoja būrys vokiečių. Aišku, kad jie sekė žydams iš paskos. Reikia žydams skubiai iš sodybos bėgti arba čia pat slėptis. Šeimininkas akimirksniu susivokė, atidarė grindų landos dangtį ir pasiūlė žydams pasislėpti po grindimis. Ten buvo pakankamo aukščio erdvė. Žydai nieko nelaukdami sulindo po grindimis, šeimininkas greit uždarė dangtį, užtiesė jį takeliu, pastatė ant jo kėdę ir pasodino ant jos senelę su maldaknyge.

Kieme jau buvo vokiečiai. Jie klausinėjo vaikus: „Juden. Wo sind Juden?“ [Žydai. Kur yra žydai?]. Vaikai, žinoma, nieko nesuprato. Vokiečių tarpe mokančių lietuviškai ne atsirado. Tada karininkas įsakė apieškoti sodybą, o pats su dviem kareiviais įėjo į gryčią ir pradėjo tardyti šeimininką: „Kur žydai? Mes matėme, kad jie ėjo link jūsų sodybos. Sakykite rodykite, nes suradę sušaudysime jus kartu su tais žydais. Ne juokais išgasdino.

Šeimininkas, gimęs ir augęs Brazilijoje, buvęs Nepriklausomybės kovų savanoris, kovojęs prieš bermontininkus, šiek tiek suprato ir galėjo keletą žodžių pasakyti vokiškai, sakė, kad matė grupę žmonių, bet jie pro sodybą praėję ir per Jiesios lieptą nuėję toliau. Tuo metu iš kiemo atėjo kareivis ir išsitempęs raportavo, kad nieko nerado. Tada karininkas liepė vesti jį prie liepto. Pamatęs, kad lieptas tikai yra, paklausė kur link žydai nuėjo. Šeimininkas parodė rytų kryptimi. Karininkas sukomandavo, vokiečiai sušoko ant arklių ir visi per Jiesios brastą nujojo parodyta kryptimi.

Žydai po grindimis viską girdėjo ir suprato. Jei jie būtų sukosę ar nusičiaudėję – visi būtų žuvę kartu su šeimininko dešimties narių šeima. Pavojus laikinai praėjo. Tada šeimininkas atidarė dangtį ir pašaukė žydus išlysti, nes pavojus jau praėjęs. Žydai išlindo iš pogrindžio. Atsitokėję šeimininkė paruošė vakarienę visi kartu pavalgė. Žydai širdingai padėkojo šeimininkams, žadėjo nelikti skolingais, jei tik liks gyvi ir ateis geresni laikai, atsisveikino ir išėjo kita kryptimi nei, kad nujojo vokiečiai. Pasilikti nakvynei buvo pavojinga, nes suprattė, kad apgauti vokiečiai galėjo sugrįžti ir radę žydus visus sušaudyti. Ačiū Dievui, vokiečiai negrįžo...

[Užrašyta pagal Vytauto ir Marytės Jakučionių pasakojimą.]

Jakučionis Juozas s. Antano gelbėjo žydus. Kad mano tėvai vokiečių okupacijos metais gelbėjo žydus vėl sugrįžus rusams pakalbėdavo tik giminės ir artimi kaimynai, kurie patys buvo padėję žydams. Žydų gelbėjimas ne buvo „populiarus“ nei prie vokiečio, nei prie ruso. Prie vokiečio tai buvo griežčiausia paslaptis, kurios neturėjo žinoti niekas, net šeimos vaikai. Aš tuo metu mokiausi ir gyvenau Kaune. Namų sugrįždavau tik sekmadieniams ir Kalėdų bei vasaros atostogoms. Nors pačių žydų tėviškėje nebuvo matęs, bet tėvų elgesys ilgomis rudens ir žiemos naktimis ir keisti garsai kieme už uždangstytų langų man kėlė klausimus. Kas ten vyksta? Kodėl mama net pro langą neleidžia žvilgtelėti, o paklausus tėtį, jis atsako jo mėgstamu posakiu: „Senas būsi, kai viską žinosi“.

Žinojau, kad tėvai labai atjautė žydus ir badaujančius belaisvius rusus. Kartais tėvai važiuojant į Kauno turgus, mama paruošdavo mažus maisto paketėlius. Važiuojant per Kauną, tėtė liepdavo man arba broliui Antanui sėsti į vežimo galą ir mėtyti paketėlius į sargybinių varomą varguolių koloną. Kai pritrūkdavome maisto paketėlių, mėtydavome daržoves. Už viską žydai ar belaisviai dėkodavo žemai nusilenkdami. Jei pamatydavo sargybiniai, „pavaišindavo“ bizūnu per kuprą. Ir dar pagrasindavo uždarysiai į getą kartu su žydais. Skaudėjo ir buvo baisu, bet tėtė sakydavo: „Pakentėk, žmonėms nelaimėje reikia padėti“.

Būdavo, kai tėtė vėl vakarą parvažiuodavo namo, liepdavo mamai uždangstyti langus, užkabinti duris ir vartyti vaikus į lovas. Kad niekas nežiūrėtų pro langus ir neišeitų į kiemą. Kieme girdėjosi prislopintos keleto žmonių kalbos ir

žingsniai. Šunys būdavo uždaromi tvartuose, kad nelotų ir kaimynai negirdėtų. Panašiai buvo elgiamasi ir prie rusų, kai ateidavo partizanai.

Tėviškės kieme buvo didelis betoninis rūsys. Kartą pastebėjau, kad rūsyje vietoje buvusio didelio katilo alui daryti įrengta pirtis žmonėms praustis, o kluone šieno šalinėje aptikau, kad peludė užmaskuota ir joje įrengta slėptuvė, kurioje matyti kelių žmonių išgulėti guoliai. Vadinasi, buvo slėpiami žmonės. Tuo metu slėptis reikėjo tik žydams. Tik vėliau, sugrįžus rusams tėtė pasakė, kad visa tai buvo įrengta išprausti ir pailsėti po atvežtiems žydams. Vėliau buvo pasakojama esą buvęs toks planas, parvežti iš Kauno ten ilgiau negalinčius slapstyti žydus, juos išmaudyti pamaitinti ir išvežti į Degimų kaimą pas Jurgį Vilką, kurio sodyba miškų apsuptyje, o netoliese buvo įkurta laikina stovykla. Iš ten žydai turėjo būti pervedami į Vilnijos miškus.

Mama man pasakojo, kad nešdavo maistą, sudėjusi į kibirą, žydams, kurie slėpėsi Pajiesio kaimo Markauskų girioje buvusioje žeminėje. Užklupta galvojo sakyti einanti karvių melžti, o maistą nešanti piemenims.[Tą faktą dabar patvirtino Žemaitytė Bena, girdėjusi iš savo tėvo, mano mamos brolio.]

Man grįžus iš Vorkutos lagerių, tėtė man sakė, kad po mano arešto jis kreipėsi pas Garliavos žydą Abromą: „Aš tau padėjau prie vokiečio, dabar tu man padėk. Mano sūnus areštuotas“. Šis atsakė: „Ui, Jūzai, čia KGB. Čia aš nieko negaliu padėti“. Gal ir negalėjo...

Knygose „Antano Gurevičiaus sąrašai“ [Vilnius, 1999m.] rašoma: „Nr. 180 Jakučionis Juozas, Pajiesio km., Garliava, slėpė du brolius Solskius. /“Atgimimas“. Tą patį rašė „Atgimimas“ Nr.49, 1991-11-29. Kitoje knygoje: „Tie, kurie gelbėjo. Žydų gelbėjimas Lietuvoje“. [LGRTC, Vilnius, 2012m., 79 psl. rašoma: „Jakučionis Juozas, Kauno raj., Pajiesio km.“.

Jurgis ir Konstancija Vilkai gelbėjo žydus. Konstancija Vilkienė buvo mano teta, mano mamos sesuo, tad Vilkų sodyboje, esančioje Degimų kaimo pakraštyje arčiausia Pajiesio, tekdavo dažnai svečiuotis. Sodyba buvo tarp didelių girių, besitęsiančių nuo Pajiesio miškų iki Prienų šilo, netoli sodybos vienu metu buvo įrengta slapta žydų stovykla. Stovykloje buvo laikiniai apsigyvenę keliolika žydų vyrų ir moterų. Ju, kaip ir Pajiesio kaime besislapstančių žydų vadovu ir organizatoriumi buvo Kauno verslininkas Kačkė, turėjęs vilnų karšyklių ir kitokį verslą.

Kačkė iš ankstesnių laikų buvo pažįstamas su Jurgiu Vilku ir kitais Pajiesio ūkininkais. Ūkininkai jo karšyklose karšdavosi vilnas ir jis supirkdavęs iš ūkininkų vilnas, plunksnas ir kitokias žalias. Kačkė buvo susidraugavęs su Jurgiu Vilku ir įgijęs abipusį pasitikėjimą. Kačkė buvo prašęs Jurgio kur nors tik jiems dviems žinomoje vietoje užkasti jo turimas brangenys, kad jo žūties atveju brangenybės nepražūtų veltui. Jurgis nesutikęs, nenorėjęs imtis tokios atsakomybės, ir pasakęs: „Jei turėsiu tik duonos riekę, pusę atlaušiu tau. O tavo aukso man nereikia.“

Vyresnieji Jurgio vaikai – Bronius ir Albina man yra pasakoję tokį epizodą. Vieną ankstų rytą tėvas iš girios parnešė didelį maišą avių galvų ir kojų. Išpylęs turinį virtuvėje ant grindų, pasakė: „Vėl vilkai paprovė kelias mūsų avis“. Ir prisakė namiškiams: „Kad niekas nesužinotų, nes visiems bus blogai.“

Kažkas pranešė vokiečiams, kad Vilkai slepia ir maitina žydus. Vieną dieną vokiečių kareiviai apsupo Vilkų sodybą. Išskrėtė visus kampus. Nieko neradę tardė namiškius po vieną atskirai, suaugusius ir vaikus. Jiems vertėjavo lietuvis policininkas. Nieko neiškvotė. Bet „prašukavę“ giria, surado stovyklos vietą. Vėl užpultas Jurgis paaiškino, kad tai buvo medkirčių kurenti laužai. Vokiečiai patikėjo, bet pagrasino, kad jei kada pasirodys žydai, praneštų jiems.

Vilkai įtarė, kad jų sodybą slapta sekė į pušis ilpė kaimynai ir įskundė vokiečiams.

[Visa tai girdėjau iš Broniaus ir Albinos Vilkų pasakojimų.]

Kiti Pajiesio ūkininkai slėpė ir gelbėjo žydus.

Be jau išvardintų, man yra žinomi dar du kaimynai, kurie slėpė ir gelbėjo žydus. Tai Markauskų ir Jančiorų šeimos. Deja, iki šių dienų niekas neišgyveno. Man pradėjus teirautis dabartinių kaimynų, paaiškėjo, kad tik prieš metus mirė pakutinis iš Jančiorų šeimos, gerai prisimenantis žydų slapstymo laikmetį, Jančioras Ignas. Markauskai visi išmirę jau prieš daug metų. Dabar jų sodyboje gyvena augintinis. Jis galėtų daugiau žinoti apie įtėvių veiklą gelbėjant žydus. Kad jie slėpė ir globojo žydus žinau iš tėvų pasakojimų. Apie tai yra esu girdėjęs iš kaimynų Antano ir Marytės Kalašinskių.

Ne tik aš, bet ir kiti Pajiesio gyventojai daugiau ar mažiau žino, kad Markauskų girioje [Pajiesio ūkininkai turėjo po keletą hektarų miško] buvo žeminė – žydų slėptuvė, kurioje slėpėsi keletas žydų [vėliau ta slėptuvė pasinaudodavo partizanai]. Žydus ten globojo ir maitino daugiausia Markauskų ir Jančiorų šeimos. Mano mama taip pat jiems nunešdavo maisto.

Markauskų ir Jančiorų sodybose per žiemos šalčius ir rudens darganas slėpėsi žydai. Manau, jog jie apsilankydavo ir mano tėviškėje. Jiems praversdavo mano minėta pirtis rūsyje ir slėptuvė kluone.

Pamąstymai. Yra žinoma, kad Kačkė, Abromas, broliai Solskiai, gal ir kai kurie kiti pas Pajiesio ūkininkus slapstėsi žydai išgyveno iki sovietų reokupacijos. Apie Abromą pasakojo mano tėtė. Kačkė gelbėjo Jurgį Vilką, kai jį už paramą partizanams Prienų „liaudies teismas“ nuteisė mirties bausme. Tikėtina, kad išgelbėti žydai kur nors yra rašė ar pasakoję apie savo gelbėtojus. Tačiau dviejose mano minėtose knygosė rašoma tik apie mano tėvus. Kad būtų buvę jie paskelbti Pasaulio teisuoliais ar žūvančių gelbėtojais irgi neteko girdėti.

Tad kame reikalas? Gal tame, kad dalis išgelbėtų žydų dirbo jiems įprastoje prekybos ar sovietinės administracijos sferose, kiti stojo tarnauti čekistams. Gal tos aplinkybės vertė juos nutylėti apie savo gelbėtojus. Nes šie tada jau rėmė ir gelbėjo partizanus. Mano minėtos šeimos būtent taip ir elgėsi.

Tik Kačkė buvo drąsus. Vėl gi, negi jis nieko apie savo gelbėtojus neparašė?

Kiek lietuvių žydus gelbėjo, slėpė ar šelpė maistu, drabužiais ir kitaip, tyrimai vyksta labai vangiai. Daugelio jų vardai įrašyti Jeruzalės Jad Vašem muziejaus Garbės sienoje. Jų vis dar ieško Lietuvos žydų muziejus. Bet jie tiria tik išgelbėjimo atvejus ir pripažįsta tik žydų paliudijimus!? Tokius tyrimus vykdo LGRTC. Bet ar įtraukiamos į šį kilnų darbą mokyklos ir visuomenė, kaimų ir miestelių bendruomenės? Man neteko girdėti. Jei į žydų gelbėtojų paieškas įsijungtų platesnė visuomenė, jų surastų ne du, bet bent dvidešimt tūkstančių.

Per 20 metų nustatyta arti dviejų tūkstančių žydus gelbėjusių asmenų, 65 iš jų už žydų gelbėjimą buvo nužudyti.

2009 m. Lietuvos žydų bendruomenės Izraelyje tinklapyje buvo paselbtas 4233 lietuvių, kaltinamų žydšaudystėmis, sąrašas. Vyriausybės pavedimu LGRTC pradėjo tyrimus, kurie tęsėsi trejus metus. Remiantis archyvų medžiaga, istorikams pavyko nustatyti, kad iš to ilgo sąrašo prie žydų genocido galimai prisidėjo 1070 asmenų. Sąrašo tikslumas – 25 proc..Kad tyrimas būtų objektyvus ir kruopštus spėstina iš to, jog tyrėjai nustatė naujus, sąrašė nebuvusius, 985 asmenis, galimai prisidėjusius prie žydų genocido. Tiesiogiai žydus šaudė 534 asmenys, o kiti gi susiję netiesiogiai – saugojo egzekucijų vietas ar suimtuosius, realizavo nužudytų žydų turtą ir pan.. Žinoma, ir tai yra labai bjauru, tiesiog šlykštu. Taigi, iš viso nustatyta 2055 asmenys, galimai dalyvavę žydų genocide.

Epilogas. Šiomis dienomis apie žydų gelbėjimą, jų padėti nacių okupacijos metais skelbiamos keistos nuomonės ir apklausos. Būtent tai ir paskatino mane rašyti.

Tas apklausas periodiškai vykdo JAV nevyriausybinė organizacija „Anti-Defamation League“ 102 pasaulio valstybėse. Pagal 2013m. spalio mėn. – 2014m. vasario mėn. vykdytas apklausas, pagal

antisemitizmo indeksą Lietuvai teko 40 vieta [36 proc. gyventojų vado-vaujasi antisemitinėmis pažiūromis].

Keistos ne tik apklausos ar jų vertinimai, bet respondentams pateikiami klausimai, kurie, mano nuomone, provokuoja apklausėjams norimus atsakymus. Respondentams buvo pateikiami klausimai ar jie sutinka su apklausos organizatorių pateiktais žydo stereotipais. Norima, kad kuo daugiau respondentų patvirtintų apklausėjų nuomonę. Tuo tarpu, daugumos žmonių nuomoe, žydai

yra ne kokie nors pasaulio teisuoliai, bet tokie patys žmonės, kaip ir visi kiti. Su visais privalumais ir trūkumais. Respondentams užduodami tokie klausimai:

- kam žydai labiau lojalūs Izraeliui ar Lietuvai? 74 proc. respondentų atsakė, kad Izraeliui. Ar ne normalu? Gal teisinga būtų lietuvių paklausti, ką jie remia Palestinos konflikte – „Hamas“ ar Izraelį? Tikriausia 80 proc. atsakytų, kad Izraeli. Ar tada lietuviai jau nebe būtų antisemitai? Idomu būtų paklausti, kam lojali LLRA? Tikriausiai 80 proc. atsakytų, kad Lenkijai. Kažin ar tai reikštų, kad lietuviai nekenčia lenkų;

- teiginys, žydai pernelyg plačiai ir daug kalba, kas jiems nutiko per Holokaustą. 65 proc. apklaustųjų atsakė – taip. Jei būtų paklausta, kas turėtų daugiau kalbėti apie Holokaustą, patys žydai ar tų šalių piliečiai. kur Holokaustas buvo vykdomas? Tikriausiai atsakymas būtų, kad ne tik patys žydai, bet pirmiausia tie, kurių šalyse buvo Holokaustas vykdomas. Yra mokyklų programos ir kita;

- teiginys, žydams rūpi tik jų pačių gerovė. 45 proc. respondentų atsakė – taip. Teisingai atsakė. Juk daugumai pasaulio žmonių rūpi tik jų gerovė. Idealistai sudaro vos 10 proc.!

- teiginys, žydai pernelyg įtakingi tarptautinėms finansų organizacijoms. 45 proc. apklaustųjų atsakė – taip. Gal tai komplimentas žydams, kaip talentingai tautai?

Gaila, kad anketoje nebuvo klausimo, ką turėtų daryti patys žydai, kad pasaulyje nebūtų antisemitizmo? Gal tik aiškiau suformulavus apklausos klausimus ir teiginius galima būtų tiksliau spręsti apie tautos antisemitizmo indeksą.

Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky po tyrimo indekso paskelbimo pasakė, kad Lietuvoje kompleksinių priemonių kovoje su antisemitizmu nebuvo. Po mėnesio Lietuvoje apsilankius specialiajam JAV prezidento pasiuntiniui kovai su antisemitizmu Irai N. Formanui, ji jau sakė, kad „žydai Lietuvoje neturi daug ko skųstis“ ir kad „Žydai Lietuvoje nesijaučia diskriminuojami, todėl neturės skundų Irai Formanui“.

P.S. Žydų gelbėtojus Seimas prilygino Laisvės kovų dalyviams ir suteikė jiems tokį statusą. Tačiau šis įstatymo papildymas kelia abejonių, nes įstatymas yra skirtas tik kovojusiems už Nepriklausomą Lietuvą. Be abejonės, gelbėtojai verti tokio statuso, bet gal reikėjo paieškoti kitokių formuluočių ar parengti ir priiti naują įstatymą.

Kita vertus, Laisvės kovų dalyvių statuso tiesiogiai ir tikrai yra verti tie asmenys, kurie slėpė ir globojo partizanus, kurių namuose [sodybose] buvo įrengtos ir naudojamos slėptuvės. Jie savo geroje ir gyvybe rizikavo lygia taip pat, kaip ir žydų gelbėtojai. Buvo deginamos jų sodybos, tremiamos šeimos, žudomi ar įkalinami jų šeimininkai. Be to, daugeliu atvejų tie, kurie gelbėjo žydus, gelbėjo ir rėmė ir partizanus. Tai buvo visų dorų žmonių ne tik patriotinė, bet ir krikščioniška pareiga.

Seimas jau šioje sesijoje turėtų parengti ir svarstyti šį iki šiol pamirštą klausimą.

Pogrindžio kultūros žmogus

Pro memoria Juozui Prapiestčiui

Juozas Prapiestis

Prieš metus mirė Juozas Prapiestis (1947-2013), pogrindžio kultūros žmogus, žygeivis, literatas, savilaidos žurnalo „Pastogė“ redaktorius (kartu su Gina Vosyliūte ir Algirdu Patacku). Turėjo subtilų stiliaus jausmą, rašė prozą ir eilėraščius – mat tarp „pastogininkų“ galiojo nerašyta taisyklė nesispausdinti sovietinėje spaudoje, tad liko nežinomas platesniam ratui skaitytojų. Tik 1982m. išeivių „Aiduose“, redaguojamuose Juozo Girniaus, buvo išspausdinta keliolika „Pastogės“ autorių eilėraščių – aišku, slapyvardžiais.

Naujaisiais laikais išėjo Juozo Prapiestčio knygelė apie savo sodžią „Pasaulė prasdeda sodzun“, parašyta jautria dzūkuojančia gaida, su įsimenančiais reljefiškais personažais, gamtos aprašymais, dramatiškų pokario laikų intarpais. Šis mažas šedevras taip ir liko nepastebėtas sostinės literatūrinės virtuvės „gurmanų“, tačiau vertinantys gyvastingą žodį, tikrą, lietuvišką tradiciją, tęstinę giliesiems prozos

meistrams – Vaižgantui, Vaičiulaičiui ir kitiems, galėjo įsitikinti, kad šaknis tebegyva ir duoda vaisių. Dar viena sritis, kur Juozas Prapiestis stovi pirmose gretose – tai pokario kovų analizė, parašyta sodria kalba, neapsiribojanti faktografija, bet einanti gilyn, į reiškinių esmę. Tai – studija „Pūščios slėpiniai, arba uždraustojo laiko beiėskant“, parašyta išmanančio reikalą žmogaus (Juozas Prapiestis ilgą laiką dirbo t.v. „Antrajame departamente“ analitiku). Gyva, ne kanceliarine kalba, parašyta studija atskleidžia gal juodžiausią okupantų tikslą – ne tiek sunaikinti partizanus fiziškai, kiek sunaikinti atmintį apie juos, apversti aukštyn kojomis, kad vyrai ir jaunuoliai, aukoję gyvybes už tautą, būtų atmenami kaip jos naikintojai, o žudikai okupantai – kaip gelbėtojai. Deja, tai iš dalies pavyko, tam nemažai pasitarnavo taip ir neįvykdyta iliustracija, ir tik tokio lygio kūriniuose, kaip „Pūščios slėpiniai“, galima rasti tiesą. Tačiau ir šis kūrinys buvo išspausdintas tik mažai prieinamame „Naujajame Židinyje“.

Štai ką rašė Algirdas Patackas apie „Pūščios slėpinius“:

„...pokario Lietuvos simbolis, kuris jau mūsų savimonėje stovi šalia ar netgi vietoj Rūpintojėlio – tai partizanas, kritęs girių Lietuvos karys, užlaužtomis kaip Kristaus rankomis kybąs ne ant kryžiaus, bet ant statinių tvoros, nusvirusia, kruvina kaip Kristaus galva...“

Ir kankinantis klausimas – kodėl partizaninio karo epopėja, kuriai pagal dramatinę įtampą ir moralinius iššūkius nėra lygių Lietuvos istorijoje – kodėl ji nesulaukia tinkamo tam mastui ir gelmei kūrinio – knygos, filmo, paveikslų... Tokio, kuris įsmigtų į širdį, į lietuviškąją pasąmonę amžinai, visiems laikams, ir taptų tautos likiminiu mitu? Kas kliudo, kas neleidžia...? Iki šiol galėjome aiškinti, kad neleido okupantas, jo ginklas – cenzūra, bet juk jau daugiau kaip dvidešimt metų – o tai jau ištisa karta – gyvename nepriklausomą

gyvenimą, Nepriklausomoje Lietuvoje, galime rašyti ir kurti ką norime ir kaip norime... Bet jei ištisa karta griežtai kalbant, nedavė nieko, su viena kita išimtimi, tai kur slypi šaknys, kur priežastis...?

Grįžkime prie išniekinto, ant statinių tvoros pakabinto partizano, naujųjų laikų Golgotos. Mūsų žmonių šitie vaizdai jau nešokiruoja, bet Vakarų civilizacijos žmonėms šita nuotrauka palieka neišdildomą vaizdinį randą. Vienas karys-veteranas prisipažino, kad jam yra tekę matyti ir šurpesnių vaizdų, bet niekur šalia mirties nebuvo patyčios iš kritusio priešo ar šiaip negyvėlio – šitos satanistinės grimasos akivaizdoje mirties, kuri yra vartai į rimtį ir amžinybę. Kokia žmogiškoji būtybė, kuri, be abejo, irgi turėjo sielą, į kokią pragaro gelmę ji turėjo būti kritusi, kad jai į galvą ateitų mintis šitai sugalvoti ir padaryti... Juk tai ne spontaniškas veiksmas, pasąmoningas, padiktuotas kovos ir keršto įkarščio, o sąmoninga, su išmone veika, atlikta su savotiška, netgi kūrybiška režisūra.

Kažkur čia ir slypi atsakymas, kodėl neturime kūrinio, tolygaus pokario Apokalipsei – tiesiog šitai dar netelpa mūsų galvose bei sielose, nepajėgiančiose atlaikyti jas užgriuvusių eschatologinių košmarų. Pernelyg didelis perkrytis yra tarp anos Lietuvos, kurią galime matyti prieškarinėse Vytauto Augustino nuotraukose – su plaukiančiais vasaros debesimis, beržų šešėliais, romios šiošos nutviekstą – ir tarp netrukus ištikusio pragaro. Todėl „karas po karo“, „nežinomas karas“, ar kaip jis dar ten vadinamas, ištis dar tebėra mums šia prasme nežinomas.

Tai nebuvo vien karas – karų Lietuvos istorijoje būta daug. Mus užgriuvo ne šiaip priešas, o pati pragaro dvasia. Jis atėjo ne vien iš išorės, jis tūnojo ir, atėjus laikui, suriaumojo mūsų viduje, mūsų sielose, mūsų patamsiuose. Mūsų. Visų.

Kaip ir dera naujųjų laikų Apokalipsei, šalia ypatingos, šventos, auksčiausios prabos heroikos, vertos palyginimo su pirmųjų krikščionybės amžių hagiografiniais aprašais, šalia šito buvo ir klestėjo žmogaus sielos pelėšiai ir kruvinos rūdys. Ir todėl dar nelaikas gimti Patmos salos regėjimui, dar turbūt negimė tas, kuris įstengs, kuriam bus duota visa tai aprašyti ir įbūrinti.

Tačiau prie šito nuskaidrėjimo reikia artėti, siekti jo palaipsniui. Tai jau vyksta, tam pasitarnaus ir Juozo Prapiestčio „Pūščios slėpiniai“, kur jau aprašoma ne vien fizinė kova, bet leidžiamasi į žmogaus sielos patamsių analizę, į klastos ir išdavystės anatomiją – skrupulingai, neteisinant, bet ir nesmerkiant. Veiksma vieta – Dzukijos užkampis, „pūščia“, uždaras pasaulis, autoriaus gimtinė. Tur būt pirmą kartą rašiniuose apie pokarį imamasi analizės (Juozas Prapiestis yra buvęs II-jo departamento analitikas) – kas gi vyko, koks buvo pagrindinis okupanto tikslas? Analizė duoda netikėtą atsakymą. Pasirodo, pagrindiniu tikslu buvo ne fizinis partizanų sunaikinimas, ką buvo galima greit pasiekti, turint tokią jėgos persvarą. Pagrindinis tikslas buvo pasiekti, kad partizanas, tėvynės ir jos žmonių gynėjas, būtų laikomas, būtų paverstas žmonių galvose savo antipodu – plėšiku, banditu, ne ką geresniu už okupantą. Ir tai pavyko, ką matome internete, kai supratę, kad liks nenubausti, stribai ir jų gaivalai pakėlė galvas – skaitome komentaruose, kad ir tie, ir tie – tokie patys... Autorius prisipažįsta, kad ir jis buvo šios klastos paveiktas ir sujauktas, kol nesusipažino su dokumentais, iki tol neprieinamais, kurie ir atskleidė šią šėtonišką užmačią.

„Gal viskas bus mums aiškiau, kai aiškiai nubrėšim skirties ribą tarp partizano ir bandito, kurį dabar žinom kaip vadinti. Tai vidaus agentas-smogikas. Ir buvo jų ne vienas ir ne du. Tai akivaizdus pavyzdys, kaip lengvai okupantai manipuliavo žmonių likimais ir naudojosi jų silpnybėmis. Patriotinės idėjos subliūšk-davo kai žmogų užgriūdavo milžiniškas spaudimas sunaikinti jo artimuosius. Kiti gal būt pasiryžtų žūti patys, bet leisti sunaikinti vaikus – jokiame žmogui nepakeliama. Tokia tad yra virsmo iš partizano į banditą kaina. Galime kaltinti, galime teisinti, bet žinoti – privalome [...] Manau, kad būtų beviltsiška kalbėti apie partizanus, jeigu vaikystėje nebūčiau jutęs greta dar pulsuojančius pasipriešinimo dvasios, negirdėjęs liudininkų žodžių ir mįslingų nutylėjimų. Gal iš tikro reikia gero pusamžio, kad viskas susidėtų į savas vietas, kad praręgėtum, įtikėtum ir galų gale surastum paslėptą raktą nuo durų, pro kurias mums buvo uždrausta žengti. Pro uždrausto laiko duris“ (Juozas Prapiestis)

Kruopščiai, detalė po detalės, dokumentais ir literatūrinėmis priemonėmis atskleidžiama juodasis pokario sapnas, moralinis klaidas, kai vyras įdavinėja ir išduoda žmoną, o kunigas – išpažinties paslaptį, kai tarsi pats pragaro kunigaikštis užvaldo žmonių sąžines ir likimus. Analizė juo tikslesnė, nes įvykiai vyko uždarose erdvėse, kur visi vienas kitą pažįsta ar netgi giminiuojasi, o tai, kas vyko šiame Lietuvos kampelyje, tinka ir visai Lietuvai – tuo šis rašinys skiriasi nuo aibės kitų, čia slypi jo vertė

Tada pareisime iš pūščios į duona kvepiančius laukus, Ir naktimis vaikai nekrūpčios, O tavo miegas bus ramus

Taip pat „Naujajame Židinyje“ buvo išspausdinta apybraiža „Gyvenimas zonoje“, kurioje ieškantys jaunosios kartos atstovai gali rasti atsakymą, kas gi buvo tie paslaptiniai šeštojo-septintojo XXa. dešimtmečių žygeiviai, kokia dvasia juos vedė, ir kodėl jiems nieko negalėjo padaryti visos represinės aparatas. Čia „Zona“ – vykęs sovietinės tikrovės pavadinimas. Deja, „Zona“ jos metraštininkui keršijo skaudžiai – Černobylis, į kurį Juozas buvo išvežtas, netrukus palaužė jo sveikatą.

Apmaudu, kad nėra išleista bent kukli Juozo Prapiestčio kūrybos rinktinė, ir apskritai nesusprantama yra vangi pozicija LGGRT centro, kuris yra prisizadėjęs tai padaryti.

Prisimename mūsų Juozuką, jo begalinį kuklumą, drovią įspensą, tikrą gimtojo Gerdašių sodžiaus, to jypingų-dzūkų užkampio, vaiką, savo gyvenimu ir kūryba neišdavusio ir neparsidavusio. Prisimename, bet neatsisveikiname – tokie žmonės, jų sielos atspindžiai švies mums, bendraamžiams ir bendražygiams, iki pat didžiojo ir paskutiniojo gyvenimo virsmo.

Bičiuliai

LITERATŪRA:

Str. „Pastogės poetai“, Aidai, 1982 Nr.3 (gegužė, birželis)
http://aidai.us/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=414&Itemid=470
http://alkas.lt/2012/03/05/j-prapiestis-puscios-slepiniai-arba-uzdraustojo-laiko-beieskant-v/
Juozas Prapiestis, Pasaulė prasdeda sodzun, N. Židiny-Aidai, 1997 Nr. 5-6
Juozas Prapiestis, Gyvenimas zonoje, N.Židiny-Aidai, 2012 Nr.2,3
Juozas Prapiestis, Pūščios slėpiniai, arba uždrausto laiko beiėskant, N. Židiny-Aidai, 2011 Nr.1,2,3

Kultūros barai, 2014 nr. 7-8

Voruta parduodama

- K400** Alytus, Jotvingių g. 10
K422 Druskininkai, Eglės g.1
Kaunas, „Akademiniš knygnas“, VDU III rūmai, K. Donelaičio g. 52
K236 Kaunas, Laisvės al./Ožėskenės g. sankryža
K369 Klaipėda, Taikos pr. 101
K436 Marijampolė, Stoties g. 2
K466 Panevėžys, Savanorių a. 5
K558 Šiauliai, Tilžės g. 109
K78 Trakai, Vytauto g. 90
B EMSI Trakų Vokė, Trakų pl. 14 km
K153 Ukmergė, Kęstučio a. 6
K45 Vilnius, Gedimino pr. 19
K7 Vilnius, Gedimino pr. 31
K6 Vilnius, Gedimino pr. 44
K110 Vilnius, Geležinkelio g. 16
K8 Vilnius, Gynėjų g. 1
K145 Vilnius, Konstitucijos pr. 12
K44 Vilnius, Leleivio g. 2
K5 Vilnius, Sodų g. 22 – autobusų stotis
K572 Vilnius, Sodų g. 22
K26 Vilnius, Sodų g. 22

Kitas numeris išeis rugsėjo 27 d.

DINOZAUŲ PRAMOGŲ PARKAS

DINOZAUŲ PARKAS įsikūręs „Senosios Karališkos kibininės“ teritorijoje: Vilnius – Kaunas automagistralė A1 23 km. Trakų r.

Vorutos fondo knygas galite nusipirkti internetu čia

Kun. Pranas Bieliauskas „Iš Slabados kaimo į Vilniaus katedrą“.
Kun. Pranas Bieliauskas „Valkininkų bažnyčia ir vienuolynas“.
V. V. Česnulis „Kalesninkų parapijos atgimimas“.
Trakų Dievo Motinos stebuklai.
V. Jencius Butautas „Vasario 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“.
Kardinolas Vincentas Sladkevičius „Mokėjime laukti ir augti“ Kardinolo Vincento Sladkevičiaus asmenybės ir veiklos bruožai.

Patogupirkti

Knygos, muzika, video!

www.patogupirkti.lt

Didžiausias knygų lietuvių kalba pasirinkimas

Voruta® Visos prekių ženklų teisės saugomos 9 771392 067018	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garša, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Gediminas Paviržis, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).	 Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektus: Rytų Lietuvos švietimas: praeitis, dabartis ir perspektyvos, Lietuvos ir Baltarusijos istorijos įvykių interpretacijos, Antrojo Pasaulinio karo priešpriešos Rytų Lietuvoje: Lietuvos vietinė rinktinė ir Lenkų Armija kraujoje Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt
© Voruta 2014. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.		© Voruta, 2014. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt penktieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, a.s. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktoriė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp.l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks: (8 528) 5 12 66, „Tele2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdino AB spaustuė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.	Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravskaitė (buhalterė, tel. 860311117, tel. faks: (8 528) 51266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija), Evelina Kislych, Ilona Januškevičiūtė (publicistika), Virginija Maksvytė (istorija, kultūra), Martynas Buivys (internetas).